

მანანა სანაძე გონელი არახამია

VI ს. ისტორიული ქრონიკა „დავით და კოსტანტინეს წამებაში“

საქართველოს უნივერსიტეტის გამომცემლობა

თბილისი

2013

წიგნი ეძღვნება ძველი ქართული აგიოგრაფიული ძეგლის „დავით და კოსტანტინეს წამების“ (XI ს.) ტექსტში VI საუკუნის ისტორიული ქრონიკის ნაკვალევის გამოვლენას. განკუთვნილია სპეციალისტებისა და ჰუმანიტარული პროფილის სტუდენტებისათვის.

რედაქტორი
თამარ ქორიძე

ინგლისური თარგმანი:
მაია ჩხეიძე,
ნათია ასათიანი

ინგლისური ტექსტის რედაქტორი ლელა ვერბი

საქართველოს უნივერსიტეტის გამომცემლობა © 2013
საქართველო, თბილისი
კოსტავას 77ა

ISBN 9789994050123

სარჩევი

1. VI ს. ისტორიული ქრონიკა „დავით და კოსტანტინეს წამებაში“	5
• თხზულების სათაური.....	5
• რედაქციები, ხელნაწერები, პუბლიკაციები.	5
• ისტორიოგრაფია.....	6
• „დავით და კოსტანტინეს წამების“ ვრცელი რედაქციის წყაროები.	8
• „დავით და კოსტანტინეს წამების“ ვრცელ (თავდაპირველ) რედაქციაში აღწერილი ამბების ქრონოლოგიური ჩარჩო.....	14
• აგიოგრაფიული თხზულების შექმნის დრო	26
• VI ს-ის ისტორიული ქრონიკის რეკონსტრუქცია.....	31
2. „დავით და კოსტანტინეს წამება“ - ტექსტები.....	37
• ტექსტების გამოცემისათვის	38
• ვრცელი, თავდაპირველი რედაქციის ტექსტი.....	40
• ორი ვრცელი სვინაქსარული რედაქციის ტექსტი.....	40
• სამი მოკლე სვინაქსარული რედაქციის ტექსტი	76
3. კომენტარები	78
Comments (In Georgian)	78
4. The VI Century Historic Chronicle in „The Martyrdom of Davit and Kostantin“	98
• The title of the hagiographic narration.....	98
• Redactions, Manuscripts, Publications	98
• Historiography.....	99
• The Sources of the Extensive Redaction of „The Martyrdom“	100

•Chronological frame of the facts depicted in the extensive redaction of „The Martyrdom of Davit and Kostantin“	105
•The Date of the Creation of Hagiographic Narration... ..	116
•Reconstruction of the VI Century Historical Chronicles	120
•For Publishing the English Version of the Text.....	121
5. „The Martyrdom of Davit and Kostantin“	
•Text of the Extensive Reduction	122
•Reconstruction of VI Century Historic Chronicle	122
6. ბიბლიოგრაფია	145
Bibliography.....	145
7. დანართი - „დავით და კოსტანტინეს წამების“ ანტონ კათოლიკოსისეული ტექსტი	148
Appendix - „The Martyrdom of Davit and Kostantin“ Text belonged to Patriarch of Georgia Anton (In Georgian)	148
8. საბიებელი	170
Index (For Georgian texts) ,.....	170
9. Index (For English texts).....	174

VI ს. ისტორიული ქრონიკა „დავით და კოსტანტინეს წამებაში“

თხზულების სათაური. დავითისა და კოსტანტინეს წამებისადმი მიძღვნილი აგიოგრაფიული თხზულება ჩვენამდე მოღწეულია შემდეგი სათაურით - „წამება და ღუაწლი წმიდათა და დიდებულთა მოწამეთა დავით და კოსტანტინესი, რომელნი იწაწეს ქუეყანასა ჩრდილოეთისასა, სანახებსა არგუეთისასა, საბრძანებელსა ქართველთასა, შემდგომად მიცვალებისა დიდისა მის და მალღისა მეფისა ვახტანგ გორგასალისსა, რომელმან მეფობად ყოვლისა ქუეყანისა საფლავად შთაიტანა, უღმრთოდსა მის მძლავრისა სპარსთა მეფისა მურვან აბულ-კასიმისგან, რომელსა ეწოდა ნართაულად ყრუ, რომელი იყო დისწული მუჰმად ცუდ სახელისა მოციქულისა“. სიმოკლისათვის მას „დავით და კოსტანტინეს წამებას“ ვუწოდებთ.

რედაქციები, ხელნაწერები, პუბლიკაციები. დღეისათვის მოაღწეულია „დავით და კოსტანტინეს წამების“ ორი რედაქცია - ვრცელი (თავდაპირველი), რომელსაც სპეციალურ ლიტერატურაში მეტაფრასულს* უწოდებენ და მისგან მომდინარე სვინაქსარული** ანუ კონსპექტური რედაქცია ხუთ ვერსიად.

„დავით და კოსტანტინეს წამების“ ვრცელი რედაქციის შემცველი 12 ხელნაწერი შემოგვრჩა. ესენია: Q - 762 (კრებული. XII - XIV სს.); A - 170 (ქართველ წმინდანთა ცხოვრება. 1733 წ.); A - 518 (კრებული. 1708); A-130 (კრებული. 1713 წ.); H-2077 (კრებული.

***მეტაფრასი** - IX-X სს-ში ბიზანტიაში წარმოიშვა ლიტერატურული მიმდინარეობა, რომელსაც არ აკმაყოფილებდა ძველი აგიოგრაფიული ძეგლების „ლიტონი და მარტივი ენა“. ამიტომ ბიზანტიის ეკლესიაში იწყეს ამ ძველი ტექსტების გავრცობა-შემკობა, ანუ მეტაფრასირება. „მეტაფრასი“ ბერძნული სიტყვაა და სიტყვის (ფრასა) გავრცობას ნიშნავს. მეტაფრასულ მიმდინარეობას საფუძველი დაუდო გამოჩენილმა ბიზანტიელმა საეკლესიო მწერალმა სვიმონ ლოლითეტმა, მეტაფრასტად წოდებულმა. ამ მიმდინარეობამ გავრცელება ჰპოვა საქართველოშიც (იხ. კეკელიძე, 1980, გვ. 505-507).

****სვინაქსარი** - სვინაქსარი ეწოდება კრებულს, სადაც თავმოყრილია წმინდანების მარტვილობა-ცხოვრებათა შემოკლებული რედაქციები, რომლებიც გამოჩნულია ღვთისმსახურებისათვის, კერძოდ, მრევლისათვის ეკლესიაში წასაკითხად. ამიტომ სვინაქსარული ძეგლები ჩვეულებრივ აგიოგრაფიულ თხზულებათა მოკლე კონსპექტური ვერსიებია.

1736 წ.); H-2121 (ქართველ წმინდანთა ცხოვრება. 1748 წ.); A-1136 (დავით და კოსტანტინეს წამება. XVIII ს.); ქუთ.-34 (კრებული. XVIII ს.); H- 1672 (ქართველ წმინდანთა ცხოვრება. 1740 წ.); A-176 (ქართველ წმინდანთა ცხოვრება.1743 წ.); ლენინგ. H-22 (ქართველ წმინდანთა ცხოვრება. XVII-XVIII სს.); ქუთ.-4 (კრებული. 1565 წ.).

თხზულება ერთ-ერთი ხელნაწერის მიხედვით პირველად გამოაქვეყნა მ. საბინინმა (საბინინი, 1882, გვ. 323-330). მასვე ეკუთვნის მისი რუსული თარგმანი (იხ. საბინინი, 1871, გვ. 154-165).

„დავით და კოსტანტინეს წამების“ ვრცელი რედაქციის აკადემიური გამოცემა, რომელიც ჩვენამდე მოღწეულ თორმეტივე ხელნაწერს ემყარება, განახორციელა გ. კიკნაძემ (იხ. ძეგლები, 1971, გვ. 248-263; იხ. აქვე, გვ. 39-74).

სვინაქსარული, ანუ კონსპექტური რედაქციის ხუთივე ვერსია, დაცული ათ ხელნაწერში, გამოსაცემად მოამზადა ე. გაბიძაშვილმა (იხ. ძეგლები, IV, 1968, გვ. 359-366; იხ. აქვე, გვ. 42-76).

არსებობს „წამების“ კათოლიკოს-პატრიარქი ანტონ I-ის მიერ 1768-1769 წწ. „შესხმის“ სტილით დაწერილი ვერსიაც (იხ. ძეგლე- ბი, 1980, გვ. 154-169; იხ. აქვე, დანართი 1).

ისტორიოგრაფია ვინაიდან სვინაქსარული რედაქციებისათვის ამოსავალია თხზულების ვრცელი რედაქცია, ბუნებრივია, რომ იმთავითვე მკვლევართა ყურადღება სწორედ ამ ვრცელმა რედაქციამ მიიპყრო. მთავარი განსასაზღვრი იყო თხზულების წყაროები და მისი შექმნის დრო.

ს. კაკაბაძე თვლიდა, რომ თხზულებას საფუძვლად დაედო „დავით და კოსტანტინეს წამების“ კიმენური^{*} რედაქცია, ბერძნულ ენაზე დაწერილი, რომელიც მოგვიანებით თარგმნეს ქართულად და განავრცეს კიდევ. მკვლევარმა თარგმანის კვალი თხზულების შემდეგ სიტყვებში დაინახა: „ესრეთ შთაყარნენ ივინი მდინარესა მას ფასონსა, რომელ არს ენითა ქართულითა რიონი“ (იხ. აქვე, გვ. 62)

^{*}კიმენური ეწოდება აგიოგრაფიულ ნაწარმოებს, რომელიც შეიქმნა ჰაგიოგრაფიულ შერეობაში მეტაფრასული მიმართულების დამკვიდრებამდე (X ს-ის 80-იანი წლები) და მოიწოდება „ლიტონად და მარტვად“ აღწერილ თხზულებად.

კ. კეკელიძემ, უპირველეს ყოვლისა, თხზულების შექმნის დროზე გაამახვილა ყურადღება. მისი თვალსაზრისით, „დავით და კოსტანტინეს წამების“ მეტაფრასული რედაქცია შედგენილია არა უადრეს XII ს-ის I ნახევრისა. დათარიღებას საფუძვლად უდევს ის წყაროები, რომლებიც, მკვლევარის აზრით, გამოუყენებია „წამების“ ავტორს. მისი შეხედულებით, მეტაფრასული რედაქციის ავტორს გამოუყენებია „დავით და კოსტანტინეს წამების“ ძველი, კიმენური რედაქცია, რომელსაც ჩვენამდე არ მოუღწევია. რაც შეეხება ისტორიულ ფონს - სპარსთა მიერ იერუსალიმის აღების, იქ აღმართული მაცხოვრის ჯვრის დატყვევებისა და შემდგომ განთავისუფლების შესახებ ამბების თხრობას - აქ, კ. კეკელიძის აზრით, ავტორი იყენებს ანტიოქე სტრატეგის თხზულებას „წარტყვევნამ იერუსალიმისამ“, რომელიც ქართულად X ს-ში უთარგმნიათ. მისივე თვალსაზრისით, ავტორს გამოუყენებია, აგრეთვე, „ქართველთა ცხოვრების“ („ქართლის ცხოვრების“) ის მონაკვეთი, სადაც მოთხრობილია მურვან ყრუს შემოსევის შესახებ (ამ ნაწილის ავტორად კ. კეკელიძეს ჯუანშერი მიაჩნია, რომელსაც XI-ის მოღვაწედ თვლის); და ბოლოს, ანტიმამაქიანური პოლემიკის ნაწილში, კ. კეკელიძის აზრით, ავტორი მისდევს ერთ ანტიმამაქიანურ პოლემიკურ თხზულებას, რომელიც არსენ ვაჩეს ძის დოგმატიკონშია მოთავსებული და XI-ის დასასრულით თარიღდება (კ. კეკელიძე, 1980, გვ. 538).

ბ. ინგოროყვას აზრით, „დავით და კოსტანტინეს წამება“ დაიწერა XI ს-ში, ავტორს თავისი თხზულების საფუძვლად გამოუყენებია დავითისა და კოსტანტინეს შესახებ ძველი ტექსტი, რომელსაც მიუთითებს კიდევაც თავის წყაროდ, როგორც „ძველნი უწყებანი“ (ინგოროყვა, 1978, გვ. 467).

მ. სანაძემ 2001 წ. საგანგებოდ შეისწავლა „ქართველთა ცხოვრებაში“ არაბთა დასავლეთ საქართველოში ლაშქრობის ამახველი მონაკვეთი და შემდეგ დასკვნამდე მივიდა: „დავით და კოსტანტინეს წამების“ ვრცელი (მეტაფრასულად წოდებული)

რედაქციის ავტორი კი არ იყენებს „ქართველთა ცხოვრებას“ თავის წყაროდ, არამედ, პირიქით, „ქართველთა ცხოვრების“ აღნიშნული მონაკვეთის ავტორისათვის ერთ-ერთ წყაროს წარმოადგენს „დავით და კოსტანტინეს წამება“. ერთ-ერთ წყაროდ იმიტომ, რომ „ქართველთა ცხოვრებაში“ არაბთა ლაშქრობის მთხრობელი მემკვიდრე იყენებდა სხვა ქრონიკასაც, რომელსაც „დავით და კოსტანტინეს წამების“ ავტორი არ იცნობდა. ამიტომაც „ქართველთა ცხოვრებაში“ ერთმანეთში შერწყმული აღმოჩნდა ქრონოლოგიურად სხვადასხვა დროს მომხდარი ორი სხვადასხვა ლაშქრობის ამბავი, თუმცა მ. სანაძე იმხანად ჯერ კიდევ თვლიდა, რომ „ქართველთა ცხოვრების“ აღნიშნული მონაკვეთის ავტორის მიერ თავის წყაროდ გამოყენებულ ქრონიკებში, ორი სხვადასხვა დროს მომხდარი შემოსევა კი იყო მოთხრობილი, მაგრამ ორივე არაბთა (სანაძე, 2001, გვ. 63-73; სანაძე, ბერაძე, 2004, გვ. 70-78).

„დავით და კოსტანტინეს წამების“ ვრცელი (თავდაპირველი) რედაქციის წყაროები. წყაროების მიმოხილვისათვის ჩვენ გავყევით თავად თხზულების თხრობის თანმიმდევრობას. პირველ ყოვლისა, შევხებით ინფორმაციებს, რომლებიც ჰერაკლე კეისრის მმართველობის პერიოდს ეხება:

1. *მოთხრობა იერუსალიმის ჯვრის სპარსთაგან შეპყრობისა და ჰერაკლე კეისრის მიერ მისი უკან დაბრუნების შესახებ.*

აგიოგრაფიული თხზულების ავტორი თხრობას იწყებს სპარსეთის მიერ იერუსალიმის წარტყვევებით, იერუსალიმის ჯვრისა და პატრიარქის დატყვევებითა და სპარსეთში წაყვანით, შემდგომ კი ბიზანტიის კეისრის ჰერაკლეს მიერ სპარსეთის დამარცხებისა და მაცხოვრის ჯვრისა და იერუსალიმის პატრიარქის კვლავ იერუსალიმში დაბრუნების შესახებ ამბების თხრობით (იხ. აქვე, გვ. 40-41). თხზულების ამავე მონაკვეთში, კერძოდ, სპარსელების მიერ იერუსალიმის რბევის აღწერისას ავტორი ასახელებს თავის წყაროს - „წიგნი იერუსალიმის წარტყვევნისა“.

აღნიშნული წიგნის იდენტიფიკაციის თაობაზე მოსაზრება გამოთქვა ნ. მარმა, რომელმაც ის მიიჩნია ანტიოქე სტრატიგის თხზულებად - „წარტყვევნად იერუსალიმისა 614

წელს“ (იხ. ანტიოქე სტრატეგი, 1909, გვ. 42-44). ეს მოსაზრება, როგორც ზემოთაღ აღვნიშნეთ, გაიზიარა კ. კეკელიძემ (კეკელიძე, 1980, გვ 538).

„იერუსალიმის წარტყვევნის წიგნი“, რომელიც ბერძნულ ენაზე დაწერა იერუსალიმის საბა წმინდის მონასტრის წინამძღვარმა, ანტიოქე სტრატეგმა (VII-ს-ის I მეოთხედი) ფრიად პოპულარული იყო შუა საუკუნეების ქრისტიანულ აღმოსავლეთში.

ანტიოქე სტრატეგის აღნიშნული თხზულების სრული ბერძნული ტექსტი, მისი პოპულარობის გამო, არაბულად ითარგმნა VIII-IX ს-ში. არაბული ტექსტი X ს-ში ითარგმნა ქართულად. სწორედ ეს თარგმანი მიაჩნიათ „წამების“ ერთ-ერთ წყაროდ ნ. მარს და კ. კეკელიძეს (თარგმანის ტექსტი იხ. ანტიოქე სტრატეგი, 1909, გვ. ა-მვ).

„დავით და კოსტანტინეს წამების“ შესაბამისი ადგილის ანტიოქე სტრატეგის თხზულებასთან შედარებამ გვიჩვენა, რომ „წამების“ ავტორი უშუალოდ სტრატეგის თხზულებით არ სარგებლობდა - მათ შორის მნიშვნელოვანი განსხვავებებია: სტრატეგი გვამცნობს, რომ სპარსეთის შაჰის ხოსროს სარდალმა იერუსალიმის ჯვრის წარტყვევნისას სპარსეთში თან იერუსალიმის პატრიარქი ზაქარიაც წაიყვანა (614 წ.), რომელიც ტყვეობაში გარდაიცვალა. ამიტომ უკვე ბიზანტიის კეისარმა ჰერაკლემ, როდესაც „ძელი ცხოვრებისა“ უკან, იერუსალიმში დააბრუნა (630 წ), იერუსალიმის პატრიარქის რანგში აიყვანა მოდისტო (კულაკოვსკი, 2004, გვ. 277 - 278). ჩვენს ავტორს კი ჰგონია, რომ ჰერაკლე კეისარმა „ძელი ცხოვრებისას“ იერუსალიმში დაბრუნების შემდეგ პატრიარქად კვლავ ზაქარია აღადგინა, რაც სიმართლეს არ შეესაბამება. ამიტომ, ამკარაა, რომ „დავით და კოსტანტინეს წამების“ ავტორისათვის ანტიოქე სტრატეგის თხზულება წყარო არ ყოფილა. სპარსეთის შაჰის ხოსროს მიერ „ღვთივდაცული“ ქალაქის იერუსალიმის დარბევის, „ძელი ცხოვრებისას“ გატაცების და ამის გამო ღმრთის მიერ მისი დასჯის ამბის ფრიად პოპულარულობის გამო, ამ სიუჟეტის ამსახველი არა ერთი „წიგნი“ არსებობდა ბერძნულ, არაბულ,

სომხურ და, სავარაუდოდ, ქართულ ენებზე, რომლებშიც ეს ისტორიული მოვლენა მეტ-ნაკლები სისრულითა და სხვადასხვა დიდაქტიკური რაკურსით იყო ასახული. ფაქტია, რომ ჩვენი ავტორი ამ ამბის თხრობის, ანუ „იერუსალიმის წარტყვევნის წიგნის“ ისეთი ვერსიით სარგებლობდა, სადაც ჯვრის იერუსალიმში დაბრუნების თხრობაში ჰერაკლეს მიერ იერუსალიმის პატრიარქად კვლავ ზაქარიას აღდგენაზე იყო საუბარი.

ვარაუდს, რომ აღნიშნული სიუჟეტი, ანუ იერუსალიმის წარტყვევნის ამბავი, საქართველოშიც სხვადასხვა სისრულით და განსხვავებული დეტალებით იყო ცნობილი, ადასტურებს ის ფაქტი, რომ „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ და, შესაბამისად, მასზე დამოკიდებული სუმბატ დავითის-ძე იმავე ამბის თხრობაში ჰერაკლეს მიერ ხელდასხმულ პატრიარქად ასახელებს მოდისტოს და არა ზაქარიას, რაც სწორია.

„დავით და კოსტანტინეს წამებაში“ იერუსალიმის პატრიარქზე მონათხრობას ეხმიანება VIII-IX სს-ის ბიზანტიელი ავტორის თეოფანე აღმსარებლის (გარდ. 818 წ.) „ქრონოგრაფიაში“ ცხოველმყოფელ ჯვართან დაკავშირებით დაცული ცნობები, რომელთა თანახმად, ხოსროს ვაჟმა კავად-შიროიმ მამამისის სიკვდილით დასჯის შემდეგ, „დაუბრუნა ირაკლის (იგულ. ჰერაკლე კეისარი) სპარსელებთან ტყვეობაში მყოფი ქრისტიანები პატრიარქ ზაქარიასთან და პატიოსან ცხოველმყოფელ ჯვართან ერთად, რომელიც თავის დროზე იერუსალიმიდან წარტყვენა სპარსმა სარდალმა, შაჰ-ბარაზმა“ (იხ. თეოფანე აღმსარებელი, 1883, გვ. 327-328; თეოფანე აღმსარებელი, 1884, გვ. 241).

ამგვარად, აშკარაა, რომ „დავით და კოსტანტინეს წამების“ ავტორი უშუალოდ ანტიოქე სტრატეგის თხზულებით არ სარგებლობდა. სავარაუდოდ, მას ხელთ ჰქონდა ან თეოფანეს ნაშრომი ან მისი წყარო, შესაძლოა, შინაარსით მასთან ახლო მდგომი რომელიმე სხვა თხზულება.

2. ცნობა ჰერაკლე კეისრის მიერ თავისი ასულის ყივჩაყთა მეფისათვის მითხოვებაზე.

„ხოლო უძნდა ესე ღმთის-მსახურსა მეფესა ბერძენთასა ჰერეკლეს და ბრძანებითა ღმრთისაჲთა განილაშქრა სპარსთა ზედა, შევიდა ქუეყანასა კომანთასა, რომელ არიან ყივჩაყნი და მისცა ასული თვსი ცოლად მეფესა ყივჩაყთასა და წარიყვანა ყოვლითა ძალითა მისითა ძალად თვსად და შევიდა სპარსეთს, და მოკლა ხუასრო სპარსთა მეფე“ (იხ. აქვე, გვ. 41). ჰერაკლეს ასულის თურქთა ხაკანსა, თუ მის მემკვიდრეზე დაწინდვის შესახებ არა ერთი წყარო მოგვითხრობს: ბიზანტიური, არაბული, სირიული, სომხური. თუმცა არსად არ იხმარება ეთნიკური სახელები: კომანი და ყივჩაყი. ასევე არსად არაა შემონახული ცნობა კეისრის ასულისა და ხაკანის, თუ მისი ვაჟის ქორწინების შესახებ (სინამდვილეში ქორწინება არ შედგა სასიძოს გარდაცვალების გამო). ამდენად, ზუსტი წყაროს მითითება ამ ინფორმაციის წარმომავლობის თაობაზე ვერ ხერხდება. არაა გამორიცხული, რომ მითხოვება, დაწინდვის შესახებ ინფორმაციის, „დავით და კოსტანტინეს წამების“ ავტორისმიერი ინტერპრეტაცია იყოს (იხ აქვე, კომენ ტარი 9). რაც შეეხება ეთნონიმებს „კომანს“ და „ყივჩაყს“, აშკარაა, რომ „წამების“ ავტორს მის მიერ წყაროდ გამოყენებულ ბერძნულენოვან თხზულებაში „კომანი“ ეძლეოდა და ის შეეცადა ქართველი მკითხველისათვის ნაკლებად ცნობილი ეთნონიმი „კომანი“ უფრო ცნობილი ეთნონიმით „ყივჩაყით“ განემარტა.

3. ინფორმაცია ჰერაკლეს და მუჰამედის შეხვედრის შესახებ.

ამ ფაქტის თაობაზე თხრობა ახლოსაა 1042 წელს გიორგი მთაწმინდელის მიერ ბერძნულიდან ქართულად თარგმნილი თხზულების - „კონსტანტინოპოლის გარემოცვის“, ცნობებთან (იხ. კონსტანტინოპოლის გარემოცვა, 1900, გვ. 8 – 60). შედარებისათვის ორივე თხზულებიდან მოგვაქვს შესაბამისი ადგილები:

„დავით და კოსტანტინეს წამება“: „ხოლო მო-რა-ქცეულ იყო მეფე სპარსეთით ეგვტეს, მუჰმედ წინა მიეგება მეფესა ჰერაკლეს და უძლუნა ძლუენი დიდი, რამეთუ იყო მდიდარ

ფრიად და მთავრობდა არაბთა ზედა და ითხოვა მეფისაგან ადგილთა საყოფელთა და სასაძოვრეთა სამწყსოთა მისთასა, ბოლო მეფემან მისცა ველნი და მთანი ქუეყანასა სინისასა, რომელ არს მახლობელ არაბეთსა და განძლიერდა მუჰმედ და მთავრობდა სპარსთა და არაბთა ზედა”(იხ. აქვე, გვ. 42)

„კონსტანტინოპოლის გარემოცვა“: „ესე მოჰმედ მორაიქცეულ იყო მეფე ერაკლე სპარსეთით და მოვიდოდა იმჟრუსალიმად, მიეგება მეფესა ერაკლეს სიმრავლითა ერისაჲთა და ითხოვა მისგან ადგილი სამკვიდრებელად მისა და ერისა მის, რომელნი შეუდგეს მას. და მიანიჭა მას მეფემან ერაკლემ და დღითი დღე განივრცნა იგი და განმრავლდა“.

როგორც ვხედავთ, მსგავსება აშკარაა, მაგრამ გვაქვს განსხვავებაც: „კონსტანტინოპოლის გარემოცვა“ არ ასახელებს არაბებისთვის დათმობილი ტერიტორიის კონკრეტულ სახელწოდებას („ქუეყანა სინისა“), ამიტომ, ცხადია, ამ უკანასკნელის მიჩნევა „წამების“ უშუალო წყაროდ მართებული არაა, მაგრამ „წამების“ ავტორი გიორგი მთაწმინდელის ხელთ არსებულ წყაროზე, ან შინაარსით მასთან ახლო მდგომ თხზულებაზე რომ არის დამოკიდებული, ეს აშკარაა. ამ ეტაპზე კონკრეტული წყაროს მიგნება ვერ ხერხდება.

4. *მაჰმადიანობის განქიქება*. კ. კეკელიძე მიიჩნევს, რომ ამ შემთხვევაში ავტორი სარგებლობს არსენ ვაჩეს ძის შედგენილი (XI ს-ის ბოლო - XII ს-ის პირველი მესამედი) კრებულით - „დოგმატიკონი“, სადაც შესულია არსენ ვაჩეს ძის მიერ ბერძნულიდან თარგმნილი დოგმატიკურ-პოლემიკური, მათ შორის, ანტიმაჰმადიანური თხზულებები (კეკელიძე, 1980, გვ. 538). ეს თვალსაზრისი კ. კეკელიძისათვის უმთავრესი არგუმენტია „დავით და კოსტანტინეს წამების“ არაუადრეს XII ს-ის I ნახ. დასათარიღებლად.

ტექსტების შედარებამ აჩვენა, რომ „დოგმატიკონში“ მოთავსებული თხზულებებით „წამების“ შემდგენელს უშუალოდ არ უსარგებლია. აღნიშნულ ნაწილშიც კონკრეტული წყაროს გამოვლენა შეუძლებელი ხდება. ერთი რამ სრულიად აშკარაა,

არაბების ისტორიის ასპარეზზე გამოჩენიდან და მათ მიერ ისლამის გავრცელებიდან დაწყებული, არა ერთი პოლემიკური, ანტიმამუდიანური ხასიათის თხზულება იქმნებოდა ქრისტიანულ მწერლობაში და მათ შორის ჩვენშიც. ცხადია, რომ საკუთრივ არსენ ვაჩეს ძემაც ამ მემკვიდრეობით ისარგებლა. ბუნებრივია ვიფიქროთ, რომ ამ მემკვიდრეობაზე არსენ ვაჩეს მისაგან დამოუკიდებლად სხვა ავტორებსაც, მათ შორის, „წამების“ შემდგენელსაც მიუწვდებოდა ხელი.

5. „ძველნი უწყებანი“.

„დავით და კოსტანტინეს წამების“ ავტორმა თავისი თხზულების ძირითად წყაროდ, ბუნებრივია, გამოიყენა მისი გმირების წამების ამსახველი თხრობა. მაგრამ რა სახის იყო მისი წყარო: მარტივი, კიმენურად წოდებული აგიოგრაფიული თხზულება, თუ ისტორიული ქრონიკა, რომელშიც, საქართველოში მტრის ერთ-ერთი ლაშქრობის აღწერისას, მოთხრობილი იყო დავითისა და კოსტანტინეს წამების ფაქტი, როგორც ამ ლაშქრობის პერიოდში მომხდარი ერთი ამბავი?

როგორც ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, კ. კეკელიძის შეხედულებით, თხზულების ავტორს წყაროდ გამოუყენებია „დავით და კოსტანტინეს წამების“ ძველი, კიმენური რედაქცია, რომელსაც ჩვენამდე არ მოუღწევია და რომელიც ავტორს გაუმეტარასტებია, ანუ ისტორიული ამბების ფონზე განუვრცია.

პ. ინგოროყვას აზრით, „დავით და კოსტანტინეს წამების“ ავტორს თავისი თხზულების საფუძვლად გამოუყენებია დავითისა და კოსტანტინეს შესახებ რაღაც ძველი ტექსტი, რომელსაც ის მიუთითებს კიდევაც თავის წყაროდ, ზოგადი სახელწოდებით „ძველნი უწყებანი“.

ე. გაბიძაშვილი არ იზიარებს კ. კეკელიძის და სხვა მკვლევართა თვალსაზრისს „წამების“ კიმენური რედაქციის არსებობის შესახებ და უფრო პ. ინგოროყვას მოსაზრებისკენ იხრება. მისი აზრით, ძველი წყაროებიდან ამოკრებილი მასალა მაინც და მაინც „წამების“ კიმენური ვერსიის არსებობას არ გულისხმობს. თხზულება, რა თქმა უნდა, რაღაც ძველ

წყაროებსაც ითვალისწინებს, მაგრამ ის მეტაფრასული (ანუ კიბენურიდან განვრცობილი) არ არის. თხზულება იმთავითვე დაიწერა იმ სახით, როგორიც დღეს ჩვენამდე მოღწეული ვრცელი რედაქციაა და მისი დაწერის მიზეზი უნდა იყოს ბაგრატ IV-ის მიერ მოწამეთა სახელობის მონასტრის მშენებლობის დასრულებისა და მათი წმინდა ნაწილების იქ დაკრძალვის ფაქტი, თუმცა თხზულების უძველესი ხელნაწერი (Q-762) XIII-XIV სს-ის უნდა იყოს, ხოლო დანარჩენი XVIII საუკუნისაა (გაბიძაშვილი, დავით და კოსტანტინეს წამება, ელექტრონული ვერსია: Ka.georgika.ac.ge/isi/).

აღნიშნულ თვალსაზრისს ჩვენც ვიზიარებთ. უფრო მეტიც, როგორც ქვემოთ ვაჩვენებთ, აგიოგრაფიული თხზულების ავტორს გამოუყენებია ქრონიკა, რომელიც ვახტანგ გორგასლის შვილების დარჩილისა და მირდატის სპარსელებთან ბრძოლას ასახავდა და რომელშიც მოკლედ მოთხრობილი იყო არგვეთელი მთავრების მტერთან ბრძოლის, მათი შეპყრობის და სიკვდილით დასჯის ამბავიც, დაკრძალვის ადგილის მითითებით (იხილეთ ქვემოთ).

„დავით და კოსტანტინეს წამების“ ვრცელ (თავდაპირველ) რედაქციაში აღწერილი ამბების ქრონოლოგიური ჩარჩო. აგიოგრაფიულ თხზულებაში აღწერილი ფაქტებისა და მოვლენების ქრონოლოგიური ჩარჩო საკმაოდ დიდ ისტორიულ პერიოდს მოიცავს (VII-XI სს), თუმცა ეს პერიოდები ავტორისათვის ერთნაირი მნიშვნელობისა და ღირებულების არაა.

მოთხრობილი ამბების ერთი ნაწილი შესავლის როლს ასრულებს. აქ ავტორი დიდად არ იცავს ისტორიული ამბების ქრონოლოგიურ თანმიმდევრობას. ეს გასაგებიცაა, ვინაიდან, ავტორი სულ სხვა, კერძოდ, დიდაქტიკურ მიზანს ისახავს - მკითხველი და მსმენელიც დაარწმუნოს, თუ რამდენად წარმატებული იყო აღმოსავლეთის ქრისტიანული სამყარო ბიზანტიაში „ღვთის მოშიში“ მმართველის (ამ შემთხვევაში ჰერაკლე კეისარი) ხანაში, ხოლო შემდგომი იმპერატორების მწვალებლობის გამო, როგორ დასაჯა ღმერთმა ბიზანტია და

მისი სამეზობლო, მოუვლინა რა მათ განსაცდელი ურწმუნო არაბების სახით. ასე, რომ „წამების“ ეს მონაკვეთი ქრონოლოგიის თვალსაზრისით ცალკე უნდა გამოვეყოთ.

ქრონოლოგიურად აგიოგრაფიული თხზულების ცალკე მონაკვეთს ქმნის თხზულების გმირების, მოწამეების დავითისა და კოსტანტინეს ცხოვრებისა და წამების ხანაც, რომელიც „წამების“ ავტორის მიერ სავსებით ზუსტადაა განსაზღვრული: თხზულების ვრცელი რედაქციის ჩვენამდე მოღწეული თორმეტივე ხელნაწერი აღნიშნავს, რომ დავითისა და კოსტანტინეს წამება მოხდა „დასაბამითგან წელთა ექუს ათას ორას ორმოცდაცხრასა, ხოლო ქრისტეს ჯუარცმითგან შვდას ოცდაათსა, მეფობასა ბერძენთა ზედა ლეონ ისავრომსა ხატთა მბრძოლისასა, ხოლო ქართველთა ზედა ვახტანგ გორგასლისა შვილთასა“ (იხ. აქვე, გვ. 75)

რაც შეეხება სვინაქსარულ რედაქციებს, რომლებიც, როგორც ითქვა, ვრცელი რედაქციიდან მომდინარე სხვადასხვა მოცულობის კონსპექტებია, მათშიც, დასაბამითგან თარიღი ძირითადად, იგივეა, თუმცა ქრისტეს ჯვარცმიდან თარიღი განსხვავებულია მაგ., სვინაქსარული რედაქციის ერთ-ერთ ვრცელ ვერსიაში ვკითხულობთ:

(1) „გამოილაშქრა დასაბამითგანთა წელთა ექუს ათას ორას ორმოცდამესამესა წელსა, ხოლო ქრისტეს ჯუარცმითგან შვდას სამეოცდაათჩვდმეტსა წელსა“ (იხ. აქვე, გვ. 77).

ერთ-ერთ მოკლე ვერსიაში ვკითხულობთ:

(2) „დასაბამითგან წელთა ექუსი ათას ორას ორმოცდაცხრასა, ხოლო ქრისტეს ჯუარცმითგან შვდას ორმოცდაცხრასა, ბერძენთა ზედა ლეონ ისავრომს ხატთა ბრძოლისასა და ქართველთა ზედა ვახტანგ გორგასლისა შვილთა. მირ და არჩილისათა“ (იხ. აქვე, გვ. 77); მეორეში კი ვკითხულობთ:

(3) „დასაბამითგან სოფლისა ექუსი ათას ორას ორმოცდაცხრასა, ხოლო ქრისტეს ჯუარცმითგან შვდას ოცდაათსა, მეფობასა ბერძენთასა ლეონ ისავროსა, ხოლო ქართველთა ზედა ვახტანგ გორგასლის შვილთა არჩილ და დარჩილისასა“ (იხ. აქვე, გვ. 77)

როგორც ვხედავთ, სვინაქსარული რედაქციის ნუსხებში მხოლოდ ერთადერთი შემთხვევაა, რომ დავითისა და კოს-

ტანტინეს წამების თარიღად მოცემულია „დასაბამითგან წელი ექუსი ათას ორას ორმოცდამესამე“. დანარჩენ შემთხვევებში ყველგან გვაქვს „დასაბამითგან წელი ექუსი ათას ორას ორმოცდამეცხრე“. რაც შეეხება ქრისტეს ჯვარცმითგან თარიღს, ის მნიშვნელოვნად განსხვავებულია: შვიდას ოცდაათი, შვიდას ორმოცდაცხრა, შვიდას სამოცდაჩვიდმეტი. სვინაქსარული რედაქციის ნუსხების უდიდესი უმრავლესობა გვიანაა შესრულებული (XVI-XVIII სს. მხოლოდ ერთი ნუსხაა ჩვენამდე მოღწეული, რომელიც XIII-XIV სს-ით თარიღდება). აქედან მხოლოდ ერთი იმეორებს დედნის (ვრცელი რედაქციის) თარიღს - 730. დანარჩენები კი განსვავებულ თარიღებს გვთავაზობენ (777, 749). უნდა ვიფიქროთ, რომ მათმა ავტორებმა, შენიშნეს დედნად გამოყენებული ვრცელი (თავდაპირველი) რედაქციის თარიღების შესაბამისობა (დასაბამითგან 6249 არ უდრის 730-ს) და მათი შესაბამისობაში მოყვანა სცადეს, თუმცა გამოანგარიშებაში თვითონაც დაუშვეს შეცდომა). მაგ. თუ ბერძნულ (ბიზანტიურ) დასაბამითგანს - 5508 წელს ავიღებთ საფუძვლად, მაშინ პირველ შემთხვევაში (დასაბ. 6243, ქრისტეს ჯვარცმით - 777) დასაბამითგანით ანგარიშით გვექნება $6243-5508=735$ წელი, რაც არ უდრის ქრისტეს ჯვარცმითგან 777; ან კიდევ მეორე შემთხვევაში (დასაბ. 6249, ქრისტეს ჯვარცმითგან - 749) დასაბამითგან გამოანგარიშებით გვექნება $6249-5508=741$ წ., რაც არ შეესაბამება ქრისტეს ჯვარცმითგან 749 წ., თუმცა თუ, იულიუს აფრიკანელის, ანუ რომაული დასაბამითგანით ვიანგარიშებთ (5502) 747 მოცილებთ, რაც უფრო მცირე აცდენას გვაძლევს.

ამ შემთხვევაშიც უპირატესობა დედნისეულ, ანუ ვრცელი (თავდაპირველი) რედაქციის თარიღს უნდა მივანიჭოთ - 730. მაგარამ ისიც სრულიად შეუსაბამოა დასაბამითგან 6249 წელთან. $6249-5508=741$ წ. გვაქვს, რაც არ უდრის ქრისტეს ჯვარცმითგან 730 წ. და არასწორია.

ამდენად, ჩვენ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ, როგორც ვრცელი, ისე სვინაქსარული რედაქციების ხელნაწერები, ერთის გამოკლებით (აქ აშკარად შეცდომით 43 დასახელებული 49-ის ნაცვლად) დავითისა და კოსტანტინეს წამების თარიღად ასახელებენ დასაბამითგან ექუსი ათას ორას ორმოცდაცხრა წელს.

რაც შეეხება თარიღს ქრისტეს ჯვარცმითგან, უნდა ვიფიქროთ, რომ აგიოგრაფიული თხზულების წყაროდ გამოყენებულ ქრონიკაში თარიღი ქრისტეს ჯვარცმითგან საერთოდ არ იყო მოცემული და ის უკვე აგიოგრაფიული თხზულების ავტორმა (XI ს.) დაუმატა. თუმცა უკვა არსებულ, დასაბამითგან წელთაღრიცხვით მოცემულ თარიღთან (6249) მის შესაბამისობაში მოყვანაზე, დიდად არ უზრუნია.

1. *თხზულების შესავალ ნაწილში მოთხრობილი ამბების ქრონოლოგიური ჩარჩო* შესავალ ნაწილში მოთხრობილია „ღვთის .მსახური“ ჰერაკლე კეისრის შესახებ, რომელიც ბიზანტიას 610-641 წლებში განაგებდა. თხრობა იწყება 614 წლის ამბებით, როდესაც ბიზანტია-სპარსეთის მრავალწლიანი ომის (602-628) ფარგლებში სპარსეთის შაჰი ხოსრო II ფარვიზის (590-528) არმია შეიჭრა იერუსალიმში და იქიდან „ძელი ცხოვრებისა“ გაიტაცა (იხ. კომენტარი 2). ომის ფინალურ ეტაპზე გადაწყვეტ ბრძოლაში ჰერაკლე კეისარმა სპარსეთში, სასანიანთა დედაქალაქ კტეზიფონის მახლობლად სასტიკად დაამარცხა სპარსელები (628) და 630 წ. „ძელი ცხოვრებისა“ კვლავაც იერუსალიმში დააბრუნა (იხ. აქვე, კომენტარი 11).

თხზულების აღნიშნულ ნაწილის თხრობა იდეოლოგიზირებულია: ჰერაკლე სრულიად გარკვეული მიზნით, განდიდებულია როგორც განსაკუთრებით ღვთისმოსავი და მართლმორწმუნე კეისარი, რომელმაც სწორედ ამის გამო მიაღწია წარმატებას სპარსელებთან ბრძოლაში. ჰერაკლე შეპირისპირებულია მის შემდგომ იმპერატორებთან, რომლებიც, როგორც მწვალებლები, ღმერთმა დასაჯა, მოუვლინა რა აღმოსავლეთის ქრისტიანულ სამყაროს არაბები. ყოველივე ეს თხზულებაში, ასე ვთქვათ, ქრესტომათიული ჰემმარიტების დასაბუთებას ემსახურება: მართლმორწმუნე ქრისტიანმა მრევლმა თვალნათლივ უნდა დაინახოს, თუ როგორ აღამაღლებს ღმერთი ჰემმარიტ მორწმუნეებს და როგორ სჯის ე. წ. ცრუ, არამართლმორწმუნე ქრისტიანებს.

სინამდვილეში, ჰერაკლე კეისარი არც მართლმორწმუნე იყო და არც მტრებზე გამარჯვებული (იხ. აქვე, კომენტარი 1).

სწორედ მისი იმპერატორობის დროს VII ს-ის 30-იან წლებში არაბებმა ბიზანტიას წაართვეს მისი აღმოსავლეთი და სამხრეთი (მათ შორის აფრიკის) პროვინციები. მაგრამ ავტორს ამ შემთხვევაში ისტორიული ჭეშმარიტება ნაკლებად ადარდებს (არაა გამორიცხული, რომ არც იცის) - ის, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, იყენებს თავის წყაროდ მახლობელ აღმოსავლეთში ფრიად პოპულარული თხზულების „იერუსალიმის წარტყვევნის წიგნის“ ერთ-ერთ, დღეისათვის უცნობ ვერსიას; რომელსაც უკრიტიკოდ მისდევს (იხ. აქვე კომენტარი 3).

ჰერაკლეს იმპერატორობის შემდგომ ერთსაუკუნოვან ხანას ავტორი სულ რამდენიმე სიტყვით ეხება - „მისსა შემდგომად დადგეს მეფენი და პატრიარქნი მწუალებელნი, უღირსნი და ხატთა მბრძოლნი“. ასე გადმოგვცემს ის ბიზანტიის ისტორიის 641-741 წლების პერიოდს. სინამდვილეში, ჰერაკლე კეისრის მიერ დანერგილი მწვალებლობა - მონოთელიტობა დაგმო 681 წ. VI მსოფლიო საეკლესიო კრებამ, ასე, რომ 681 წლიდან 718 წლამდე, ანუ ბიზანტიის იმპერატორის ლეონ III ისავრიელის (718-741) ტახტზე ასვლამდე და შემდგომაც ოციან წლებამდე, ანუ მის მიერ ახალი მწვალებლობის - ხატმებრძოლობის შემოღებამდე, ბიზანტიაში მართლმადიდებლობა ბატონობდა. რაც შეეხება ხატმებრძოლობას, როგორც მწვალებლობას, ის ლეონ ისავრიელის გარდაცვალების შემდგომაც, ორმოც წელზე მეტი ხანი ბიზანტიაში კვლავ ოფიციალურად აღიარებული აღმსარებლობა იყო, სანამ 787 წ. VII მსოფლიო საეკლესიო კრებამ არ დაგმო.

ამავე ქრონოლოგიურ ფარგლებში (641-741) „დავით და კოსტანტინეს წამების“ ავტორი მოგვითხრობს, რომ: „*რაჟამს მოკუდა ჰერაკლე მეფე.... განძლიერდეს სპარსნი და არაბნი, ... და განძლიერდა მუჰმედ და მთავრობდა სპარსთა და არაბთა ზედა*“. ეს ქრონოლოგიური ანაქრონიზმია: არაბები გაძლიერდნენ და მუჰამედი „მთავრობდა არაბთა ზედა“ არა ჰერაკლეს გარდაცვალების შემდეგ, არამედ მისი მეფობის სინქრონულად 627-632 წლებში.

შემდგომი ქრონოლოგიური ნიშნული თხზულების ავტორისათვის მურვან ყრუა (იხ. აქვე, კომენტარი 16): „ხოლო შემდგომად სიკუდილისა მუჰმედ უსჯულოსა დაუტკვა მთავრობა თვსი თვსსავე მსგავსსა სიბოროტითა და უკეთურებითა, მურვან ყრუსა დისწულსა თვსსა“. აქაც ქრონოლოგიურ აღრევასთან გვაქვს საქმე: მურვან-ყრუს მუჰამედისაგან მთელი საუკუნე აშორებს, გარდა ამისა მურვან ყრუ მუჰამედის არა თუ დისშვილი, საერთოდ ნათესავიც არ იყო (იხ. აქვე, კომენტარი 16). თუ რატომ შეარქვა „წამების“ ავტორმა საქართველოში შემოსეულ დამპყრობელსა და დავითისა და კოსტანტინეს სიკვდილით დამსჯელს „მურვან ყრუ“, ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად ჯერ უნდა გავარკვიოთ, თუ როდის ცხოვრობდნენ არგვეთელი მთავრები დავითი და კოსტანტინე.

2. დავითისა და კოსტანტინეს ცხოვრებისა და წამების პერიოდი. აგიოგრაფიული თხზულების მთავარი მომქმედი გმირების დავითისა და კოსტანტინეს ცხოვრება-მოღვაწეობის ეპოქის დასათარიღებლად მთავარი საყრდენი საკუთრივ სათაურია, რომელიც გვამცნობს: „წამებაი და ლუწლი წმიდათა და დიდებულთა მოწამეთა დავით და კოსტანტინესი, რომელნი იწამნეს საბრძანებელსა ქართველთასა, შემდგომად მიცვალებისა დიდისა მის და მალლისა მეფისა ვახტანგ გორგასალისსა, რომელმან მეფობაი ყოვლისა ქუეყანისაი საფლავად შთაიტანა“. აქედან ირკვევა, რომ დავითისა და კოსტანტინეს წამებას ადგილი ჰქონია ქართლის მეფის ვახტანგ გორგასალის გარდაცვალების არც თუ დიდი ხნის შემდეგ. სხვანაირად შეუძლებელია გავიგოთ გამოთქმა: „შემდგომად.... მიცვალებისა ვახტანგ გორგასალისსა“.

მართლაც, სხვა ადგილას თხზულება გვამცნობს: „იყვნეს მაშინ შვილნი დიდისა მეფისა ვახტანგ გორგასალისანი არჩილ და დარჩილ ციხესა მას, რომელსა ჰრქვან ანაკოფიამ“; აგრეთვე: „რამეთუ მოკლეს ძმაი უხუცესი არჩილ, ხოლო დარჩილ შევიდა ციხესავე ანაკოფიას“ (იხ. აქვე, გვ. 65)

აშკარა ხდება, რომ ჩვენ საქმე გვაქვს არა არაბებისა და

„მურვან ყრუს“, უფრო ზუსტად არაბი სარდლის მურვან იბნ მუჰამედის საქართველოში შემოსევასთან, რომელსაც მართლაც ჰქონდა ადგილი ბიზანტიის კეისრის ლეონ III ისავრიელის (717-741) მმართველობის პერიოდში, კერძოდ, VIII ს-ის 30-იან წლებში (იხ აქვე, კომენტარი 16), არამედ სპარსელების ერთ-ერთ შემოსევასთან, რომელსაც ადგილი ჰქონდა სპარსეთსა და ბიზანტიას შორის ოცწლიანი ომის (541-562) მსვლელობისას. ამ ომის მთავარი ასპარეზი VI ს-ის 40-იან წლებში იყო ეგრისი (ბიზანტიური წყაროების ლაზიკა). მართლაც, ვახტანგ გორგასლის ცხოვრებისა და მეფობის ჩვენს მიერ შემოთავაზებული ახლებური ქრონოლოგია, რომელიც ვახტანგ გორგასლის გარდაცვალებას 527 წლით ათარიღებს (მ. სანაძე, 2013, გვ. 370-375), კარგად ესადაგება „დავით და კოსტანტინეს წამებაში“ დაცულ ინფორმაციას - ვახტანგ გორგასლის შვილები იყვნენ VI ს-ის შუა წლებში ბიზანტია-სპარსეთის დიდი ომიანობის პერიოდის მოღვაწეები.

ვახტანგ გორგასლის ვაჟები, როგორც ცნობილია, იყვნენ დარჩილი (უფროსი) და მირდატი, იგივე მირი (ვახტანგს მეორე, ბერძენი ცოლის ელენესაგან ჰყავდა, აგრეთვე, ვაჟი ლეონი, რომელიც ადრევე გარდაიცვალა). იმჟღეროულად „დავით და კოსტანტინეს წამების“ ვრცელი რედაქციის ყველა ხელნაწერი ვახტანგის შვილებად არჩილსა და დარჩილს ასახელებს, რაც გადამწერის შეცდომაა. როგორც ჩანს, აგიოგრაფიული თხზულების ჩვენამდე მოღწეული ყველა ხელნაწერი ერთი ნუსხიდან მომდინარეობს, სადაც სახელი „მირი“ უკვე „არჩილით“ იყო ჩანაცვლებული. „წამების“ ამ, ჩვენამდე მოღწეულ ვრცელ რედაქციას ეყრდნობა სვინაქსარული რედაქციის თითქმის ყველა ხელნაწერი, გარდა ერთისა. ამ ერთადერთ სვინაქსარულ ხელნაწერში გვაქვს: „ხოლო იწამნეს წმიდანი ესე და დიდებულნი მოწამენი დასაბამითგან წელთა. ექუსი ათას ორას ორმოცდაცხრასა, ხოლო ქრისტეს ჯუარცმითგან შვდას ორმოცდაცხრასა, ბერძენთა ზედა ლეონ ისავრომს ხატთა მბრძლოსისასა და ქართველთა ზედა ვახტანგ გორგასლისა შვილთა მირ და არჩილისათა“ (იხ. აქვე, გვ. 77). სვინაქსარული რედაქციის

ეს ხელნაწერი, აშკარად მომდინარეობს აგიოგრაფიული თხზულების ვრცელი რედაქციის იმ ხელნაწერიდან, რომელშიც ეწერა არა დარჩილი და არჩილი (ანუ შეცდომით ვახტანგის უფროსი ვაჟის დარჩილის სახელი „არჩილის“ ფორმით კი არ იყო გაორმაგებული, არამედ - დარჩილი და მირი (მირდატის შემოკლებული ფორმა).

ახლა კვლავ დავუბრუნდეთ ჩვენ მიერ ზემოთ უკვე დასმულ კითხვას - რატომ შეარქვა ავტორმა მის მიერ შექმნილ აგიოგრაფიულ თხზულებაში საქართველოში შემოჭრილ დამპყრობელსა და დავითისა და კოსტანტინეს სიკვდილით დამსჯელს „მურვან ყრუ“?

ახსნა ერთადერთია: იმ ქრონიკაში, რომელშიც ამ შემოსევაზე და მტრის მიერ არგვეთის მთავრების დავითისა და კოსტანტინეს დასჯაზე იყო მოთხრობილი, დამპყრობლის სახელი არ ეწერა - მას ზოგადი შინაარსის სიტყვა „მძლავრი“ მიემართებოდა. სამაგიეროდ, აშკარა იყო, რომ ის ქრისტიანებს ებრძოდა, ანუ იყო ქრისტიანთმობულე. შემოსეულ მტერს ქრონიკაში „სპარსი“ ეწოდებოდა, ის იყო, „წარმართი“, „ბილწი“ და „უსჯულო“. ასეთები კი XI ს-ის შუა წლების ავტორისათვის მხოლოდ მუსლიმი არაბები იყვნენ. ამიტომაც, მან, სრულიად დარწმუნებულმა, რომ სწორედ არაბების შემოსევასთან ჰქონდა საქმე, ძველი ქრონიკის „სპარსს“ „არაბი“ მიუმატა. რაც შეეხება უსახელო სპარსი სარდლის მაინდამაინც „მურვან ყრუდ“ მონათვლას, ეს შეიძლება იმით აიხსნას, რომ არაბი სარდლებიდან ქართული საზოგადოების ისტორიულ (წერილობით თუ ზეპირსიტყვიერ) მეხსიერებაში, მურვან ყრუს ლაშქრობებმა თავისი სისასტიკით წარუშლელი კვალი დატოვა. ამიტომაც „წამების“ ავტორმა მის ხელთ არსებული ისტორიული ქრონიკის უსახელო სარდლის - „მძლავრის“ სახელად „მურვან ყრუ“ „აღადგინა“. ასე, ხელის ერთი მოსმით „სპარსელები“ არაბებად, სპარსთა ლაშქრის სარდალი, ვინმე „მძლავრი“ მურვან ყრუდ, ხოლო დავითი და კოსტანტინე VIII ს-ის 30-

იან წლებში მოღვაწე პირებად იქცნენ. ეს შესაძლოა იმანაც განაპირობა, რომ „წამების“ შედეგის დროისათვის „სპარსი“, როგორც ჩანს, არაბთა მიერ სპარსეთის დაპყრობისა და მის ტერიტორიაზე არაბთა სახალიფოს წარმოქმნის გამო, ქართველისთვის კონკრეტული ხალხის აღმნიშვნელი ეთნონიმი - დან, მუსლიმის აღმნიშვნელ ზოგად ტერმინად იქცა. (იხ. გაბაშვილი, 1968, გვ.271 და შემდეგ.; აგრეთვე, აქვე, კომენტარი 39).

აგიოგრაფიული თხზულების ავტორის მიერ დავითისა და კოსტანტინეს ხანის არაბობისა და მურვან ყრუს ეპოქად გააზრებას, შესაძლოა, იმანაც შეუწყო ხელი, რომ ძველ ისტორიულ ქრონიკაში დასახელებული ვახტანგ გორგასლის შვილების დარჩილისა და მირდატის (მირის) სახელები ფრიად ახლო იდგა VIII ს-ის I ნახევარში სწორედ არაბობისა და „მურვან ყრუს“ ეპოქაში მოღვაწე სტეფანოს III-ის შვილების მირისა (იგივე მირდატი) და არჩილის სახელებთან: ასეთ ვარაუდს ისიც უმაგრებს ზურგს, რომ არგვეთელი მთავრების მოწამეობრივი სიკვდილის ამსახველი ეს აგიოგრაფიული თხზულება სულ რამდენიმე ათეული წლის შემდეგ, XI ს-ის 70 -იან წლებში თავის ერთ-ერთ წყაროდ გამოიყენა უკვე ლეონტი მროველმა, როდესაც მან „ქართველთა ცხოვრების“ ნაკლული ისტორიული პერიოდის - სტეფანოს II-ის ხანიდან ბაგრატ IV-ის მეფობამდე - შეესება გადაწყვიტა, რათა საბოლოოდ საკუთარივ ბაგრატის „ცხოვრება“ დაეწერა.

ლეონტის ხელში შეცდომა კიდევ უფრო გაღრმავდა: ვინაიდან, „წამების“ ისტორიულ ფონად აგიოგრაფიული თხზულების ავტორის მიერ უკვე არაბობა და მურვან ყრუს შემოსევები იყო ქცეული, ლეონტიმაც, ბუნებრივია, ვახტანგის შვილების სახელების (დარჩილი, მირდატი//მირი) სტეფანოს III-ის შვილების მირისა და არჩილის სახელებთან მსგავსების გამო, მთელი ეს ამბავი სტეფანოს III -ის შვილების მირისა და არჩილის ხანაში მომხდარად მიიჩნია და ამიტომაც, სტეფანოს III -ის შვილების, ასევე მის ხელთ არსებულ და სწორედაც რომ არაბებთან, კერძოდ, მასლამა იბნ აბდალ-მალიქთან ბრძოლის (714-716 წწ.) ამსახველ ქრონიკას

შეურწყა (იხ. სანაძე, 2001, გვ. 63-74; სანაძე, ბერაძე, 2004, გვ. 95-108).

ამდენად, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ, VI ს-ის შუა წლებში სპარსელებთან ბრძოლისა და არგვეთელი მთავრების მოწამეობრივი აღსასრულის შესახებ ინფორმაციის შემცველი ქრონიკა, არაბობისა და მურვან ყრუს ისტორიული ფონის გამოყენებით XI ს-ის შუა წლებში მოღვაწე ავტორმა აგიოგრაფიულ თხზულებად გარდაქმნა. იმავე საუკუნის 70-იან წლებში უკვე ლეონტი მროველმა აგიოგრაფიულ თხზულებაში ასახული მოვლენები და ისტორიული პერსონალები VIII ს-ში მართლაც რომ არაბების წინააღმდეგ მებრძოლ სტეფანოს III-ის შვილების მირისა და არჩილის მოღვაწეობის ამსახველ თხრობას შეურწყა და „ქართველთა ცხოვრებაში“ განათავსა.

თანამედროვე მკვლევარებიდან რატომ არავინ მიაქცია ყურადღება იმას, რომ თხზულებაში დარჩილი და არჩილი (ისევე, როგორც არჩილი და მირი) დაბეჯითებით ვახტანგ გორგასლის შვილებად იწოდებოდნენ? ამაში გადამწყვეტი როლი შეასრულა იმან, რომ ვახტანგ გორგასლის გარდაცვალების თარიღი ისტორიოგრაფიაში ძირითადად 490 – 502 წლებს შორის მოიაზრებოდა, ამიტომ მისი შვილების მმართველობის დაკავშირება ბიზანტია - სპარსეთის დიდი ომის ხანასთან ერთობ დაუჯერებლად გამოიყურებოდა. გარდა ამისა, გარკვეულ როლს ასრულებდა ტექსტში არაბებისა და „მურვან ყრუს“ მრავალჯერადი მოხსენიებაც. მკვლევრები, შესაძლოა, დილემის წინაშე აღმოჩნდნენ: მათ ერთერთი ვერსიისათვის უნდა მიენიჭებინათ უპირატესობა: ან უნდა ჩაეთვალიათ, რომ საქმე გვქონდა არაბობის ხანასთან და მურვან-ყრუსთან, ანაც ვახტანგ გორგასლის შემდგომ, მისი შვილების ხანასთან. ასეთ ვითარებაში, საკითხი გადაიჭრა მურვან ყრუსა და არაბობის სასარგებლოდ, შეიძლება ვიფიქროთ, აგრეთვე, ის, რომ ძველ ქართულ ტექსტებში სიტყვები „მამა“ და „შვილი“ ყოველთვის დღევანდელი გაგებით არ იხმარებოდა და კონკრეტულ მნიშვნელობასთან

ერთად ზოგადი, „წინაპრის“ და „შთამომავლის“ მნიშვნელობებიც ჰქონდათ (მ. სანაძე, 2001 (ბ), გვ. 9). ამიტომ, თუ ვინმემ მიაქცია ყურადღება ტექსტში ვახტანგის შვილების დასახელების ფაქტს, „შვილი“ ამ შემთხვევაში შთამომავლის მნიშვნელობით ხმარებულად გაიზრა. სრულიად სხვაგვარად წარმოგვიდგება საკითხი ვახტანგ გორგასლის გარდაცვალების 527 წლით დათარიღების ფონზე.

იმის სასარგებლოდ, რომ ქრონიკა, რომელიც საფუძვლად დაედო აგიოგრაფიულ თხზულებას მართლაც სპარსელების შემოსევისა და ბიზანტია-სპარსეთის დიდი ომიანობის (542-562) ამბავს ასახავს, არა ერთი სხვა გარემოებაც მეტყველებს: უპირველეს ყოვლისა, თუ საკუთრივ სახელს „მურვან ყრუს“ ამოვიღებთ, ვნახავთ, რომ თხზულებაში ყველგან საუბარია სპარსელებსა და არაბებზე, რიგ შემთხვევაში კი მხოლოდ სპარსელებზე. ეს ის შემთხვევებია, როდესაც აგიოგრაფიული ძეგლის ავტორს, ან შემდგომი ხანის რედაქტორს ტექსტისეული სპარსელებისათვის „არაბთა“ მიწერა გამოორჩა.

ის, რომ თხზულებაში მართლაც ვახტანგ გორგასლის ახლო ეპოქასთან გვაქვს საქმე, ამას სპარსთა ლაშქარში აბაშების ყოფნაც ადასტურებს. ისტორიკოსები დიდი ხანია მსჯელობენ იმაზე, თუ ვინ არიან VIII ს-ის 30-იან წლებში მურვან ყრუს ლაშქარში მყოფი აბაშები. ზოგი ფიქრობდა, რომ შესაძლოა საქმე გვაქვს აბისინიელებთან. საქმე ისაა, რომ აბაშები სწორედაც ვახტანგ გორგასლის ცხოვრებაში ფიგურირებენ. ინდოეთში სპარსეთის შაჰთან ერთად საბრძოლველად წასული ვახტანგი სწორედ აბაშებს ებრძვის. ჯუანშერისავე ინფორმაციით, აბაშებზე გამარჯვების შემდეგ სპარსეთის შაჰმა ისინი გაყო: ერთი ნაწილი ადგილზევე დატოვა, მეორე კი სპარსეთის აღმოსავლეთი საზღვრებიდან დასავლეთში, საკუთრივ, სპარსეთში გადმოასახლა. აი, სწორედ ეს აბაშები იყვნენ სპარსელების ლაშქარში ე. წ. მურვან-ყრუს შემოსევის დროს.

ისლამის წინააღმდეგ ეპოქაზე თხზულებაში მოგვებისა და მისწერის მოხსენიებაც მიუთითებს: მურვან-ყრუმ მოუწოდა „მოგუთა და მისანთა სპარსეთისათა და წარავლინა წმიდათა მოწამეთა მიმართ რაძთა ლიქნით ჰმოგუნიდენ წმიდათა მათ მოქცევისათვს სჯულსა მათსა“ (იხ. აქვე, გვ. 59). „მოგვობა“ დამპყრობლის მხრიდან სხვაგანაც გვხვდება: მოძალადე მურვან-ყრუ „ლიქნით ჰმოგუნიდა მათ“ - დავით და კოსტანტინეს (იხ. აქვე, გვ. 54). ცხადია, მოგვებისა და მისწერის მოხმობა ისლამის აღმსარებელი არაბებისაგან სრულიად წარმოუდგენელია. საყოველთაოდ ცნობილია, რომ „მოგვი“, „მოგვობა“ და „მისნობა“ ზოროასტრული რელიგიისათვის დამახასიათებელი კატეგორიებია და არა ისლამისათვის. ქრისტიანული მთავრების უცხო სარწმუნოებაზე მოსაქცევად „მოგვისა“ და „მისნისთვის“ შეეძლო მიემართა მხოლოდ ზოროასტრული რელიგიის მიმდევარს და არა მუსლიმს. ეს კიდევ ერთი დამატებითი არგუმენტია იმის სასარგებლოდ, რომ „დავით და კოსტანტინეს წამების“ წყარო ისლამის წინარე, ზოროასტრულ ეპოქაში იყო შექმნილი. შესაბამისად, მტერი და „მძლავრი“, რომელსაც არგვეთელი მთავრები ებრძოდნენ, იყვნენ არა მუსლიმი არაბები, არამედ ზოროასტრი სპარსელები.

სპარსთა რომელი წლის შემოსევა იყო ასახული ძველ ისტორიულ ქრონიკაში? თხზულება გვამცნობს, რომ ეს ამბავი მომხდარა დასაბამითგან ექვსი ათას ორას ორმოცდა ცხრა წელს, მაგრამ რომელი დასაბამითგანით? როგორც ცნობილია დასაბამითგან წელთაღრიცხვა სხვადასხვაგვარი იყო. საქართველოში თავდაპირველად, VI-X სს-ში ძირითადად გამოიყენებოდა ქართული დასაბამითგანი - 5604 წელი. ამიტომაცაა, რომ ქორონიკონით წელთაღრიცხვა სწორედ ქართულ დასაბამითგანს ეფუძნება. XI საუკუნიდან კი უკვე ძირითადად ანგარიშობდნენ ბიზანტიური დასაბამითგანით - 5508 წელი. ჩვენი აზრით, ტექსტში თავდაპირველად მოცემული იქნებოდა ექვსი ათას ას ორმოცდა ცხრა წელი (და არა ექვსი

ათას ორ ას ორმოცდაცხრა), რაც VI ს-ში გავრცელებული ქართული დასაბამითგანით (5604) 545 წელს შეესაბამებოდა და ვახტანგის შვილების დარჩილისა და მირდატის//მირის (და არა აქ შეცდომით დასახელებული არჩილისა და დარჩილის) მმართველობის პერიოდს გულისხმობდა. XI ს-ში, რათა გაერკვიათ, თუ ქრისტეს აქეთ რომელ წელი იყო 6149, მას უკვე იმხანად საქართველოში გავრცელებული ბიზანტიური დასაბამითგან - 5508 წელი გამოაკლეს და ამგვარად 641 წელი მიიღეს. ასეთ ვითარებაში, ვინაიდან დარწმუნებულები იყვნენ, რომ არაბთა შემოსევასთან ჰქონდათ საქმე, გადაწყვიტეს, რომ ექვსიათას ას ორმოცდა ცხრაში „ასი“ იყო უნებლიე შეცდომა და ის „ორ ასით“ შეცვალეს. ასე 741 წელი ანუ არაბობის, მურვან ყრუსა და ლეონ ისაყრიელის ხანა მიიღეს.

დაანგარიშებული ქართული დასაბამითგანით	დაანგარიშებული ბერძნული დასაბამითგანით	
ექვსიათას ორმოც- დაცხრა = $6149 - 5604 = 545$	ექვსიათას ას ორმოც-დაცხრა $= 6149 - 5508 = 641$	ექვსიათას ორ ას ორმოც-დაცხრა = $6249 - 5508 = 741$

აგიოგრაფიული თხზულების შექმნის დრო. ცალკე განხილვის საგანია დავითისა და კოსტანტინეს წამების, როგორც აგიოგრაფიული თხზულების შექმნის დრო. ამის შესახებ ერთგვარ არაპირდაპირ მითითებად საკუთრივ „დავით და კოსტანტინეს წამების“ დასკვნითი ნაწილი გამოდგება, სადაც ვკითხულობთ: „ხოლო იყო უჩინო და დაფარულ ვიდრე დღეთამდე დიდისა კელშიფისა ბაგრატიანმდე. და აღიძრა სულისა მიერ წმიდისა და აღაშენა ადგილი იგი მონასტრად უდაბნოებისა და მყუდროებისათჳს მის ადგილისა. და

აღაშენა საწამებელი წმიდათა მათთვის მოწამეთა, ტაძარი შუენიერი, და ცხადად საანჯმნო ყვნა გუამნი წმიდათა მოწამეთანი და დაასუენნა მის მიერ აღშენებულსა მას ტაძარსა და არიან მას შინა მღებარე გუამნი წმიდათა მოწამეთანი" (იხ. აქვე, გვ. 74).

როგორც ვხედავთ, აქ საუბარია იმაზე, რომ წმინდანების დაკრძალვის ადგილი იყო უჩინო, ანუ არ იცოდნენ ამ ადგილის შესახებ და მხოლოდ ბაგრატ მეფის ხანაში გაირკვა მათი სამუდამო განსასვენებლის ადგილსამყოფელი, რის გამოც უკვე ბაგრატს მათი დაკრძალვის ადგილის უკვდავ-საყოფად მშვენიერი ტაძარი აუშენებია და წამებულთა ნეშტიც იქ დაუსვენებია. მართალია, ამ შემთხვევაში წმინდანთა ადგილის „უჩინობას“ და „დაფარულობაზე“ საუბარი, მაგრამ, ისიც ცხადია, რომ ადგილიც იმიტომ იყო „დამალული“ და იმიტომ „გაცხადდა“ ბაგრატ მეფის ხანაში, რომ მაშინ გამოვლინდა ძველი, მანამდე უცნობი ქრონიკა, სადაც სპარსთა ლაშქრის საქართველოში შემოსევის, ოძრხესა და არგვეთზე გავლით აფხაზეთში ჩასვლისა და იქ ანაკოფიის ციხესთან ვახტანგ გორგასლის შვილებთან დარჩილთან და მირთან ბრძოლის პერიპეტიები იყო ასახული. იმავდროულად, ქრონიკაში, ბუნებრივია, მოთხრობილი იყო ყველაფერი ის, რაც თავს გადახდა სპარსთა ლაშქარს ანაკოფიის ციხესთან მისვლამდე: არგვეთელი მთაგრების დავითისა და კოსტანტინეს სპარსთა მეწინავე ლაშქარზე გამარჯვება, განრისხებული სპარსი სარდლის მიერ სპარსთა ძირითადი ძალებით გამო-ლაშქრება, ვახტანგის შვილებთან საბრძოლველად მიმავალ სპარსელებთან დავითისა და კოსტანტინეს ბრძოლა, მათი ტყვედ ჩავარდნა და სიკვდილით დასჯა, ერთგულ მსახურთა მიერ მათი ნეშტის დაკრძალვა კონკრეტული ადგილის მითითებით.

თხზულებასთან გაცნობას „დიდი ხელმწიფის ბაგრატის“ მიერ „უჩინო და დაფარული“ ადგილის აღმოჩენა და იქ მოწამეთა ტაძრის აშენება მოჰყვა. ცხადია, ამ ძველი ქრონიკის გაცნო-ბამდე, აგიოგრაფიული თხზულება ვერ დაიწერებოდა.

აღსანიშნავია, რომ XI ს. ამ მხრივ ფრიად მნიშვნელოვანი ხანა იყო: ქვეყნის გაერთიანებას ეროვნული თვითშეგნების განვითარებაში თვისობრივი ნახტომი მოჰყვა. როგორც საეკლესიო, ისე საერო ხელისუფლების წარმომადგენლები ცდილობენ ხალხისათვის ეროვნული ტრადიციების ჩამოყალიბების მიზნით, წერილობით ძეგლებში მითითებული წმინდანთა დაკრძალვის ადგილების გაცოცხლებას, მათი ტაძრებით შემოკლას და სხვ. ამ თვალსაზრისით ტიპური მაგალითია წმინდა ნინოს სახელზე ბოდბეში ტაძრის აგება - ვინაიდან წყაროებში მითითებული ისტორიული კუხეთის *ბოდბის* (დღევანდელი ნინოწმინდა) ჰერეთის ბოდბედ მიიჩნეეს, ამიტომ სწორედ ბოდბე გაიზარეს ნინოს გარდაცვალებისა და დაკრძალვის ადგილად და იქ მის სახელზე ტაძარიც ააგეს.

ამდენად, დავითისა და კოსტანტინეს წამების ადგილისადმი ინტერესი გაჩნდა XI ს-ის შუა წლებში, როდესაც ბიზანტია-სპარსეთის დიდი ომიანობის ამსახველი ადგილობრივი ბერძნულენოვანი, თუმცა ადრევე გადმოქართულებული ქრონიკის „აღმოჩენა“ მოხდა, საიდანაც შეიტყვეს არგვეთელი მთავრების სიკვდილით დასჯის ამბავიც.

ამ ძველი ქრონიკის საფუძველზე იმ ადგილას, რომელიც იქ წმინდანების დაკრძალვის ადგილად იყო მითითებული, ბაგრატმა მოწამეთას ტაძარი ააგო.

ტაძრის აგება, მართლაც ბაგრატ IV-ის ხანაში მოხდა. ამაზე არაპირდაპირ მოწამეთას ტაძრის საწინამძღვრო ჯვრის წარწერა მიგვითითებს: „ქრისტე, ადიდე ბაგრატ აფხაზთა მეფე და ნოველესიმოსი; ქრისტე, შეიწყალე სოფრომ ერუშნელი, ძე ქველისაჲ, ქრისტე განუსვენე სულსა მხეცისა“ (იხ. ბროსე, 1850, გვ. 46; ბაქრაძე, 1875, გვ. 103).

მ. ბროსემ იმთავითვე წარწერის „ბაგრატ აფხაზთა მეფე და ნოველესიმოსი“ სავსებით მართებულად, გააიგივა ბაგრატ IV -სთან. თ. საყვარელიძემ, რომელმაც საგანგებო ნაშრომი უძღვნა აღნიშნული ჯვრის შესწავლას, ეს უკანასკნელი 1040 – 1060 წლებით დაათარიდა (საყვარელიძე, 1965, გვ.333 –334). მკვლევრისათვის ჯვრის დასათარიღებლად ამოსავალი ბაგრატ

IV-ის ტიტულატურა იყო. ცნობილია, რომ ბაგრატ IV თანმიმდევრობით ატარებდა კურაპალატის, ნოველისიმოსის და სევასტოსის ბიზანტიურ ტიტულებს (ჯავახიშვილი, 1998, გვ. 341). თ. საყვარელიძე საწინამძღვრო ჯვრის შექმნის ქრონოლოგიური ჩარჩოს განსაზღვრისას გამოდიოდა იქიდან, რომ აუთენტურ წყაროებში ბაგრატ IV კურაპალატის ტიტულით უკანასკნელად იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის ხელნაწერის 1040 წლის მინაწერში (იხ. ცაგარელი 1889, გვ. 43; მეტრეველი, 1959, გვ. 89) იხსენიება, ხოლო 1060 წელს, ივ. ჯავახიშვილის გამოკვლევით, ის უკვე სევასტოსია (ჯავახიშვილი, 1998, გვ. 341). დღეისათვის შესაძლებელია აღნიშნული თარიღის კიდევ უფრო დაზუსტება. ამჟამად ცნობილი წყაროებიდან ყველაზე ადრინდელი, სადაც ბაგრატ IV ნოველისიმოსის ტიტულით იხსენიება, ავლარის 1050 წლის წარწერაა (იხ. გ. გაგოშიძე, 2004, გვ. 48-53), ყველაზე გვიანდელი კი - ალავერდის (კაცხის) ოთხთავის 1059 წლის ანდერძ-მინაწერები (იხ. ხელნაწერთა აღწერილობა, 1973, გვ. 214). აღსანიშნავია, რომ 1060 წლის ღულაღლისის წარწერაში ის უკვე სევასტოსის ტიტულით იხსენიება (იხ. ცისკარიშვილი, 1959, გვ. 39-40). აქედან გამომდინარე, მოწამეთას საწინამძღვრო ჯვარი შექმნილია 1050-1060 წლებს შორის. ცხადია, საწინამძღვრო ჯვარი უკვე აშენებულ, ან დამთავრების სტადიაში მყოფი ტაძრისათვის დამზადდებოდა. თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ ჩვეულებრივ იმ ხანად მოწამეთას ტიპის ტაძრების აგება 15-20 წელიწადს მოითხოვდა, შორს არ ვიქნებით სიმართლიდან, თუ ვიტყვით, რომ მოწამეთას ტაძარი დაახლ. XI ს-ის 40-იანი წლების დასაწყისში უნდა დაწყებულიყო და იმავე საუკუნის 50-იანი წლების მეორე ნახევარში დასრულებულიყო. ასე რომ, ჩვენც ვეთანხმებით ენ. გაბიძაშვილის მიერ ვარაუდის სახით გამოთქმულ თვალსაზრისს, რომ დავითისა და კოსტანტინეს წამების შესახებ აგიოგრაფიული თხზულების, ანუ იგოვე ვრცელი, დღეს მეტაფრასულ რედაქციად წოდებული ტექსტის შექმნა თანადროული უნდა იყოს ტაძრის

აშენებისა და წმინდათა ნეშტის საზეიმო გადმოსვენების ფაქტისა. ამგვარად აგიოგრაფიული თხზულების ვრცელი, პირველადი რედაქცია XI ს-ის 40-50-იანი წლებშია შექმნილი.

სწორედ ამ აგიოგრაფიული თხზულების ავტორმა დაუშვა პირველი შეცდომა - VI-ის 40-იან წლებში სპარსეთ-ბიზანტიას შორის დიდი ომიანობის პერიოდში (541-562 წწ.) სპარსთა ერთ-ერთი შემოსევის (545 წლის) ამსახველი ქრონიკა, არაბების შემოსევის ამბად მიიჩნია და მასში ასახული არგვეთელი მთავრების მტერთან ბრძოლის, ტყვედ ჩავარდნისა და სიკვდილით დასჯის ამბავი, ჰაგიოგრაფიული თხზულების წერისას, არაბობისა და ბურჯან ყრუს შემოსევათა ფონზე გაშალა.

ეს რომ სწორედ XI ს-ის შუა წლებში მოხდა, მეტყველებს ის გარემოება, რომ იმავე ხანებში ლეონტი მროველმა ეს უკვე არაბიზირებული შემოსევა, იქ დასახელებული ქართლის მმართველების, ვახტანგ გორგასლის შვილების დარჩილის და მირის სახელების არაბობის პერიოდში (VIII-ის პირველ ნახევარში) მოღვაწე სტეფანოს III-ის შვილების არჩილისა და მირის სახელებთან მსგავსების გამო, ამ უკანასკნელთა არაბებთან ბრძოლის ამბად გაიაზრა და მის ხელთ არსებულ მართლაც არაბებთან ბრძოლის ამსახველ ქრონიკას შერწყა.

ერთი რამ სრულიად აშკარაა, ლეონტიმ ისარგებლა აგიოგრაფიულ თხზულებაში ასახული ინფორმაციით და არა პირიქით: ლეონტი მროველი არაბთა დამარცხებაზე მოგვითხრობს, იმ დროს, როდესაც დავითისა და კოსტანტინეს წამების მიხედვით მტრები იმარჯვებენ, გარდა ამისა, ლეონტის მიხედვით არაბებს ორი ამბავი შეემთხვათ - წყალდიდობა და ეპიდემია, იმ დროს, როდესაც „წამების“ ავტორი მხოლოდ წყალდიდობის შესახებაა ინფორმირებული. (სანამე, 2001(ა), გვ. 68). ასე, რომ სანამ ლეონტი სტეფანოს III-ისა და მისი შვილების მირისა და არჩილის ისტორიას შეიტანდა „ქართველთა ცხოვრებაში“, და ეს კი უნდა მომხდარიყო ბაგრატის გარდაცვალების (1072) შემდგომ ახლო ხანებში, დავითისა და კოსტანტინეს წამების ამსახველი

აგიოგრაფიული თხზულება, რომელიც მათ წამებას არაბობის ფონზე მოგვითხრობდა, უკვე შექმნილი იყო.

VI ს-ის ისტორიული ქრონიკის რეკონსტრუქცია. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, „დავით და კოსტანტინეს წამების“ ძირითად წყაროდ გამოყენებულია სპარსეთ-ბიზანტიის დიდი ომიანობის ხანაში (541-562) სპარსთა მიერ დასავლეთ საქართველოში (ეგრისში) 545 წ. განხორციელებული ლაშქრობის ამსახველი ისტორიული ქრონიკა.

ქრონიკის რეკონსტრუქცია ვცადეთ თვით აგიოგრაფიული თხზულების ვრცელი, (თავდაპირველი) რედაქციის ტექსტის მიხედვით, რასაც აქვე წარმოგიდგენთ.

რეკონსტრუქციისას ამოვიღეთ შესავლად გამოყენებული ისტორიული ამბების თხრობა ჰერაკლე კეისრიდან ე. წ. „მურვან ყრუმდე“, საკუთრივ „მურვან-ყრუსა“ და „მუჰმედის“ (მუჰამედის) სახელები, აგრეთვე, ვრცელი ანტიმაჰმადიანურა პოლემიკა.

ამოღებულ ნაწილებზე მრავალწერტილები მოგვითითებენ. შეგხვდებათ, აგრეთვე, რამდენიმე კვადრატული ფრჩხილი - ფრჩხილებში აღვადგენთ ისეთ სიტყვებს, რომლებიც ტექსტში არა ერთხელაა გამოყენებული მსგავსსავე კონტექსტში და რომლებიც გვებმარებიან ზემოთდასახელებული სახელებისა, თუ მონაკვეთების ამოღების შემდეგ დარჩენილი ტექსტის წინარე და მომდევნო მონაკვეთების გადამბაში.

აღსანიშნავია ის, რომ რამდენიმე სახელის (მურვან ყრუ და მუჰმედი, არაბი), ასევე ანტიმაჰმადიანური პოლემიკის შემცველი ტექსტების ამოღება, მით უფრო საკუთრივ შემოსვლის შესახებ თხრობის დაწყებამდე წამბღვარებული ისტორიული შესავლის ჩამოცილება, თხრობას არაფერს აკლებს და არც გაუგებარს ხდის, პირიქით, ის უფრო შეკრული და ლოგიკურად დალაგებული ხდება.

[ამბავი ლაშქრობის] უღმრთოობას მის მძლავრისა, სპარსთა
მეფისა დისწულო[ს] ქუეყანასა ჩრდილოეთისასა,
სანახებსა არგუეთისასა, საბრძნებელსა ქართველთასა
შემდგომად მოცვალების დიდისა მის და მძლავრის მეფისა ვახტანგ
გორგასლისა, რომელმან მეფობად ყოვლისა ქუეყანისადა
საფლავად შთაიტანა.

.....
მან უღმრთომან რაჟამს აღიღო მთავრობად სპარსთა ...
აღძრა ყოველივე თესლ-ტომი წარმართთად და მიშუებრითა
ღმრთისამთა სამხილებელად ცოდვათა ჩუენთა და განილა-
შქრა ქრისტიანეთა ზედა და ალაოჭრა და მოსრა და
ტყუე ყო ქუეყანად საბერძნეთისად და სომხითისად ზღუამდე
და მერმე მოეფინა, ვითარცა ღრუბელი ბნელისად, სიმრავლითა,
ვითარცა მკალი და მუმლი არეთა ჩრდილომასათა და დაფარა
პირი ქუეყანისად, რამეთუ მოვიდა სამცხეს და დაიბანაკა
არეთა ოძრქისათა.

...განისმა ჰამბავი ამას ქუეყანასა მოსლვისთჳს წარმართთადას
და შეშინებულ და შეძრწუნებულ იქმნნეს გულნი კაცთანი.

...[და] იყვნეს ... დავით და კოსტანტინე ქართველნი,
სანახებისაგან არგუეთისა დიდნი და დიდებულნი ტომებით
და მთავარნი ამის ქუეყანისანი და თჳს ეყვოდეს
ურთიერთას და გამოცდილნი და ახოვანნი წყობათა
შინა და ბრძოლათა.....

ხოლო აღიძრნეს რამ წარმართნი სამცხით და წარმოემარ-
თნეს ქუეყანად არგუეთად და წინა-მბრძოლნი და რჩეულნი
წარმოვიდეს მაშინ დავით სახელი ქრისტესი ფარად
მიუპყრა და განაძლიერა გუნდი თჳსი და უშიშ ყვნა იგინი,
აღიზაზა ვითარცა ლომმან და აოტნეს და განაბნინეს იგინი
და ურიცხჳ მოსრეს და აღუდგინეს ძლევაჲ დიდი
ქრისტეანეთა.

მაშინ მეოტნი უკუნ-იქცეს და უთხრეს [მძლავრსა], რამ-
იგი მოწევნულ იყო მათ ზედა, ვითარმედ: „წინა-მბრძოლნი
და ლაშქარნი რჩეულნი შენნი მოსრნეს შეშის მსახურთა“.

ხოლო მან პირსა თვსსა იკრნა ჯელნი თვსნი და თქუა, ვითარმედ: „და ვინ არს მკადრე, რომელმცა წინა-აღუდგა დიდსა [მთავარსა სპარსეთისასა], დედის ძმასა ჩემსა?“ ესე თქუა და შეუზახა ყოველსავე სიმრავლესა წარმართთასა და წარმოემართნეს, ვითარცა ქვშად სიმრავლითა, და მოვიდეს ქუეყანად არგუეთისა და შეიცვეს ტყე და ველი და მთანი და ბორცუნი და შეეწყუდინეს ჯელსა წარმართთასა ერნი ქრისტიანეთანი, რამეთუ რომელნიმე ტყეთა დაიმაღნეს და რომელნიმე მოსრნეს.

ხოლო ... დავით და კოსტანტინე და სხუანი ვიეთნიმე შემდგომნი მათნი შეპყრობილ იქმნნეს. მაშინ ვითარცა ეუწყა ბილწსა [მძლავრსა] შეპყრობამ ... მათ[ი], აღიტყუელნა ხელნი და დიდად ადიდა დედის ძმა თვსი ... და ჰსჯული მისი, გამარჯუებისათჳს მისისათჳს.

ხოლო ვითარცა დაიბანაკეს, დაჯდა საყდართა ზედა და უბრძანა მოყუანებად ... დავითისი და ... კოსტანტინესი და წარადგინნეს, ხელთ შეკრულნი უსჯულოსა მის. ხოლო იგინი ვითარცა იხილნა წინაშე მდგომარენი ფრიად განიცინნა ... და ჰრქუა, ვინანი ხართ თქუენ ქუათა და შემათა მსახურნი, რომელთა იკადრეთ წინა-განწყობამ ჩემი? ანუ არა იგიითა, ვითარმედ დიდისა [მთავრისა] დისწული ვარ, რომლისა ჰსჯულსა ჰმონებს ყოველი ... სპარსეთი და დამიმორჩილებია ყოველი ქუეყანა დასავლეთითგან ვიდრე აღმოსავლეთამდე?”

.....
და უბრძანა წინაშე მდგომელთა მტარვალთა ცემა პირთა მათთა და გუემა არგნებითა. ხოლო მათ ჰყუეს ბრძანება მძლავრისა და ჰსცეს ვიდრელა დაშურეს და ქუეყანად დააკუეთნეს.

....მაშინ ჰრქუა მათ მძლავრმან რისხვთ და გულის წყრომით: „ჴოი! ესე ვითარნი, რად მოსრენით წინა-მბრძოლნი და რჩეულნი ლაშქარნი ჩემნი და აწ ურცხვინოდ აგინებდით დიდებულსა და სახელგანთქმულსა ... დედის ძმასა ჩემსა, რომელსა აღიდებდეს ყოველი ... სპარსეთი“?

.....
და მოუწოდა მტარვალთა ვიეთმე უწყალოთა და უკე-

თურთა და მისცნა ... იგი[ნი] ჴელთა მათთა და ამცნო, რადთა ათ
დღემდე არა იხილონ გემო არცა პურისაჲ, არცა წყლისაჲ და
ყოველთა დღეთა სტანგუდენ მრავალფერითა ტანგუითა უსუე-
ნებლად, რადთა ჴირითა მით და ტანგუთა უნებლიეთ აღიარონ
ჰსჯული [სპარსთა].

.....
ხოლო ვითარცა გარდახდეს ათნი დღენი, მოუწოდა
ულმერთომან ... მოგუთა და მისანთა სპარსეთისათა და
წარავლინნა [მათ] მიმართ რადთა ლიქნით ჰმოგუნიდენ ... მათ
მოქცევისათჳს სჯულსა მათსა. ხოლო ვითარცა წარვიდეს
და იხილნეს ... იგი[ნი] გალეულნი და დამჴკნარნი ჴორცთა
მათთაგან, ტანგუთა მათგან, რომელ თავს-ესხნეს მტარვალთა
მათგან, განრისხეს განზრახვით მტარვალთა მათთჳს,
ვითარმედ: „მ! ესევითარნო, რად გიკადრებია ანუ რად
ესრეთ შეურაცხ-გიყოფიან კაცნი ესე დიდებულნი და
ქველნი ბრძოლათა შინა, ანუ არა უწყითა, რამეთუ
ლაღადისსა სპარსთასა დიდსა [მთავარსა] ფრიად სწადიან
ამათი შუებამ და ფუფუნებამ?“

მერმე მიექცეს [მათ] და ჰრქუა მათ ლიქნით ვითარმედ:
„ყოვლისა სოფლისა სპარსეთისა ლაღადისსა ... მოუვლე-
ნივართ თქუენ თანა, ვითარმედ ვიცი გონებამ თქუენი,
რამეთუ დროებასა ამას შინა განგიზრახავს უმჯობესი
თქუენთჳს. მეცა მეწყალის სიჴაბუკე თქუენი და სიმჴნე
და განგაზრახებ უმჯობესსა, ამას გიბრძანებს დიდი [მთავარი]
სპარსეთისა ხოლო ჩუენ, მ, ჴაბუენო შუენიერნო და ახოანნო,
ამას გეტყვთ, რადთა დაემორჩილნეთ ბრძანებასა დიდისა და
მალლისა მთავრისასა, რამეთუ აჴა ესერა მოუცემიან დრომანი
და შესამოსელნი მთავრობისა თქუენისანი“. და უჩუენებდეს ...
მათ ნიჴთა დიდთა და საბოძვართა სამეფოთა და
ჴლიქნიდეს ... მათ ლიქნითა მრავალ ფერითა.

მაშინ მიხედეს [დავით და კოსტანტინე] მათდა მიმართ
და ჰრქუეს მათ: „.....არა გავაგრძელებთ სიტყუასა ჩუენსა
თქუენდა მიმართ, არამედ ამას ხოლო ვიტყვთ, ვითარმედ
ვითარცა-იგი პირველ აღვიარეთ სარწმუნოებამ ჩუენი ჴემ-

მარიტი და ეწამეთ, მას ზედა მტკიცე და უქცეველ ვართ
წარვდით და უთხართ ესე ყოველი მომავლინებელსა თქვენსა“:....

ხოლო მათ ვითარცა ესმა ესე მათგან, წარვიდეს ...
და უთხრეს ესე ყოველი [მძლავრსა] და ჰრქუეს, ვითარმედ:
„არა გუაქუს სასოებამ კაცთა მათგან, რამეთუ არა ეშინიან
არცა ტანჯვათაგან, არცა სიკუდილისაგან, არამედ მტკიცე
არიან სარწმუნოებასა მათსა ზედა.

ხოლო ვითარცა ესმა ესე უსჯულოსა მას მძლავრსა, წარი-
კუეთა მათგან სასოებამ და გულის-წყრომითა დიდითა
განაჩინა ... მათთვის სიკუდილი,.....

[მაშინ] მიიყვანნეს იგი-[ნი] ადგილსა მას, რომელსა
განეჩინა მძლავრსა, მდინარესა ტბასა მას ზედა, რომელსაცა
შენ არს ტაძარი წმიდათა კოზმან და დამიანესი, [და]
სიტყვსა მისებრ მძლავრისა, განიშოშულნეს იგინი და
დაჰკიდნეს თავდაღმართ და გუემნეს გუემითა უწყალოდთა,
არგნებითა მძიმებითა. მერმე ჩამოჰკსნნეს, შეუკრნეს კელნი
და ფერკნი მათნი და ლოდები მძიმები დაჰკრეს ქედთა
მათთა

და ესრეთ შთაყარნენ იგინი მდინარესა მას ფასონსა,
რომელ არს ენითა ქართულითა რიონი.

ესე განაჩინა მძლავრმან მათთვის და თვთ აღიძრა და
დაიბანკა ქალაქსა გიხანქუჯისასა, ქუეყანასა მეგრელთასა,
სანაბებსა ჭყონდიდისასა და რამეთუ იყო ბანაკი მათი
ციხენისწყლითგან ვიდრე აფხაზეთამდე და გამოიხუნა
ციხენი და ქალაქნი და ალაოქრნა და უჯალ და უკაცურყო
ქუეყანამ მეგრელთა

ხოლო ეწია მუნ რისხვამ ღმრთისამ ერსა და ბანაკსა და
ეტლებსა მისსა ზედა, რამეთუ აბაშთა ნათესავი იყო დაბა-
ნაკებულ მდინარესა მას ზედა ხოლო ჰუნები და
ეტლები მდინარის კიდესა და იქმნნეს ... ზეგარდმო
ქუხილნი და ელვანი, და სეტყუამ და წჳმანი, მძაფრნი და
სასტიკნი და განაღო პირი ქუეყანამან და აღმოაცენნა
სიმრავლენი წყალთანი და ზღუა იქმნა ქუეყანამ კმელი და
განაგდო მდინარემან ... საზღვარი თვისი და მოექცა ნათესავსა
ზედა აბაშთასა და წარარღუნა ყოველი ნათესავი აბაშთამ

ვიდრე აღვიდა რიცხვ მათი ოთხ ბევრადმდე

და ვითარცა იხილა ესე ყოველი [მძლავრმან] მოწვევული მის ზედა, ფრიად აბრალო თავსა თვსსა და განმზრახთა მისთა იწროსა და მღნარსა ამას ქუეყანასა მოსლვისათვს და აღიძრა და დაიბანკა პიტოიტას ზღვს პირსა ქალაქსა

ხოლო იყუნეს ... შვლნი დიდისა მეფისა ვახტანგ გორგასლისანი დარჩილ და [მირ] ციხესა მას, რომელსა ჰრქვან ანაკოფიაჲ, რამეთუ შელტოლვილ იყვნეს იგინი შიშისა მისთვის სპარსთაჲსა. ხოლო გამოვიდეს ერითა მცირითა ბრძოლად წარმართთა და იძლინეს მათგან, რამეთუ მოკლეს ძმაჲ უბუჯესი [დ/არჩილ, ხოლო [მირ] შევიდა ციხესავე ანაკოფიას.

ხოლო აღიძრა მიერცა [მძლავრი იგი] და ჩაიარა ზღვს პირი და გამოიხუნა ციხენი და ქალაქნი ზღვს პირისანი და ოკერ და უვალ ყო ყოველი ქუეყანაჲ ზღვს პირისაჲ

.....
მაშინ განგებითა ღმრთისაჲთა ორნი ვინმე ... მოწამეთა მონათაგანნი, რომელნი შეპყრობილ იქმნნეს წარმართთაგან მათთანა, რომელნიცა თანა-დახუდეს ყოველსავე ტანჯვასა ... [მათსა] მძლავრისა [მიერ] ესენი განრობილ იყვნეს წარსლვასა ზედა წარმართთასა და დამალულ ტყეთა,

გამოვიდეს ტყით დამალულნი,

[და] მცის იპოვნეს კიდესა თანა ტბისასა ხერთვისსა ზედა მღებარენი [გუამნი მათნი].... და მიეახლნეს და აღიხუნეს ... გუამნი მათნი და წარმოემართნეს და ვითარცა განთენდა, იპოვნეს ნებითა ღმრთისაჲთა თავსა ზედა კლდისასა, ადგილსა მას, რომელსა ჰქვან წყალწითელი ეკლესიაჲ. ხოლო ქუეშე კერძო ეკლესიისა აკლდამ იყო შენ და მას შინა დაჰკრძალნეს გუამნი [მათნი].

ხოლო [იქმნა ესე] დასაბამითგანთა წელთა ექუს ათას ... ას ორმოცდაცხრასა მეფობასა ქართველთა ზედა ვახტანგ გორგასლისა შვილთასა, ხოლო ჩუენ ზედა მეუფებასა უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესსა, რომლისაჲ არს სუფევად და დიდებაჲ თანა მამით ცხოველს-მყოფელით სულით წმიდითურთ აწ და მარადის და უკუნითი უკუნისამდე, ამინ!

დავით და კოსტანტინეს წამება

ტექსტები

ტექსტების გამომცემისათვის

აქ მოგვცაქს აგიოგრაფიული თხზულები, როგორც (ვრცელი) თავდაპირველი რედაქციის 8 კოჩინისეული გამოცემა (იხ. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, III, თბ., 1971, გვ. 248-263), ისევე იმავე აგიოგრაფიული თხზულების ხუთი სვინაქსარული რედაქციის ტექსტების ენ. გამომცემლისეული გამოცემა (იხ. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, IV თბ., 1968, გვ. 359-366), შილოდ მცირედი განმსვავებით: ვრცელი, თავდაპირველ ტექსტში გვ. 60-ზე ²⁴ ით აღნიშნულ კითხვა-სხვაობიდან ძირითად ტექსტში ამოვიტანეთ „სოფლის“; გვ. 71-ზე ²⁵ ით აღნიშნულ კითხვა-სხვაობიდან ძირითად ტექსტში ამოვიტანეთ „გაგიონქელს“ და სქოლიოში ჩავიტანეთ „გიონქელს“.

ვინაიდან წიგნი სტუდენტებისთვისაც არის განკუთვნილი, მიზანშეწონილად ჩავთვალეთ, რომ ვრცელი, თავდაპირველი ტექსტის გვირდზე მისი ორი, მეტ-ნაკლებად ვრცელი, სვინაქსარული რედაქცია მოგვეთავსებინა, რაც მკითხველს საშუალებას აძლევს თვალი გაადევნოს სვინაქსარული ვერსიების თავდაპირველი რედაქციის ტექსტზე დამოკიდებულების ხარისხს.

აღსანიშნავია, რომ პირობითად „ვრცელ სვინაქსარულ რედაქცია 1“-ად წოდებული ტექსტის დამოკიდებულება აგიოგრაფიული თხზულების ვრცელ, თავდაპირველ ტექსტზე სრულიად აშკარაა და ეჭვს არ იწვევს, რაც შეეხება „ვრცელ სვინაქსარულ რედაქცია 2“-ად წოდებულ ვერსიას, აქ სვინაქსარული ტექსტის დამოკიდებულება ორიგინალზე ასეთივე ცალსახა და გამჭვირვალე არაა. ამკარაა, რომ სვინაქსარის ავტორს თავისი თხზულების წერისას ორიგინალი თვალწინ არ ჰქონდა და უფრო მეტსივრებაზე დაყრდნობით ქმნიდა მის მოკლე შინაარს. საინტერესოა, რომ ამ სვინაქსარულ რედაქციაში გვხვდება ისეთი კონკრეტული დეტალები (მაგ. დავითისა და კოსტანტინეს გარეგნობის უფრო დეტალიზირებული აღწერა და სხვ.), რაც საკუთრივ ორიგინალში არ გვხვდება. ეს „სიახლეები“, ან ავტორის ფანტაზიის ნაყოფია, ან, რაც უფრო სავარაუდოა, სწორედ იქიდან გამომდინარე, რომ ავტორს წერისას თხზულება ხელთ არ ჰქონდა და შინაარსს მეტსივრებით აღადგენდა, თხზულებისეული ფაქტები და წინადადებები მის ეპოქაში არსებული ფოლკლორული გადმოცემები ერთმანეთში აურია. მკითხველისათვის იმის საჩვენებლად, თუ მანც როგორ საზრდიობს ავტორი ორიგინალის მის მეტსივრებაში დასტეხილი ვერსიით, ჩვენ აღნიშნული სვინაქსარული რედაქციის მონაცემებით თანამდებობა შევუწავლეთ (იხ. აქვე, გვ. 43).

ასევე გვერდი-გვერდ განვათავსეთ სამი მოკლე სვინაქსარული რედაქციის ტექსტებიც.

გამოყენებული პირობითი ნიშნები:

// გაყოფის ნიშანი

- სიტყვების გადანაცვლება;

' კარაგმა

+ უმატებს;

- აკლას;

] ნაცვლად;

1, 2, 3 ... ნუმერაციით გვერდის ბოლოს მოგვყავს ხელნაწერებში დაცული კითხვა-სხვაობები;

(1) (2) (3) ... ნუმერაცია აღნიშნავს კომენტარებს, რომლებიც მოთავსებულია ტექსტის შემდგომ;

* განმარტება, რომელიც მოთავსებულია გვერდის ბოლოს სქოლიოში.

პირობითი ასო-ნიშნების მიმართება ხელნაწერებთან:

A — Q-762 (ერეზული. XII - XIV ს.);	H — ქუთ.-34 (ერეზული. XVIII ს.);
B — A-170 (ქართულ წმინდანთა ცხოვრება. 1733);	I — H-1672 (ქართულ წმინდანთა ცხოვრება. 1740);
C — A-518 (ერეზული. 1708);	K — A-176 (ქართულ წმინდანთა ცხოვრება. 1743);
D — A-136 (ერეზული. 1713 წ.);	L — ლენინგ. H-22 (ქართულ წმინდანთა ცხოვრება. XVII-XVIII ს.);
E — H-2077 (ერეზული. 1736 წ.);	Q — ქუთ.-4 (ერეზული. 1565 წ.).
F — H-2121 (ქართულ წმინდანთა ცხოვრება. 1748);	
G — A-1136 (დავით და კოსტანტინეს წამება. XVIII ს.);	

ს ა თ ა უ რ ი

ვრცელი (თავდაპირველი) რედაქცია წამება¹ და ლუწული წმიდათა და დიდებულთა მოწამეთა დავით და კოსტანტინესი, რომელნი იწამეს ქუეყანასა ჩრდილოეთისასა, სანახებსა არგუეთისასა, საბრძანებელსა ქართველთასა, შემდგომად მიცვალების დიდისა მის² და მდიდრისა მეფის³ ვახტანგ გორგასალისა⁴, რომელმან მეფობაჲ ყოვლისა ქუეყანისაჲ საფლავად მთავრებ⁵ უღმრთოთა მის მძლავრისა სპარსთა მეფისა ბურჯან აბულ-კასიმისგან, რომელსა⁶ ეწოდა ნართაულად⁷ ყრუ რომელი იყო დისწული მუჰმად⁸ ცუდ სახელისა⁹ მოციქულისა¹⁰.

¹ წამება | თ'სა ოქტომბრისა ლ'ა წამება IF; თ'სა ოქტომბრისა ლ'ა წამება BCG; თ'სა ოქტომბრისა ლ'ა წამება // ² მის- DEFIK // ³ დიდისა და მაღლისა მეფისა მიცვალებისა DEKL // ⁴ გორგასალისასა BEFI // ⁵ საფლავად მთავრებ⁵ განაგო BDEFI; +მმ ო გვ ბნ CI // ⁶ რომელსა იგი L // ⁷ ეწოდა ნართაულად | სახელ-ნართაულად ეწოდა L // ⁸ რომელი იყო- L // ⁹ მუჰმად L // ¹⁰ ცუდ სახელისა | ყ'დ საბავლისა L; +მმ ო გვ ბნ L // ¹¹ სამხრეთისა... ცუდ სახელისა მოციქულისა- HQ სანახებ-სა... მოციქულისა- G; რომელმან მეფობა... მოციქულისა- K; უღმრთოთა... მოციქულისა- BDEFI | +მმ ო გვ ბნ A.

ვრცელი სვინაჟს. რედ. 1
ამჟამად დღეს¹ წმიდათა მოწამეთა დავით და კოსტანტინესი, რომელნი იწამეს ქუეყანასა ჩრდილოთისასა¹, სანახებსა არგუეთისა²სა² უღმრთოთა მის და მძლავრისა სპარსთა მეფისა ბურჯანის მიერ, რომელსა ეწოდებოდა ყრუჲ, რომელი იყო დის-წული მუჰამედ³ ცუდ-სახელისა მოციქულისა⁴.

¹ ოქტომბრისა: თუქსა ოქტომბრისა ლ'ა (31)
² ხელნაწერი: ცნაწი. არაქვი - 302 (1705/06)
ნუსხისში:
¹ ჩრდილოთისა // ² არგუეთისა // ³ მოამად.

ვრცელი სვინაჟს. რედ. 2
თუქსა ოკტომბრისა ლ'ა წმიდათა და უბეველთა მოწამეთა დავით და კოსტანტინესი¹.

ხელნაწერების ნუსხა:
A: პარიზის ნაც. ბიბლ.- 4 (XIII-XIV ს.);
B: ქუთაისის ეთნოგრაფ. მუზ. - 161 (XVI-XVII ს.);
C: Q-105a (XVIII ს.-ს I ნახ.)

ვრცელი (თავდაპირველი) რედაქცია

მეფობასა ბერძენთა ზედა ღმრთისმსახურისა¹ ჰერაკლესა²), ოდეს იგი განაგებდა საბრძანებლოსა თქსა³ კუერთებითა მეფობისა თქსისაჲთა, განილაშქრა სპარსთა მეფემან ხუასრო ქალაქსა მას ზედა⁴ ღმრთივ დაცვულსა წმიდასა⁵ იერუსალიმსა⁶), რომელსა შინა⁶ იქმნა კსნამ ყოვლისა სოფლისაჲ,⁷ მიშუებითა ღმრთისაჲთა⁸ გამოიღო და ტყუე ყო და მოსრა ერი ურიცხვ მამთა და დედათაჲ, მღდელთა და დიაკონთა და ქალწულთაჲ, ვითარცა წერილ არს წიგნსა მას იერუსალემისა წარტყუნვისასაჲ), რამთა აღესრულოს სიტყუამ იგი მაცხოვარისაჲ, ვითარმედ: „არა დაშთეს ქვამ ქვასა ზედა, ვიდრემდის ყოველივე¹⁰ არა¹¹ დაირღუეს“¹⁴).

რამეთუ მრავალ-გზის წარიტყუნა იერუსალემი ბაბილონელთა და ჰრომთაგან¹²) და აწ სპარსთაგან და წარიყვანეს ძელი ცხორებისაჲ,¹⁶ რომელსა ზედა ქრისტემან ჩუენთჱს ვნებაჲ¹³ თავს-იდვა და ზაქარია დიდი მამად-მთავარი¹⁴) და მიიქცეს სპარსეთადვე. ხოლო იქმნებოდეს სასწაულნი ურიცხუნი ძელისა მისგან ცხორებისა, ვიდრემდის¹⁵ ითქუმოდ¹⁶ სპარსთა შორის, ვითარმედ: „ღმერთი ქრისტეანეთაჲ მოსრულ არს.“

ხოლო უძნდა ესე ღმთის-მსახურსა მეფესა ბერძენთასა ჰერეკლეს¹⁷ და ბრძანებითა ღმრთისაჲთა¹⁸ განილაშქრა

¹ ღმრთისმსახურებისა H // ² ჰერეკლესა C; ჰერაკლისა K; ჰერაკლისა H // ³ მისსა G // ⁴ ზედა- HQ // ⁵ წმიდასა- I // ⁶ შინა- I // ⁷ ხოლო GHQ // ⁸ ღმთთა E // ⁹ და EGHQ // ¹⁰ ყოველი DK]-G; ვ დის ყოველივე- I // ¹¹ არა ყოველი BEF // ¹² ბაბილონელთაგან და ჰრომთა GHQ; ჰრომთა I // ¹³ ვნებაჲ ჩუენთჱს F // ¹⁴ მამად-მთავარი BCDEFHGHIKJ]-ტყუედ BEFI // ¹⁵ ვითარმედ EGHQ // ¹⁶ ითქუმოდეს BEFI // ¹⁷ ჰერეკლეს ღმრთის მსახურსა მეფესა ბერძენთასა BDEFIKL // ¹⁸ ღმრთითა E.

ვრცელი (თავდაპირველი) რედაქცია

სპარსთა ზედა შუვიდა ქუეყანასა კომანთასა¹, რომელ არიან ყივჩაყნი¹⁰ და მისცა ასული თჳსი ცოლად მეფესა ყივჩაყთასა⁹) და წარიყვანა² ყოვლითა ძალითა³ მისითა ძალად თჳსად⁴ და შუვიდა სპარსეთს⁵, და მოკლა ხუასრო სპარსთა მეფე⁶) და ტყუე ყო და აღაოკრა ქუეყანაი სპარსეთისაჲ. და წარმოიყვანა⁷ ძელი ცხოვრებისაჲ და ზაქარია მამად⁸-მთავარი და ძლევა-შემოსილი შემოიქცა იერუსალიმს და ნაწილი ძელისა⁹ ცხორებისა¹⁰ ზოგი¹¹ იერუსალიმს დაუსუნა და ზოგი კონსტანტინოპოლეს¹² გაგზავნა¹³ და¹⁴ ზაქარია მამად-მთავარი საყდარსავე თჳსსა¹⁵ დასუა.⁽¹¹⁾

ხოლო მო-რამ-ქეულ იყო მეფე სპარსეთით ეგვპტეს, მუჰმედ¹⁶ წინა-მოეგება მეფესა ჰერაკლეს და უძღუენა¹⁷ ძღუენი დიდი, რამეთუ იყო მდიდარ ფრიად და მთავრობდა არაბთა ზედა და ითხოვდა მეფისაგან ადგილთა საყოფელთა და სასაძოვრეთა¹⁸ სამწყსოთა მისთასა, ხოლო მეფემან მისცა ველნი და მთანი ქუეყანასა სინისასა,⁽¹²⁾ რომელ არს მახლობელ¹⁹ არაბეთსა²⁰ და შემოიქცა მეფე ქალაქად²¹ თჳსად და იყო ქუეყანაჲ საბერძნეთისაჲ მშვიდობასა შინა და ჰმორჩილობდეს²² მას ყოველნი ნათესავნი.

¹ კუმანთასა GHQ // ² + იგი GHQ // ³ ერთა HQ-G // ⁴ წარიყვანა...თჳსად) ფრიადითა ერთა შემწედ თჳსად BEFI // ⁵ სპარსეთსა GHQ // ⁶ ~მეფე სპარსთა E // ⁷ წარმოიყვანა H // ⁸ მამათ- BCDEIL // ⁹ ძელი BEFI // ¹⁰ და ზაქარია... ცხოვრებისა- GHQ // ¹¹ ზოგი) დადგა BDEFGIKL // ¹² კონსტანტინოპოლს BCGHQ+ და GHQ // ¹³ წარმოიგზავნა BEFI; გამოგზავნა DHKQ // ¹⁴ და- GHQ // ¹⁵ + ზედა K // ¹⁶ მოჰმედ DI; მოწმედ E // ¹⁷ მიუძღუნა HQ // ¹⁸ საძოვართა GHQ // ¹⁹ მახლობელ- GHQ // ²⁰ არაბეთს GHQ // ²¹ ქალაქადვე GHQ // ²² მორჩილებდეს HKQ; ჰმორჩილებდეს CDI.

ხოლო რაყამს მოკუდა¹ ჰერაკლე მეფე, მისა შემდგომად დადგეს მეფენი და პატრიარქი მწვალებელნი და² უღირსნი და ხატთა მშრომონი,⁽¹³⁾ ვითარცა იტყვს მაქსიმე⁽¹⁴⁾ „დამდაბლდეს მეფენი ბერბენთან და განძლიერდეს სპარსნი და არაბნი მიშუებითა ღმრთისათა“. და განძლიერდა მუჰმედ და მთავრობდა სპარსთა და არაბთა ზედა და განითვს⁴ ქუეყანად ეგვიპტისა და პალეს-ტინისად, რაყამს-იგი⁵ იოანე მოწაღლემან სოვლტოლამ ირჩია⁶ და მოვიდა მამულად თვსად კვპრედ და მუნ მიიცვალა.⁽¹⁵⁾

¹ მოკლეს GHQ // ² და- BEFK // ³ + და GHQ // ⁴ განითვსა] განიყო BEFI; განითქუა DKL // ⁵ რაყამს HQ // ⁶ აღირჩია BDEFIKL

მკითხველის საყურადღებოდ: აღნიშნული რედაქციის მონაკვეთების აქ შემოთავაზებული თანმიმდევრობა მეტი თვალსაჩინოებისათვის შინაარსობრივად მისდევს თხზულების სრულ, თავდაპირველ ტექსტს, ნუშერაცია კი გვიჩვენებს თუ რა თანმიმდევრობით არიან იგივე მონაკვეთები განლაგებული საკუთრივ სვინაქსარულ რედაქცია 2-ში.

მონაკვეთები 1 და 2 ანუ წინამდებარე სვინაქსარული რედაქციის დასაწყისი იხ. გვ. 46-48

ხოლო შემდგომად სიკუდილისა მუჰმედ¹ უსჯუ-
ლომს დაუტევა მთავრობამ თჳსი თჳსსავე მსგავსსა²
უკეთურებითა მურვან ყრუსა³, დისწულსა თჳსსა.⁴ 16
ხოლო მან უღმრთოიდან, რაჲმს აღიღო მთავრობამ
სპარსთა და არაბთამ, აღძრა ყოველივე თესლ-ტომი
წარმართთამ და მიმუებითა ღმრთისამითა სამხილ-
ბელად ცოდვითა ჩუენთა და განილაშქრა⁵ ქრისტი-
ანეთა ზედა ერსა ამას რჩეულსა და საზებურისა⁶ და
აღაოჭრა და მოსრა და ტყუე ყო⁷ ქუეყანამ საბერძნეთისამ
და სასომხითისამ⁸ ზღუამდ⁹ და მერმე მოევირა, ვითარცა
ღრუბელი ბნელოსამ, სიმრავლითა, ვითარცა მკალი
და მუშლი, არეთა ჩრდილომასთა¹⁰ და დაფარა¹¹ პირი
ქუეყანისამ. რამეთუ მოვიდა სამცხეს და დაიბანაჲ არეთა

¹ მუჰმედ K; მოჰმედ I / ² სიბერძნეთი და BDEFIK

³ ყრუსა L // ⁴ მისსა G // ⁵ გამოილაშქრა HQ // ⁶ და ტყუე ყო-
HIQ // ⁷ სომხითისამ BEFI; სასომხითისამ CI; სასომხითისამ
DG // ⁸ ზღუამდ BCDE // ⁹ ჩრდილოეთის- თა I // ¹⁰ დაფარა I.

3. ხოლო წამება¹ მათი ესრეთ იქნა: რამეთუ ემითა
მათ, ოდეს საწურთელად ნათესავისა ჩუენისა
მოველინა მახული სპარსთამ² და ცოდვათა და
უსჯულოებათა ჩუენთა სამხილებელად გამოვიდა
მურვან აბულ-კასიმ ყრუი, დისწული მურენბეულისა³
მის⁴ მუამედ მცთერისად⁵, რომელმან ცთომილყო
ყოველი სარკინოზობამ⁶ მტყუარითა⁷ მით სიტყვთა.

მონაცემთი - 4. იბ. აქცე, გვ. 75

5. ხოლო ვითარცა რამ მიმუება¹ მიიღო უღმრთოიდან მან,
რამეთუ² სრულად მოაოჭრა ყოველი ქუეყანამ ჩუენი
და სხუანიცა მრავალნი ნათესავნი.

¹ წამება BC // ² სპარსთა BC // ³ მურენბეულსა ABC // ⁴ მის-
BC // ⁵ მცთერისა BC // ⁶ სარკინოზობამ⁶ | სარკინოზობამ //
⁷ მტყუარითა C // ⁸ მიმუება | მცდობა B; მიმუება AC //
რამეთუ- B.

ვრცელი (თავდაპირველი) რედაქცია

უძრავიათა.¹⁽¹⁸⁾ რამეთუ იყო ქალაქი იგი სახელოვან ბევლ ნაჭარათა მისათჳს და ესე აკამოძღუ.
ხოლო¹ აწ არს ჟამი მოკცენებისაჲ წმიდათა და ღუაწლით შემოსილთა მოწამეთა ქრისტჳსთა და ვითისი და კოსტანტინესი, რომელთათჳს არს სიტყუაჲ ესე ჩუენნი².

ხოლო თქუენ, სამწყსონო ქრისტესნო და მოსურნენო აღსრულებად წმიდასა ამას³ დღესასწაულსა⁴ წმიდათა მოწამეთასა, წადიერად მოსრულნო⁵, გულს-მოდგინედ მიუპყრენით გონებანი და სასმენელნი თქუენნი, რამთა არა ცარიელნი, არამედ სათნოებათა ტკრთითა აღტკრთულნი წარხვდეთ⁶ სახილ⁷⁽¹⁹⁾ თქუენდა. ხოლო ვითარცა ვთქუე, განისმა ჰამავი¹¹ ამას ქუეყანასა¹² მოსლვისთჳს წარმართთამსა და შეშინებულ და შერწეულებულ¹³ იქნნეს გულნი კაცთანი.

¹ ოძრავიათა BDEFIKLQ; ოძროზბსათა H // ² რ' | ხოლო GHQ + გამ-ბ DGKLHQ // ³ აკამოძღის BDEFIKL; და ესე აკამოძღუ-
GHQ // ⁴ ხოლო- GHQ // ⁵ რომელთათჳს... ჩუენი- E // ⁶ წმიდასა ამას- I // ⁷ დღესასწაულთა E // ⁸ მოსრულნი BDEIK //

⁹ ხვდოდეთ I // ¹⁰ სახედ BDEFKL // ¹¹ ჰამავი B; ამავე H | + ესე GHQ // ¹² ქუეყანასა ამას BEFI // ¹³ და შერწეულებულ- BDFIK

ვრცელი (თავდაპირველი) რედაქცია

არამედ ვითარდა გვსწავის ესე ბუღალა უწყებათაგან, იცნეს წმიდანი¹ ესე მოწამენი დავით და კოსტანტინე ქართველნი⁽²⁾ სანახებთაგან არგუეთისა⁽³⁾ დიდნი და დიდბუღალნი ტომებით⁽⁴⁾ და მთავარნი ამის⁵ ქუყანისანი და თჳს ეცოდეს⁶ ურთიერთას და იცნეს განათლებულ ემბაზითა⁷ ქადაგებულისა⁸ ანდრია და სიმონ კანანელისა⁹ რამეთუ მათ უქდაგეს¹⁰ ქრისტე ქართველთა შორის პირველად¹¹ ნინოს მოსლვისა⁽¹²⁾

ხოლო იცნეს წმიდანი ესე ქალწულ კორციტა⁽²³⁾ და მეცნიერ ბუღალისა⁹ და ახლის სჯულისა⁽²⁴⁾ ჰეშმარიტნი მორწმუნენი და გამოცდილნი და ახოვანნი წყობათა⁽²⁵⁾ შინა და ბრძოლათა.

¹ "ესე წმიდანი GHQ//² ტომებითა BDEFHKQ//
³ აბს- BDEFKL // ⁴ თჳს ეცოდეს⁶ და მბანი GHQ // ⁵ "ემბაზითა განათლებულ BEFI//
⁶ ქადაგებულთა GHQ // ⁷ ქადაგეს BEFI//
⁸ პირველ BDEFGHKLQ // ⁹ ბუღალთა GHQ

ვრცელი სეინაქს. რედ. 1

ხოლო იცნეს წმიდანი ესე მოწამენი დავით და კოსტანტინე ქართველნი, დიდნი და დიდბუღალნი ტომებით და მთავარნი ამის ქუყანისანი და თჳს ეცოდეს ურთიერთას, და იცნეს განათლებულ ემბაზითა ქადაგების ანდრია და სემონ კანანელისა⁹ მათ უქდაგეს ქრისტე ქართველთა შორის პირველ ნინოს მოსლვისა.

ხოლო იცნეს წმიდანი ესე ქალწულ კორციტა⁹ და მეცნიერ ბუღალისა⁹ და ახლის სჯულისა და სცეს სულითა წმიდითა.

ნუსხაშია:
ბუღალისა

ვრცელი სეინაქს. რედ. 2

1. ესე უბუღალნი მოწამენი იცნეს ნათესავით ქართველნი საზღვართაგან აფხაზეთისათა, სანახებთაგან¹ არგუეთისა². აზნაურნი იცნეს³ ტომით და ნათესავნი ერთმანეთისანი, უბუღალნი და ძლიერნი ბრძოლასა, მკედარნი ბუღალნი⁴ ერნი⁵ და განთქმულნი წყობასა⁶ მტერთასა.

სანახებთაგან B // ² არგუეთისა ABC // ³ იყუ შს B // ⁴ ბუღალნი ABC // ⁵ წყობასა + მას B.

რამეთუ იყო დავით უხუცე¹ დღითა, ჰაეროან² და სპეტაკ ჭორციტა, მოწაბლო თმითა, მშუენიერ გუამითა.¹⁶ და ჯშირ წუერითა,

ხოლო კოსტანტო³ შუენიერ გუამითა და მოწაბლო თმითა და წუერ გამო, და ორნივე სავსე სულითა წმიდითა.

¹ უხუცესი EFGHIQ // ² ჰაეროან BEG HLQ // ³ კოსტანტინე BCDEFGIKL Q

2. რამეთუ წმიდამ და უბღვველი მოწამე დავით იყო ხილვითა ესკვითარე: გუამითა სრულ და ახოვან, არცა უზომოდ დიდ და არცა სიმცრომითა¹ ნაკლულ, მადლითა სავსე და სრულ ყოვლითა სიკეთითა და დასრულებულ წუერითა² სიკშომითა. იყო უკუე³ შუენიერ⁴ პირითა, გრემან თუალითა, წაბლისფერ წუერითა⁵, სპეტაკ ჭორციტა და მცირედ⁶ ჩამოზიდულ ცხვრითა, ძლიერ ძალითა და სავსე სარწმუნოებითა და შემკულ ქალწულებითა. და იყო ვითარ ოცდათრევამეტის⁷ წლისა.

ხოლო წმიდამ კოსტანტინე⁸ იყო შუენიერ⁹ გუამითა, მცირე ჰასაკითა, ბრწყინვალე პირითა, გრემან და სისხლოვან¹⁰ თუალითა, თმითა წაბლისფერ, ლეწილ და გრუზ, სიტყუა მკუთერ¹¹ და სწრაფით მომცემელ სიტყუასა სიტყვს-მკითხველითა¹² თვსთა, ქცევა შუენიერ¹³ და მსწრაფლ და ქალწულებითა მორტყმულ წელიწადისნი, და იყო ვითარ ათმუდამეტისა¹⁴ წლისა¹⁵. მარხვითა განკრძალულ და ურისხველობითა¹⁶ განმკვრებელნი¹⁷ მხედველთა თვსთანი, ყოვლადვე უცხო ქმნილნი ბოროტისა ტყუვილისა და ფიცისაგან, ყოვლითურთ

¹ სიმცრომითა C // ² წუერითა BC // ³ უკუე // ⁴ შუენიერ ABC // ⁵ წაბლითა BC // ⁶ მცირედ] წრედ C // ⁷ ოცდათრევამეტისა A // ⁸ კოსტანტი A // ⁹ შუენიერ ABC // ¹⁰ სისხლოვან AC // ¹¹ მკუთერ BC // ¹² მკითხველთა C // ¹³ შუენიერ ABC // ¹⁴ ათმუდამეტისა C // ¹⁵ წლისა BC // ¹⁶ ურისხველობითა C // ¹⁷ განმკვრებელნი A, განმკვრებელნი C.

სახენი იყენეს¹ მეუღაბნოეთანი, ტაბლანი მზირთა და გლახკეთანი და შეშენი ობოლთანი და? რაითა მოკლოდ ვთქუპ სრულნი ყოვლითავე სათნოებითა.

ხოლო ვითარცა ესმა წმიდათა¹ ამათ² მოსლვაჲ წარმართთაჲ ქუყყანასა ამჲს სამცხით¹, შეიმოსეს ძალი ღმრთისაჲ, ვითარცა ჯაქუ-ქური.^ლ და შუკრიბეს ლაშქარი ამის ქუეყანისაჲ. და ხადიდეს.^{ლმ} სახელსა ღმრთისასა^რ და განადლოერებდეს ერსა მორწმუნეთასა ლოცვითა და ღამის-თევითა.

მონაკვეთი - 3. ობ. აქცე, გვ. 44

¹ ხოლო ... წმიდათა- H // ² მათ BDEFK- I // ³ ქუყყანას ამა- BDEIK // ⁴ + კრბო BDEFIKL // ⁵ შეკრიბეს L: შეკრიბეს H // ⁶ ღთისა EF.

¹ იყენეს B // ² და- B // ³ ვთქუთ C.

ვრცელი (თავდაპირველი) რედაქცია

ხოლო აღიბრნეს რამ წარმართნი სამეხით და წარმოემართნეს ქუეყანად არგუეთად¹ და წინა-მბრძოლნი² და რჩეულნი წარმოვიდეს³, მაშინ წმინდანნი ესე იყვნეს შუკრებულ⁴ და ფრთხილ⁵ და გალობდეს გალობას დავითისსა, რომელ თქუა რაჲმს-იგი ეწვებოდა გოლიათს.⁶ ხოლო იხილნეს⁷ რამ წარმართთა წმინდანნი ესე, აღიზახეს⁸ ვითარცა მკვეთა და მოემართნეს⁹.

ხოლო წმიდამან დავით სახელი ქრისტესი ფარად მიუპყრა და განაძლიერა გუნდი თჳსი და უშიშ

¹ არგუეთად I // ² წინამარბოლნი AC//
³ წამოვიდეს Q // ⁴ +და რჩეულ DKL//
⁵ ფიცხელ GHQ // ⁶ იხილეს B // ⁷ + და HQ // ⁸ აღიზახნეს GHIOJ + ჯამი BEFI//
⁹ მომარ- თეს GH] მოგებნეს BEFI.

ვრცელი სცინაქსარული რედ. 1

ხოლო აღიბრნეს რამ წარმართნი სამეხით და წარმოემართნეს ქუეყანად არგუეთად¹, მაშინ წმიდანი ესე იყვნეს შუკრებულ და ფრთხილ და გალობდეს გალობას დავითისსა, რომელ თქუა რაჲმს, იგი ეწვებოდა გოლიათს. და ვითარცა იხილნეს წარმართთა წმინდანნი ესე, აღიზახნეს ვითარცა მკვეთა და მოემართნეს.

ხოლო წმიდამან დავით სახელი ქრისტესი ფარად მიუპყრა და განაძლიერა გუნდი თჳსი და აღიზახა³ ვითარცა

ნუსხებშია:
¹არგუეთად // ² ეწვებოდა // ³ აღიზახა.

ვრცელი სცინაქსარული რედ. 2

6. მათ ჟამთა შინ იქნა შუკრებაჲ ერისა¹, რომელნი იყვნეს რიგ-ვით ათას სამას ოცდაათი კაცი, რომელთა თავნი იყვნეს დავით და კოსტანტინე² და განაკრძალ-ებდეს, რამეთა არავინ უვარ-ყოს³ ქრისტე.

¹ ერისა BC // ² კოსტანტი A//
³ უარ- ყოს B.

ვრცელი (თავდაპირველი) რუდაქცია

ყვან იგინი¹, აღიზახ² ვითარება ლომმან და აოტნეს და განაბნინეს იგინი და ურიცხვ³ მოსრეს⁴ და აღუდგინეს ძლევა დიდი⁵ ქრისტანეთა.

მაშინ მეოტნი უკუნ-იქცეს და უთხრეს ბურგან ყრუსა, რამ-იგ⁶ მოწვე-
ნულ იყო მათ ზედა, ვითარმედ⁷: „წინა-
მბრძოლნი და ლაშქარნი⁸ რჩეულნი
შენი⁹ მოსრენეს¹⁰ შეშის მსახურთა“. (30)

¹ და GHQ // ² აღიზახნა GHQ // ³ ურიცხვნი BEFI // ⁴ მოსრენეს EIL // ⁵ დიდი- BDEFK // ⁶ მიუთხრეს BDEFI // ⁷ რომელი-იგი- E // ⁸ ვ და დ Q // ⁹ ლაშქარნი და C // ¹⁰ შენნი] ყოველნი BDEFI // ¹¹ მოსრეს H.

ვრცელი სვინაქსარული რუდ. 1

ლომმან და ურიცხვ მოსრეს და აღუდგინეს ძლევა დიდი ქრის-
ტანეთა.

ვრცელი სვინაქსარული რუდ. 2

და¹ ჟამსა მწუხრისასა იქმნა მოსლუვა² სპარსთამ³ მათ ზედა, რომელნი იყვნეს⁴ ძლიერ და თვთმბრძოლ წინა-მსრბოლნი⁵ ლაშქართანი რიგვთ ცხრა ათასი.

და განძლიერდა ბრძოლამ⁶ ვიდრე ქათმის-კმობადმდე⁷ და დაეცა სპარსთაგანი ათას ორას ორმოცდაათ⁸ კაცი და, რომელნი დაშთეს, ძლეულნი წარვიდეს.

¹ და- B // ² მოსლუ C // ³ სპარსთა BC //

⁴ იყვნეს B // ⁵ წინა-მსრბოლნი B //

⁶ ბრძოლ BC // ⁷ ქათმის-კმობადმდე C //

⁸ ორმოცდაათი C.

ხოლო მან პირსა თვსსა იკრნა კელნი თვსნი და თქუა, ვითარმედ: „და¹ ვინ არს მკადრე, რომელმცა² წინა-აღუდგა დიდსა მოციულსა ბუჰმადს³, დედის მმსა ჩემსა?“

ესე თქუა და შეუზახა ყოველსავე სიმრავლესა წარმართთასა და წარმოემართნეს, ვითარცა ქჷში სიმრავლითა, და მოვიდეს ქუეყანად არგუეთისა და შეიცვეს ტყე და ველი და⁴ მთანი და ბორცუნი და შეეწყუდინეს⁵ კელსა წარმართთასა ერნი ქრისტიანეთანი, რამეთუ რომელნიმე ტყეთა დაიმალნეს და რომელნიმე მოსრნეს⁶.

7. და შემდომოდ კუალად უგრძელად დაესხნეს და მოსყწვდნეს სამსხუერპლონი¹ იგი ქრისტესნი და რომელნიმე ტყეთა შინა დაშთეს.

¹ და- BEFGHI // ² რომელიმე BEFGHQ // ³ მოჰმადს EF; ბუჰმადს DK; ბუჰმედს GHQ; ბუჰმადს L; მოჰმადს B // ⁴ და- EF // ⁵ შეეწყუდინეს BDEFIL; შეეწყუდიეს G // ⁶ მოსრეს HQ

¹ სამსხუერპლონი ABC

ვრცელი (თავდაპირველი) რედაქცია
ხოლო წმიდანი დავით და კოსტან-
ტინე და სხუნი ვითინიშე შემდგომნი
მათნი შეპყრობილ იქმნეს.

მაშნ ვითარცა უწყა¹ ბილწა ყრუსა,²
შეპყრობა წმიდათა მთ, აღიტყულნა
ქელნი და დიდად აღიდა დედის ძმა
თვსი მუჰმედ და სჯულ³ მისი გამარ-
ჯუების მისთვის⁴

ხოლო ვითარცა დაბანაკეს⁵, დაჲდა
საყდართა ზედა და უზრძანა მოყვანება
წმიდის⁶ დავითისი და წმიდის⁷ კოსტან-
ტინესი. და წარიდგინეს⁸ კელით შეკ-
რულნი წინაშე⁹ უსჯულოთა მის. ხოლო
იგინი ვითარცა იხილნა¹⁰ წინაშე მდგომარ-
ენი, ფრიად განიცინა¹¹ მურვან ყრუმან და
პრეტუა¹²: „ვინანი ხართ თქუნ,¹³ ქათა და

ვრცელი სვინაქსარული რედ. 2
8. ხოლო წმიდა დავით და
კოსტანტინე¹ შეიპყრნეს და
წინაშე მბლავრისა წარმოაყენ-
ნეს.

ვრცელი სვინაქსარული რედ. 1
ხოლო წმიდანი დავით და კოს-
ტანტინე შეიპყრნეს.

და უზრძანა მოყვანება წმიდისა
დავითისი და კოსტანტინესი და
წარადგინეს ჯელშეკრულნი წინაშე
უსჯულოთა მის. ხოლო ფრიად
განიიცინა¹ მურვან ყრუმან² და
პრეტუ: „ვინანი ხართ თქუნ, ქათა

¹ უწყაქსა HQ // ² ყრუსა და ბილწა GHQ ყრუსა
DJ-IL // ³ თვსი GHQ // ⁴ მისთვის BDEFIKL // ⁵ ზედა
C // ⁶ დაბანაკა GHQ // ⁷ წმიდათა BDEFIK // ⁸ და
წმიდის-EFIK // ⁹ წარიდგინეს BDEFHKL
წარადგინეს Q // ¹⁰ წყ- BDEFI // ¹¹ ა იხილნა იგინი
BEFGHQ // ¹² გან- ცინა BDEFGHIQ // ¹³ თ'ცა HQ //

¹⁴ თქ'ნ- H.

ნესაშა:

¹ განიცინა // ² ყრუმან

ბელთა¹ მსახურნი, ²⁽³⁾ რომელთა იკადრეთ წინა-განწყობა ჩემი? ანუ არა იცითა, ვითარმედ დიდის მოციქულის მუკმედის დისწული ვარ, რომლის სჯულის ჰმონებს ყოველი არაბეთი და სპარსეთი და დამბორჩილები⁴ ყოველი ქუყანა დასავლეთითგან ვიდრე აღმოსავლეთამდე¹⁰⁷

მიუგეს და ჰრქუეს წმიდათა მათ¹¹, ვითარმედ: „სიცილი და ქაღილი¹² შენი ცუდ და ამაო არს ჩუენ ზედა, რამეთუ წუთ ეამ არს დიდებამ შენი და ადრე განქარდების. რამეთუ არა ღირსებისა შენისათჳს იქმნა ძლევაჲ შენი ჩუენ ზედა, არამედ ცოდვათა ჩუენთათჳს, რომელ გარდაცქედით მცნებას ღმრთისას.¹³

¹ ბელთა[შებთა BDEFIK // ² მსახური BDEFIK // ³ წინაგანწყობა ჩემი] ბრძოლად ჩემდა BDEFIKL] + და BDEFIKL // ⁴ იცით BDEFIKL // ⁵ ვითარმედ] რამეთუ DFEIK // ⁶ ჰმონებს[მსახურებს GHQ // ⁷ არაბეთი G // ⁸ დამბორჩილებიან I // ⁹ დასავლეთითგან CGHLQ დასავლეთითგან D; დასავლეთთაგან K] + ვ ე დასავლეთამდის D; დასავლეთამდინ L // ¹⁰ დასავლეთითგან ვ ე აღმოსავლეთამდე] აღმოსავლეთითგან ვიდრე დასავლადმდე BEFI; აღმოსავლეთამდე D; აღმოსავლეთადმდე GHQ] დასავლეთამდინ L; ვიდრე აღმოსავლეთამდე- K // ¹¹ - წ თ ა მ თ ჰრქუეს I // ¹² სიქადული BDEFIK // ¹³ ღ თისა E] + და მით GHQ

და ბელთა მსახურნი?“

მიუგეს და ჰრქუეს წმიდათა მათ, ვითარმედ: „სიცილი და ქაღილი შენი ცუდ და ამაო არს ჩუენ ზედა, რამეთუ წუთ ეამ არს დიდებამ შენი და ადრე განქარდების, რამეთუ არა ღირსებისა

იქნა ფლობამ თქუნი ჩუენ ზედა, რამთა გუწუართნის ღმერთმან ჰელითა თქუენ¹ უსჯულოთა და უღმრთოთათა². ხოლო დედის მძისა შენისა მუჰმედისი³, რომლისა მიერ იქადი, ცუდ არს⁴ მისსა⁵ მიმართ⁶ სიყადული თქუენი⁷, რამეთუ ვითარცა უწყებულ არს ჩუენდა, მაცდურ და წარმწყმედელ⁸ იყო ნათესავისა თქუენისა⁹.

ხოლო ვითარცა ესმა ესე⁹ მძლავრსა მას წმიდათა მათგან, განრისხნა ფრიად და უბრძანა წინაშე-დგომელთა მტარვალთა¹⁰ ცემამ პირთა მათთამ, და გუემამ არგნებითა¹¹ ხოლო მათ¹¹ ყვეს ბრძანებამ მძლავრისამ¹² და სცეს პირთა მათთა¹³ ვიდრედა დაშურეს და ქუეყანად დააკუთნეს¹⁴ წმიდანი იგი. ხოლო იგინი¹⁵ ძლიერად მოითმინდეს და ჰმადლობდეს¹⁶ ღმერთსა¹⁷ და შემწედ თჳსად¹⁸ ხადოდეს¹⁹.

¹ თქუენთა BDEFIKL // ² და უღმრთოთა- CDEFIK // ³ მუჰმედისა GHQ;
მუჰმედისი K // ⁴ და ამა BDEFIKL // ⁵ მის GHQ // ⁶ მიმართ GHQ //
⁷ თქუენი შენი BDEFIKL; სიყადული გეჩი მოსა [მისა E] მიმართ BDEFIKL //
⁸ წარწყმედელ B // ⁹ ესე- EFL // ¹⁰ მტარვალთა მათ GHQ // ¹¹ + ვა GHQ //
¹² მძლავრისამ მუჰმედისი I // ¹³ პირთა მათთა- BDEFHKLQ // ¹⁴ დააკუთნეს DEI //
¹⁵ ხ იგინი- DEFIK // ¹⁶ ჰმადლობდეს BDE // ¹⁷ ჰმადლობდეს და- HQ // ¹⁸ თჳსას
I // ¹⁹ ხადოდესი+ ი ა EF; დ ა BDKGHQ.

ნუსხაშია:

1. უსჯულოთათა

მშინ ჰრქუა მათ მძლავრმან რისხვით და გულისწყრომით, ვითარმედ: „ჲ! ესე ვითარნო, პირველად მოსრენით წინა-მზრობლი და რჩეულნი³ ლაშქარნი ჩემნი⁴ და აწ ურცხვოდ აგინებთ დიდებულსა და სახელგანთქმულსა მოციქულსა მუჰმადს, დედის ძმასა ჩემსა, რომელსა ადიდებს ყოველი არაბეთი და სპარსეთი.“

ესე თქუა და მერმე ლიქნით ჰმოგუნიდა⁵ მათ და ჰრქუა წმიდასა დავითს, ვითარმედ: „მასმის შენთვის სპასიუტათა⁶ ჩემთაგან, ვითარმედ კაცი ხარ გონიერი და წყობათა შინა გამოცდილი და თავი ამის ქუეყანისა, აწ ისმინე ჩემი კითილ-გამზრახისა⁹ შენისა¹⁰ და დაუტევე ცუდი და ამაოი¹¹ სიტყუად სიციფისა თქუენისა და დაემოჩილენით სჯულსა რჩეულისა¹² მუჰმად მოციქულისა¹³, დედისა ძმისა ჩემისა¹⁴, და გყენე თქუენ მთავარ და დიდებულ ყოველსა სპარსეთსა და არაბეთსა ზედა. რამეთუ გყო შენ სპასალარ¹⁵ და წინამძღუარ ყოველსავე¹⁵ ზედა ლაშქარსა ჩემსა. ხოლო ყრმასა მაგას, თვსსა¹⁶ შენსა, მივსე პატივი¹⁷, რამთა სამარადისოდ დგეს წინაშე¹⁸ საყდართა ჩემთა პალატა¹⁹ შინა ჩემსა და იშუბდეს სხუათა თანა¹⁹ დიდებულთა პალატისა ჩემისათა“.

და ვითარცა ესე ჰრქუა მძლავრმან²⁰ წმიდათა მიმართ, წმიდამან დავით გამოსახა სახე ჯუარისა პირსა თვსსა და თქუა: „ნუ იყოფინ ესე ჩუენდა²¹ მიუკუნისამდე, მ! მძლავრო ბოროტო, რამთაგა დაუტევით

9- I // ² პირველად რად BDEFIKL // ³ აღრეულნი DK // ⁴ - ჩემნი ლაშქარნი GHQ // ⁵ აწ- BDEFGHIQ // ⁶ აგინებით BDEFIKL // ⁷ ჰმოგუნიდა A: მოჰგუნიდა HQ: მოგუნიდა K // ⁸ სპასიუტათა BDEFGHQ // ⁹ -განზრახისა BDKL: განზრახვისა GHQ: -განზრახვისა EI // ¹⁰ შენისა ჩემისა HQ // ¹¹ ამაოი B // ¹² რჩეულისა- BDEFIKL // ¹³ მოციქულისა- BDEFIKL // ¹⁴ ჩემისა C // ¹⁵ ყოველსა BDEFIK // ¹⁶ თვსსა ძმასა GHQ // ¹⁷ პატივი მოვსე E // ¹⁸ + ჩემსა და BDEFIKL: ჩემსა GHQ // ¹⁹ თა- BD FIKL // ²⁰ მძლავრმან- GHQ // ²¹ ჩუენ ზა BDEFIKL: ჩემდა HQ.

ნათელი და შეუღებოთ ბნელსა, რამეთუ ღმერთმან ჩუენმან მოგვწოდნა ჩუენ ნათელსა მისსა, რაგამს ძე თვისი, სიტყუა და თანასწორი მისი, მოვლინა ქუეყანად და კაც იქმნა ჩუენთვის და ყოველივე განგებულბოთა თავს-იდვა: ჯუარმცმა, დაფლვა და აღდგომა. და კუალად ამაღლდა მამისა და იგივე მოსლვად არს განსჯად ცხოველთა და მკუდართა. ხოლო წარავლინა მოწაფენი თვისნი¹ ყოველსა ქუეყანასა ქადაგებად სახელისა მისისა და² მოქცევად კერპთა მონებისაგან. ხოლო მოიწინეს³ ორნი თავთა მოწაფეთა მისთაგანი⁴ ქუეყანასა ჩუენსა და უქადაგეს მოსლვამა ქრისტესი ქუეყანად და მოაქცინეს⁵ კერპთა მონებისაგან. და ჩუენ მათ მიერ განსწავლულ და განათლებულ ვართ და არა ვჰმონებთ სხუასა სჯულსა, ცუდსა და მოპოვნებულსა, არამედ მზა ვართ⁶ სახელისათვის ქრისტესისა ყოველსავე გუმბასა და ტანჯვასა, ცეცხლსა, წყალსა⁷, მახლსა და სიკუდილსა. ესე არს სარწმუნოებამ ჩუენი, ჭეშმარიტი ქრისტიანობამ, ისინიეთ ყოველმან გუნდმან სპარსთა და არაბთამან⁸.

ჰრქუა მას მძლავრმან, ვითარმედ: „კეთილის⁹ სწავლისა და განზრახვისათვის ბოროტი და უგუნური მოგვგე¹⁰ კასუხი? რამეთუ ქრისტესთვის¹¹ წერილ არს კურანსა¹² ჩუენსა, რომელ არს ისე, რამეთუ წინამწარმეტყუელი იყო და კაცი მართალი ძე მარიამისი, და იტყოდა თავსა თვსა ბედ ღმრთისად, ამისთვის¹³ მოკლეს ჰურიათა ძელითა. ხოლო რომელ დიდისა მუჰმადისთვის¹⁴ იკადრებთ გომბასა, უგუნურებით იტყვთ ამას, რამეთუ სპარსნი და არაბნი მან მოაქცინა¹⁵ ცეცხლისა მსახურებისაგან და ღმერთსა¹⁶“

¹ მისნი GHQ // ² და- DEFGHKLQ // ³ ბ - H // ⁴ მოიწინეს BDEFIKL | მოგვლინეს GHQ // ⁵ მისთაგანი K // ⁶ მოაქცინეს BDEFIKL | მოაქცინეს GHQ // ⁷ ვართ- H // ⁸ წყალსა და GHQ + და BDEFKL // ⁹ + საგმისა და BDEFIKL // ¹⁰ მოგვგე GQ, მოგვგე H // ¹¹ ქსი GHQ // ¹² ყურანსა BDEFI // ¹³ ამისთვისა GHQ // ¹⁴ მუჰმადისთვის BDEFGHLQ // ¹⁵ მოაქცინეს BDEFGHLQ // ¹⁶ ღმერთსა.

შეაწინარსა, რამეთუ ერთ არს ღმერთი.¹¹

მოუგო წმიდამან დავით და ჰრესა მას: „წიგნი თქუენი, რომელს არს კურანა,³ არა სარწმუნოდ გიპყრიეს თქუენ, რამეთუ წერილ არს კურანსა⁴ თქუენსა თქუენთჳს, ვითარმედ: რაჟამს სცეთო, ქრისტეს სახარებასა, ისეს წიგნსა, რომელ მისცა თჳსთა მოწაფეთა⁵, მის წიგნისაგან ისწავეთ ესე. ალი მუჰმადის გულითადმან მოწაფემან დაგიწერა თქუენ, არამედ თქუენ უგულისკმონი ხართ და არა იცით წიგნისამ და არცა ძალი ღმრთისამ, რამეთუ მუჰმად დაღაცათუ ცეცხლის მსახურებისაგან მოგაციანა⁶, არამედ ღმერთსა ვერ შეგამეცნიერნა⁷ მსგავსად ნავდანთქ მულის მის, რომელ დაღაცათუ გულის ზღვასა არა დაინთქს⁸, არამედ ზღვს პირსა მიწეწილი⁹ დაინთქს¹⁰, არად სარგებელ არს, ეინამთგან კმელად ვერ მიიწია. ეგრეთვე

¹ + მაჰნ GHQ // ² მთ AC // ³ ყურანი BDEFGHKQ // ⁴ ყურასნა HQ // ⁵ მოწაფეთა მოციქულთა GHQ // ⁶ ად თქუენ- K // ⁷ მოაქცენა BDEKL // ⁸ შეგამეცნიერა DK; შეგამეცნიერათ BEFI // ⁹ დაინთქს GHQ // ¹⁰ მიწეწილი DFGKLQ // ¹¹ დაინთქს EFL.

ხოლო წიგნი თქუენი, რომელ არს კურანა, არა სარწმუნოდ გიპყრიეს თქუენ, რამეთუ წერილ არს კურანსა თქუენსა თქუენთჳს, ვითარმედ: რაჟამს სცეთო ქრისტეს სახარებასა ისეს წიგნსა, რომელ მისცა თჳსთა მოწაფეთა, მის წიგნისაგან ისწავეთ ესე ალი მუჰმადის გულითადმან მოწაფემან დაგიწერა თქუენ, არამედ თქუენ უგულისკმონი ხართ და არა იცით წიგნისა, არცა ძალი ღმრთისამ, რამეთუ მუჰმად, დაღაცათუ ცეცხლის-მსახურე-ბისაგან მოგაციანა, არამედ ღმერთსა ვერ შეგამეც-

ნუსაშა

¹ გულითადმან ქულადმან,

თქვენ, ვინაიდან ქრისტე, ძე ღმრთისაჲ, რომელსა წინამსწარმეტყუელნი პირველითგან¹ იტყოდეს მოსლვასა მისსა და მამად-მთავარნი ჰდაგებდეს, იგი ვერ იცნა მუჰმად და არცა თქვენ შეგამეცნიერნა? წარსწყმდიით და ცთომილებასა შინა ხართ დიდსა უგულსისკოებობითა თქუენითა².

ჰრქუა მას მძლავრმან: „და ვინ გასწავა შენ წიგნთაგან“ ჩუენთა, არაღირსო ცხოვრებისაო?“ ჰრქუა მას წმიდამან დავით: „წიგნნი თქუენნი არად სავმარ არიან ჩემდა, არამედ ესე ვთქუ სამხილებელად თქუენდა“.

მერმე⁷ მიიქცა მძლავრი იგი წმიდისა კოსტანტინეს მიმართ და თქუა⁸, ვითარმედ: „შენ⁹ ყრმაო, რასა იტყუ¹⁰ თავისა შენისათჳს, მორჩილ¹¹ ხარა ბრძანებასა¹² ჩუენსა¹³ ანუ არა“? ხოლო წმიდამან აღმოუტევა კმაჲ დამამკობელი მისი და ჰრქუა მას, ვითარმედ: „ნუ იყოფინ ჩემდა მორჩილებად ბრძანებისა შენისა, არამედ ვითარცა წამა და აღიარა უფალმან

¹ პირველითგან F) წამათგანვე BDEGKQ; წინათგ H; ~ იტყო-ღეს წმ ტელნი წინათგანვე (წინათგ H) GHQ // ² შეგამეცნიერა BEFI // ³ დიდითა GHQ // ⁴ წაგნთა GHQ // ⁵ თქნნო- BDEFK // ⁶ ჩნდა GHQ // ⁷ მერმეცა BFI // ⁸ ჰრქა BFK // ⁹ + ხარ C // ¹⁰ იტყეს C // ¹¹ მორჩილო GHQ // ¹² ბრძანებისა GHQ // ¹³ ჩემოცა GHQ; ჩემსა E.

ნიერნა, ვინაიდან ქრისტე, ძე ღმრთისაჲ, რომელსა წინამეტყუელნი წინამთვე იტყოდეს მოსლვასა მისსა, იგი ვერ იცნა მუჰმედ და არცა თქვენ შეგამეცნიერნა, წარსწყმდიით“.

ჰრქუა მას მძლავრმან: „და ვინ გასწავა შენ წიგნთაგან ჩუენთა, არა ღირსო ცხოვრებისაო“?

ჩემგან¹ დავით² ზეცა ვწამებ და აღვიარებ, რამეთუ ერთსა სჯულსა და ერთსა სარწმუნოებასა ზედა განსწავლულ ვართ და ბრწყამსა მამა³ ბე და სული წმიდამ და მისთვის მოკუდებ⁴.

მამინ განრისხნა⁴ უსჯულოთა იგო მათ ზედა და მოუწოდა მტარგალოთა ვიეთმე⁵ უწყალოთა და უკეთურთა და მისცნა წმიდანი იგი ჰელთა მათთა და ამცნო⁶, რამთა ათ დღეებდ⁷ არა იხილონ გემოდ არცა პურისა¹⁰ არცა წყლისა და ყოველთა დღეთა სტანჯვიდენ მრავალფერითა ტანჯვითა¹¹ უსუნებელად, რამთა ჰირითა მით და ტანჯვითა უნებლიეთ აღიარონ სჯული მუკმადისი¹². ხოლო წმიდათა მათ ლოცვითა და მარხვითა¹³ ღმრთისა მიმართ თავს-ისხნეს ჰირნი იგი¹⁴ სიყმილი¹⁵ და¹⁶ წყურბლი და გუემანი¹⁷ და ტანჯვანი და ჯუედნანი და მასრობანი სიყურბლისათჳს ჰრისტეს ღმრთისა¹⁸.

¹ 68 5 BDEK // ² და BDEFK // ³ და BDEFK // ⁴ განრისხა G | მძლავრი იგი BDEFKL // ⁵ იგი- BDEFKL // ⁶ ხა | თანა I // ⁷ ვიეთმე | ყოვლადე BDEFK; ყ და L // ⁸ და უკეთურთა ...ამცნო უბრანა BEL // ⁹ და უკეთურთა... დღეებდ- DK; ათ დღეებდ- BEL; დღეებდ HQ // ¹⁰ და HLQ // ¹¹ სტანჯვითა BDEFGHIKQ // ¹² გუემანი EFGHLQ // ¹³ მარხვითა | ედრებითა BDEFGHLQ // ¹⁴ და GHQ // ¹⁵ სიყმილი G | სიკუდილი H // ¹⁶ და- BDEFGHIKQ // ¹⁷ გუემანი BDEFK // ¹⁸ და ტანჯვანი და... ჰრისტეს ღ თისა- BDEFK.

მამინ განრისხნა უსჯულოთა იგი მათ ზედა და მოუწოდა მტარგალოთა უწყალოთა და ამცნო, რამთა ათ დღე არა ახილონ¹ გემოდ პურისა და წყლისა და ყოველთა დღეთა სტანჯვიდენ მრავალფერითა სტანჯვლითა.

ნუსხაშა:

¹ ახილონ // ² მისანთა // ³ სჯულსა // ⁴ მათსა

ვრცელი (თავდაპირველი) რედაქცია

ხოლო ვითარცა გარდაცდეს¹ ათნი იგი² დღეში, მოუწოდა უღმრთოვან მურვან მოუთა და მისანთა სპარსეთისათა და წარავლინა წმიდათა მოწამეთა მიმართ რამთა³ ლოქით ჰმოგუნდენ წმიდათა მათ მოქცევისათეს სჯულს მათსა⁴. ხოლო ვითარცა წარვიდეს და იხილნეს წმიდანი იგი, განლელნი და დამკნარნი⁵ კორცთა მათთაგან⁶ ტანჯვითა მათგან⁷, რომელ თავს-ესხნეს⁸ მტარვალთა მათგან⁹; განრისხნეს განზრახვით¹⁰ მტარვალთა მათგან¹¹, ვითარმედ: „ჰ¹² ესევეთარნი, რად გიკადრებია, ანუ¹³ რად ესრეთ¹⁴ შეურაცხ-გიყოფიან კაცნი ესე დიდებულინი და ქველნი ბრძოლათა¹⁵ შინა, ანუ არა უწყითა, რამეთუ¹⁶ ლაღადისსა¹⁷ სპარსთას დიდსა ამირა¹⁸ მუმლსა. (თ)

მურვანს¹⁹ ფრიად სწადიან ამათი შუებად და ფუფუნებად²⁰ მერმე მიეცეს²¹ წმიდათა²² და პრეტეს²³ მათ ლოქით, ვითარმედ: „ყოვლის სოფლისა²⁴ სპარსეთისა²⁵ და არაბეთისა

¹ გამოცდეს GHQ // ² იგი- BEFI // ³ რა- DK // ⁴ სჯულს მათსა DEFI // ⁵ იხილეს F // ⁶ დამკნარნი DEFK // ⁷ მათგან GQ // ⁸ ტანჯვითა მათგან BDEFIK // ⁹ -ისნეს BEF // ¹⁰ მათგან EF // ¹¹ განზრახვითა KJ- BI // ¹² განრისხნეს მათგან EF // ¹³ გ- GHQ // ¹⁴ და GHQ // ¹⁵ ესრეთ- BDEFIK // ¹⁶ ბრძოლას I // ¹⁷ რა- GHQ // ¹⁸ ლაღადისსა DK] მათგან BEFI // ¹⁹ ამირ CG // ²⁰ მურვან- BE, - მურვანსა მუმლსა DK // ²¹ მიეცეს BEFI // ²² მათი BDEFGHIKQ // ²³ პრეტეს BEFI // ²⁴ სოფლის- AGHQ.

ვრცელი სვინაქსარული რედ. 1

ხოლო ვითარცა გარდაცდეს¹ ათნი იგი დღეში, მოუწოდა უღმრთოვან მურვან მოუთა და მისანთა² [და] წარავლინა წმიდათა მოწამეთა მიმართ, რამთა ლოქით უთხრან წმიდათა მათ მოქცევისათეს სჯულს³ მათსა⁴. ხოლო ვითარცა წარვიდეს და იხილნეს წმიდანი, განლელნი [და] დამკნარნი ტანჯვითა მათგან, რომელ თავს ისხნეს, [განრისხნეს განზრახვით]⁵, ვითარმედ: „ჰ [ესე] ვითარნი⁶, რად გიკადრებია, ანუ რად ესრეთ შეურაცხ-გიყოფიან კაცნი ესე დიდებულინი და ქველნი⁷ ბრძოლათა შინა“?

¹ აღდგენილია სრული ტექსტის მიხედვით.

ნუსხაში:

¹ მისანთა] მისანთა // ² სჯულსა // ³ მათისა // ⁴ ვრწო // ⁵ ქველნი.

ლადადისა ბურვანს მოუვლენივართ¹ თუენ თანა², ვითარმედ³ ვიგი გონებათ თუენი, რამეთუ დროებას ამას შინა განგიზ-
რახავს უზგოების თუენთვს. აწ მომიგეთ⁴ სიტყუა ჯეროანი
და ნუ ცუდად გაქუს სასოება კაცის მიმართ და სჯულისა და
მოკულისა⁽⁴⁾ და ნუ წარსწემედ⁷ სიკბუკეს თუენსა უყამოდ⁸
შვართა და ძვრ-ძვრითა სიკუდილითა⁹, არამედ¹⁰ აღირჩიეთ
უზგოების და შერიწყალნით თავნი თუენნი და მოიქცით
სჯულსა მუჰმად რეულისა მოციქულისასა, რამთა იშუებდეთ
ჩუენ თანა¹¹, რამეთუ მეც¹² მეწყალის¹³ სიკბუკე თუენი და
სიმკნე და განგაზრახებ¹⁴ უზგოებისა¹⁵. ამას გიბრძანებს დიდი
ამირა¹⁶ მუბლი სპარსეთისა და არაბეთისა. ხოლო ჩუენ, გ¹⁷
კბუკნო უენიერნო და ახოანო¹⁸, ამას გეტყვით, რამთა
დაემორჩილნეთ¹⁹ ბრძანებას დიდისა და მაღლისა მთავრისასა,

აწ მომიგეთ სიტყუამ ჯეროვანი და ნუ
ცუდად გაქუს სიტყუამ კაცის მიმართ და
ნუ წარსწემედით უყამოდ სიკბუკესა
თუენსა მწართა და ძვრ-ძვრითა სიკუ-
დილითა, [არამედ აღირჩიეთ უზგოების],
რამთა იშუებდეთ¹ ჩუენ თანა, რამეთუ
მეცა მეწყალის სიკბუკე თუენი². და
უქადებდა დიდებათა და პატივთა. ხოლო
მათ არად შეჰრაცხეს ამისა საწუთრომის
დიდება.

¹ მოუვლენივართ BI // ² წე BDEFIKL // ³ ვითარ L // ⁴ + უზგოების BDEFGHL // ⁵ გაქუსთ BDEFIK // ⁶ ნუცა BDEFGIKLQ // ⁷ + უყამოდ BDEFGHKQ; უკმოდ I // ⁸ უყამოდ- BDEFGHIKLQ // ⁹ სიკუდილითა) ტარჯითა GHQ // ¹⁰ აქ და შემდგომად სიკუდილითა დასჯად GHQ // ¹¹ + და DEFIK // ¹² ჩნა GHQ // ¹³ გაწყალის GHQ // ¹⁴ განგაზრახებ BDEFKL; განგაზრახებთ GQ // ¹⁵ + თქმს GHQ // ¹⁶ ამირ GHQ // ¹⁷ გ - HQ // ¹⁸ ახოანო BDEFGHQ // ¹⁹ დაემორჩილნით C.

ნუსხაშია:

1 იშუებდეთ

რამეთუ აჰა ესერა მოუცემიან¹ დროშანი და შესამოსელნი მთავრობისა თქუენისანი“. და უჩუენებდეს წმიდათა მათ ნიჭთა დიდთა და საბოძართა სამეფოთჲ და პლიქნიდეს³ წმიდათა⁴ მათ ლიქითა მრავალფერითჲ.

მშინ მიხედეს⁶ წმიდათა მათ⁷ მათდა მიმართ და ჰრქუეს მათ: „ვინამთგან უგუნური ხართ და უგუნურობისა მეტყუელნი და მოციქულნი ყრუისა და მზაკვარისანი⁸, ამისთვის არა გავაგრძელებთო სიტყუასა ჩუენსა თქუენდა მიმართ¹⁰, არამედ ამას ხოლო¹¹ ვიტყუთ, ვითარმედ ვითარცა-იგი პირველ აღვიარეთ სარწმუნოებაჲ ჩუენი ჰეშმარიტი¹² და ვწამეთ, მას¹³ ზედა მტკიცე¹⁴ და უქცეველ¹⁵ ვართ და ვერარამან¹⁶ ჰირმან და არცა დიდებამან ამის საწუთოისამან¹⁷ ვერ განმამორნეს ჩუენ სიყუარულსა და საწრმუნოებასა იესუ¹⁸ ქრისტესსა, არამედ მზა ვართ სახელისა მისისათჳს შიმშილსა და წყურილსა, ცეცხლსა და მახვლსა და წყალსა და ამისა ყოვლისა¹⁹ შემდგომად²⁰ სიკუდილსა სასუფეველისათჳს ცათაჲსა. და რამეთუ ნიჭი და დიდებაჲ, თქუენ²¹ მიერ მონიჭებული, საბუღელ²² და საძაგელ არიან²³ წინაშე თუალთა²⁴ ჩუენთა, ხოლო სასოებაჲ ჩუენი და დიდებაჲ ქრისტე არს და სიკუდილი სახელისა მისისათჳს საწადელ. წარვედით და უთხართ ესე ყოველი მომავლინებელსა თქუენსა, მაცთურსა და მზაკვარსა“.

1+ დროშანი და მიცემა Q, დროება და მოუცემა H // 2 სამ' ფთა A, სამეფოთა BDIKQ // 3 ლიქნიდეს BDEGIKQ // 4 წა- GHQ // 5 + ლონისიბიბითა BDEFIK; ლონისიბიბით L // 6 მიჰედნეს GHQ // 7 მათ- DEI // 8 მზაკვარისა GHQ + მუჰმედისანი GHQ // 9 განკარგობით GHQ; განკარგობით BEFI; განკარგობით DK // 10 მ'რთ ABC, მომართ DEFGHIKQ // 11 ა' დ ამ ს' ხ' გარნა ამას GHQ // 12 ჰტ' დ GHQ // 13 და ვწამეთ მას! ამით ყ თა GHQ // 14 მტკიცედ L // 15 უქცეველი უბრავ GHQ // 16 ვერამან BEFK // 17 საწუთოისამან L // 18 ისეთს D // 19 ყოვლისაგან BDEFIK // 20 მ' დ- BDEFI // 21 მ' ნ I // 22 საბუღელ DEFIK // 23 არს GHQ // 24 წ' ეთლ' თა! წერილთა C.

ხოლო მათ ვითარცა ესმა ესე წმიდათა მათგან, წარვიდეს სირცხულეულინი და უთხრეს ესე ყოველი ყრუსა¹ მურვანს და ჰრქუეს ესეცა², ვითარმედ: „არა გუაქუს სასოებამ კაცთა მათგან³, რამეთუ არა ეშინიან არცა ტანჯვათაგან, არცა სიკუდილისაგან, არამედ⁴ მტკიცე არიან სარწმუნოებასა მათსა ზედა“⁵.

ხოლო ვითარცა ესმა ესე უსჯულოსა მას მძლავრსა, წარიკუეთა მათგან⁶ სასოებამ და გულის-წყრომითა დიდითა განაჩინა წმიდათა მათვს სიკუდილი სახე ესევეითარი: რამეთუ განაჩინა მტარვალნი უკეთურნი და⁷ უწყალონი⁸, რამთა⁹ პირველად ტანჯნენ გუემითა უწყალოდთა, ზეკიდებითა¹⁰ თავდამოქცევით და მერმე მეუკრნენ ჰელნი და ფერკნი და ქედთა მათთა დაჰკრნენ¹¹ ლოდნი მძიმენი და ესრეთ შთაყარნენ იგინი მდინარესა მას ფასოსნა¹², რომელ არს ენითა ქართულითა¹³ რიონი.⁽⁴¹⁾

ესე განაჩინა მძლავრმან¹⁴ წმიდათა მათვს და თვთ¹⁵ აღიძრა

¹ ყრუსა KL // ² ესეცა- BEF // ³ კაცთგან მათ C // ⁴ ად ედ E // ⁵ ზედა მათს GHQ // ⁶ მათგან- GHQ // ⁷ უკეთურნი და- GHQ // ⁸ და უსჯულონი GHQ // ⁹ რა¹ რ² GHQ // ¹⁰ დაკიდებითა GHQ // ¹¹ დაკრნენ BDIK; დაკრენ E] დაჰკიდნენ GHQ; მოაბა C // ¹² ფასოსნა GHQ // ¹³ ქართულთათა GHQ // ¹⁴ + მან GQ // ¹⁵ თ ს DKL

9. ხოლო მათ კადნიერად აღიარეს ქრისტე. ამისთვსცა უწყსოთა კაცთა მიერ ფრიად იგუემნეს¹, რამეთუ ქრისტეს განგებულ-ებისა საიდუმლოდ² კადნიერად აღიარეს. ამისთვსცა განჩინებამ მიიღეს, რამთა მდინარესა შინა, რომელ არს რიონი, აღსასრული მიიღონ, ამისთვს, რამეთუ ნიკინი და აღთქუმანი მათნი არად შეჰ-რაცხნეს.

¹ იგუემნეს BC // ² საიდუმლო BC

და დაიბანაკა ქალაქსა ჯიხანქუჯისასა,⁽⁴²⁾ ქუეყანასა მცხრელთასა¹, სანახებსა ჭყონდიდისასა, რომელ არს მცხრელთა ეწითა მუხა² დიდი⁽⁴³⁾ და რამეთუ იყო ბანაკი მათი ცხენისწყლითგან.⁽⁴⁴⁾ ვიდრე აფხაზეთამდე³, და გამოიხუნა⁴ ციხენი და ქალაქნი და აღაოკრნა⁵ და უფალ და უკაცურ ყო ქუეყანამ მცხრელთა და აფხაზთა⁽⁴⁵⁾.

ხოლო ეწია მუნ რისხვამ ღმრთისამ ერსა და ბანაკსა და ეტლებსა⁷ მისსა ზედა⁸. რამეთუ აბაშთა ნათესავი⁽⁴⁶⁾ იყო დაბანაკებულ⁹ მდინარესა მას ზედა, რომელსა აწ ჰქვან¹⁰ აბაშამ, ხოლო ჭუნები და ეტლები¹¹ მდინარის კიდესა,¹² რომელსა აწ¹³ ჰქვან ცხენისწყალი და იქმნეს სასწაული¹⁴ ზეგარდამო - ქუხილნი და ელვანი¹⁵, სეტყუამ¹⁶ და წვმანი, მძფრნი¹⁷ და სასტიკნი. და განაღო პირი ქუეყანამან და აღმოცენა სიმრავლენი წყალთანი და ზღუა იქნა ქუეყანამ¹⁸ კმელი¹⁹ და განაგდო მდინარეგან აბაშისამა²⁰ საზღვარი თვისი და მოექცა ნათესავსა ზედა აბაშთასა²¹ და წარრღუნა²² ყოველი ნათესავი აბაშთამ, და მიერიოგან დაიდვა სახელი მდინარისამ მის აბაშამ.²⁴

ხოლო მდინარე ცხენისწყლისამ მოექცა ეტლებსა და ჭუნებსა მათსა ზედა და წარრღუნა²⁵ ყოველი, ვიდრე²⁶ აღვიდა რიგზე მათი ოთხ ბეგრადმდე²⁷⁽⁴⁷⁾ და დაიდვა²⁸ მდინარესა²⁹ მას³⁰ ცხენისწყალი.

და³¹ ვითარცა იხილა ესე ყოველი³² მურგან ყრუმან მოქეცნული³³ მის ზედა, ფრიად აბრალო თავსა თვსსა და განმზრახთა მისთა იწროსა³⁴ და³⁵ მაღლარსა ამას³⁶ ქუეყანასა⁽⁴⁸⁾ მოსლვისათვის და აღიძრა და დაიბანაკა პიტოიტას³⁷, ზღვს პირსა³⁸ ქალაქსა, რომელსა ჰქვან ცხუმბი.⁽⁴⁹⁾

¹ სამცხრელისა BDEFK // ² მუხა- DEFK | ყოირი B // ³ აფხაზეთამდე E // ⁴ გამოიხუნეს GHQ // ⁵ აღაოკრა // ⁶ ყენა GHQ // ⁷ და ეტლებსა- GHQ // ⁸ +და GHQ // ⁹ დაბანაკებული BDEFK // ¹⁰ ჰქვან Q // ¹¹ - ეტლები და ჭუნები GHQ // ¹² კიდისა GHQ // ¹³ აწ- BEF // ¹⁴ სასწაული DK // ¹⁵ - ელვანი და BDEFK // ¹⁶ სეტყუანი BDEFK // ¹⁷ მძლავრნი DEGHQ // ¹⁸ ჰქნა | რი იგი GHQ // ¹⁹ კმელი | კმელ იყო GHQ // ²⁰ აბაშამან DGHQ // ²¹ - აბაშთას ზა C // ²² წარიღუნა DGHQ; წარიღუნა E // ²³ ნათესავნი L // ²⁴ - აბაშამ მდინარისამ მის C // ²⁵ წარიღუნა DK // ²⁶ - ვი BEFK | და GQ // ²⁷ ბეგრადმდის GHQ // ²⁸ დაიდვა | ეწოდა BEF // ²⁹ მდინარისა GHQ- BEF // ³⁰ მის GHQ + სახელი GHQ // ³¹ და- GH // ³² ყოველი- GHQ // ³³ მოქეცნული EK // ³⁴ + მას GHQ // ³⁵ და- L // ³⁶ მაღ- GHQ // ³⁷ პიტოიტას GHQ // ³⁸ ზღვის პირას BDEFK.

ხოლო იყუნეს მაშინ შვილნი¹ დიდისა მეფისა ვახტანგ გორგასალისანი² არჩილ და³ დარჩილ ციხესა მას⁴, რომელსა ჰრქვან ანაკოფია.⁽⁵⁰⁾ რამეთუ შელტოლოვილ იყვნეს იგინი⁵ შიშისა მისთვის⁶ სპარსთაისა. ხოლო⁷ გამოვიდეს ერთა მცირითა ბრძოლად წარმართთა და⁸ იძლინეს⁹ მათგან, რამეთუ მოკლეს ძმაი უხუცესი არჩილ, ხოლო დარჩილ შევიდა ციხესავე ანაკოფიას. ხოლო აღიძრა მიერეა უღმრთოი მურვან ყრუი¹⁰. და ჩაიარა ზღვს პირი და გამოიხუნა ციხენი და ქალაქნი ზღვს პირისანი და ოკერ და უვალ ყო ყოველი ქუეყანაი ზღვს პირისაი, ვიდრემდის მიიწია ქალაქსა მას ღმრთივ დაცეულსა¹¹, რომელ არს კოსტანტინეპოლი¹², და დაიბანაკა ქალაქსა¹³, რომელსა ხელკიდონ ჰრქვან¹⁴, რამეთუ არს მუნ¹⁵ ზღუაი იწროდ¹⁶ წარმდინარე¹⁷ და არა აქუს ტანი სიფართისაი.¹⁸⁽⁵¹⁾

ამისთვის¹⁹ განიზარაზა უგუნურმან და უგონებომან ყრუმან²⁰, რამთა ქვითა²¹ აღმოავსოს²² ზღუაი და სავალ ყოს, რამთა ფრკივ განიყვანოს ერი თვისი ზღუასა ზედა²³ და ესრეთ გამოიღოს ქალაქი კოსტანტინოპოლი.²⁴⁽⁵²⁾ არამედ ღმერთმან საკვრველებათამან²⁵ ცუდ ყო განზრახვაი მისი, ვითარეა აქტიობელისი²⁶, და მყის ეწია²⁷ რისხვაი ღმრთისაი, რამეთუ დაწვა მწუხრი მრთელი და განთიადა იპოვა მკუდარი,

1 - შვილნი მაშინ E // ზორგასალისანი BDK // 2 და- AC // 3 მას- EL // 4 იგინი- BDEFGHKQ // 5 შიშისა მისთვის GHQ; შიშისთვის მის C // 6 და GHQ // 7 ყნი GHQ // 8 იძლინეს BDEFK // 9 ბურვან ყრუი უღმრთოი CGHQ // 10 დაცეულსა BDEFGIK // 11 კოსტანტინეპოლი DL; კოსტანტინოპოლი BEFI // 12 ქალაქსა- BDEFTK // 13 ჰრქვან იწოდებთ GHQ // 14 ბუნ- BEFI // 15 იწროი GH // 16 წარმდინარე C // 17 სიფართისაი BEFI // 18 ამისთვისა BDEFL // 19 ჰყრუვმან LJ- E // 20 ქვითა ქვითა HGQ // 21 ზღვასი BDEFGHKQ // 22 ზედა მას I // 23 კოსტანტინეპოლი BEFI; კოსტანტინეპოლი DL; კოსტანტინოპოლი EQ // 24 საკვრველებათამან მონეალობათამან BDEFTK // 25 აქტიობელისი EGHQ; აქტიობელისი BF // 26 იწია ბიწია ბუნ GHQ

მოხატული¹ და დავიწყებული ყოველთა მიერ, და ვითარცა იხილეს ეს სხათა² მისთა, განიბნინეს³ და⁴ ლტოლვილნი წარვიდეს ქუეყანად თჳსად.⁽⁵³⁾

ხოლო ჩუენ პირველსავე⁵ სიტყუასა მოვიდეთ და ვიტყოდით⁶ წმიდათა მათთჳს, რომელთათჳს იყო სიტყუა ჩუენი, რამეთუ⁷ ვითარცა ვთქუთ, მიიყვანეს წმიდანთა იგი ადგილსა მას, რომელსა განეზინა მძლავრსა, მდინარესა⁸ ტბასა მას ზედა⁹, რომელსადა შენ¹⁰ არს ტაძარი წმიდათა კოზმან და დამიანესი.⁽⁵⁴⁾ სიტყვსა მისებრ მძლავრისა, განიშოულნეს¹¹ იგინი¹² და დაჰკიდნეს თავ-დადმართ და გუეზნეს გუეზითა უწყალოთა, არგნებითა მძიმებითა¹³. მერმე ჩამოჰსწნეს¹⁴, შეუკრნეს კელნი და ფერკნი მათნი და ლოდები მძიმები¹⁵ დაჰკრეს¹⁶ ქედთა მათთა.

¹ მოხატულ D // ² სანთა G // ³ განიბნინეს L // ⁴ და- GHQ // ⁵ პლს GHQ // ⁶ ვიტყოდეთ BCDEFK // ⁷ რ - BDEFIK // ⁸ მდინარესა- BEF // ⁹ ზედა⁹ შინა BDEFIKL // ¹⁰ შენ¹⁰ ზედა BDEFKL // ¹¹ განაშოულნეს G + წმიდნი BDEFIKL // ¹² იგი BDEFIKL // ¹³ + და GHQ // ¹⁴ ჩამოჰსწნეს EIK; ჩამოჰსწნეს QG + და BDEFGHKQ // ¹⁵ ლოდნი მძიმენი GHQ // ¹⁶ დაჰკრეს¹⁶ დაჰკიდნეს GHQ; მოაბეს BEFI.

ნუსხათა:

¹ ჰეუზნეს // ² გუეზითა // ³ უწყლ ოთამ

ხოლო წმიდათა მათ ითხოვეს¹ დრომ² და აღიხილნეს თვალნი მათნი³ ზეცად მიმართ, რამეთუ ვერ ეძლო ცად ახილვად, არცაღა მოდრეკად მუკლთა⁴ სიმძიმისა⁵ მისგან⁶ ლოდთამისა, არამედ გულითა მკურვალითა კმა-ყვეს⁷ ღმრთისა მიმართ და თქუეს, ვითარმედ: „მ უფალო ღმერთო⁸ იესუ ქრისტე, ძეო და სიტყუაო ღმრთისა⁹ მამისაო, ვითარცა ისმინენ თხოვანი ჩუენნი და ღირს-გუყვენ წამებასა სახელისა შენისათჳს წმიდისა, აწცა¹⁰ შეისმინენ ვერდებანი და თხოვანი ჩუენ მონათა შენთანი და ვითარცა დავიმარხენით“¹¹

¹ ითხოვეს BDEFHKQ // ² დროგმა GHQ // ³ + წთ მთ DKL // ⁴ + მათთა GHQ // ⁵ სიმძიმისგან BDEFK // ⁶ მისგან- BDEFK // ⁷ ღალად-ყვეს GHQ // ⁸ ღო- GHKQ // ⁹ ღ თისაო G // ¹⁰ წმიდისა აწცა- BDEFK; აწ GHLO // ¹¹ დავიმარხენით HQ

ხოლო წმიდათა მათ ითხოვეს დრომ და აღიხილნეს თვალნი მათნი ზეცად მიმართ, რამეთუ ვერ ეძლო ცად ახილვად, არცაღა მოდრეკად მუკლთა სიმძიმისა¹ მისგან² ლოდთამისა, არამედ გულითა მკურვალითა კმა-ყვეს ღმრთისა მიმართ და კმა-ყვეს ესრეთ: „მ, უფალო იესუ ქრისტე, ძეო და სიტყუაო ღმრთისა მამლისაო, ვითარცა ისმინენ თხოვანი ჩუენნი და ღირს გუყვენ წამებასა სახელისა შენისათჳს წმიდისა, აწ შეისმინენ თხოვანი ჩუენნი და ღირს გუყვენ, [ვითარცა] დავიმარხენით“

წყებაჲ:

¹ სიმძიმისანი // ² დავიმარხენით

ვრცელი (თავდაპირველი) რედუქცია
კორენი ჩუენნი უბრწუნელ და შეუ-
გინებელ სახელისათჳს შენისა¹ წმი-
დისა ეგრეთჳ² შემდგომად წამებისა
ჩუენისა დაჰმარხენ გუამნი ჩუენნი
განუხრწელად და დაურღუველად,
და რომელთა³ ხადონ სახელითა
ჩუენითა⁴ სახელსა შენსა წმიდასა,
მსწრაფელ ეწიენ წყალობამ შენი და
მიეც შენდობამ ბრალთამ⁵ და ყვენ
ასონი კორითა⁶ ჩუენთანა⁷ მკურნალ
ყოველთა სენთა და უბოლურებთა⁸
დიდებად ყოვლად საგალობელისა⁹
სახელისა შენისა¹⁰”.

სახელისა შენისათჳს BDEFGHIKQ//

² ეგრეთჳ DKL // ³ რა G // ⁴ ჩუენითა მითა
BDEFL + წმიდითა BDEFL // ⁵ ჩუენითა...
შენსა წმიდასა შენითა წმიდითა ყოველთა
სახელისა შენსა I; შენსა წმიდასა მსა BEK;
წმიდასა სახელისა მსა DK; + სახელთა მთა
L; + და GHQ // ⁶ ბრალთა შენდობა GQ //
⁷ კორითა BDEFGHIKQ // ⁸ ჩუენნი BDEFG
HIKQ // ⁹ უბოლურება G // ¹⁰
საგალობლისა დიდებულისა I.

ვრცელი სვინაჟს. რედ. 1

კორენი ჩუენნი უბრწუნელად და
შეუგინებელად სახელისა შენისათჳს
წმიდისა, ეგრეთჳ შემდგომად
წამებისა ჩუენისა დაჰმარხენ კორენი
ჩუენნი განუხრწელად და დაურ-
ღუველად¹ და, რომელთა ხადონ
სახელითა ჩუენითა სახელსა შენსა
წმიდასა, მსწრაფელ ეწიენ წყალო-
ბანი და მიეც შენდობამ ბრალთამ
და ყვენ ასონი ჩუენნი მკურნალ
ყოველთა სენთა და უბოლურებთა²”.

ნუსხაში:

¹ დაურღუველად.

ვრცელი სვინაჟსარული რედ. 2

10. ხოლო წმიდათა სიხარულით
შეიწყნარეს და გუამთა მათთა
განუხრწელად დაჰმარხენ¹ ილო-
ცეს და ითხოვეს ღმრთისაგან,
რამთა, რომელნი შეეხნენ და
რომელთა სახელი მათი მოიკ-
სენონ, ყოველთა საღმობათაგან
განიკურნენ².

¹ დაჰმარხე BC // ² განიკურნენ BC.

ამისა შემდგომად დაიბეჭდნეს გუამნი მათნი ბეჭდითა ცხოველსმოფელისა ჯუარისაითა და თუქეს: „უფალო ღმერთო იესუ ქრისტე, კელთა შენთა შევკვედრებთ სულთა ჩუენთა, ამინ“¹

ამინ მოვიდა კმა ზეცით, აღმარულბელი თხოვთა მათთა, სასმენელად ყოველთა, და შთაყარნეს მტარავლთა მათ წმიდანი იგი ტბასა მას და თვთ ივლტოდეს შემინებულნი² კმის მისგან წმიდათა მათთჳს მოწამეთა, რომელი ისმოდა ზეცით.

ხოლო იქნა მას ღამესა სასწული საშინელი და სასმენელად საზარელი. რამეთუ შთამოდეს³ ზეცით სამნი სუეტნი ნათლისანი ტბასა მას ზედა ფრიად ბრწყინვალენი. რამეთუ ღამესა მას უკუნსა განათლდეს ველნი და ტყენი⁴ ბრწყინვალეობისა მისგან, რომელნი გამოჰკრთებოდეს სუეტითა მათგან ნათლისათა⁵ და განიკნენეს საკრველნი კელთა და ფერკთაგან წმიდათამას

¹ ამინ- HQ // ² შემინებულნი GHQ // ³ შთამოდეს GHQ, შთამოკდეს BDEFIKL // ⁴ ტყენი და ველნი GHQ // ⁵ ნათლისათა [ცეხლისათა BDEFIKL.

ამის[ა] შემდგომად დაიბეჭდნეს გუამნი მათნი ბეჭდითა ცხოველს-მოფელისა ჯუარისაითა და თუქეს: „უფალო ღმერთო იესუ ქრისტე, კელთა შენთა შევკვედრებთ“¹ სულთა ჩუენთა, ამინ“.

ამინ მოვიდა კმა ზეცით აღმარულბელი თხოვთა მათთა სასმენელად ყოველთა.

და შთაყარნეს წმიდანი იგი ტბასა მას და თვთ ივლტოდეს შემინებულნი კმისა მისგან.

ხოლო იქნა მას ღამესა სასწული საშინელი, რამეთუ შთამოკდეს ზეცით სამნი სუეტნი² ნათლისანი ტბასა მას ზედა ფრიად ბრწყინვალედ, რამეთუ ღამესა მას უკუნსა განათლდეს ველნი და ტყენი ბრწყინვალეობისა მისგან, რომელნი გამოჰკრთებოდეს სუეტითა მათგან ნათლისათა. განიკნენეს საკრველნი კელთა და ფერკთა მათთაგან წმიდათა[მას]

ნუსხაშია:

¹ შევკვედრებთ // ² სუეტნი // ³ სუეტთა

და მოემარცვნეს ლოდნი იგი ქედთა მათთაგან¹ და იტკრთნა ბეკთა თჳსთა ზედა უსულომან მძ ტბამან, ვითარცა სულთერმან, გუამნი იგი წმიდათა³ მოწამეთანი⁴ და ბრწყინვიდეს წყალთა მათ შინა, ვითარცა მოივრნი განთიადისანი.

მაშინ განგებითა ღმრთისადათა ორნი ვინმე წმიდათა მოწამეთა მონათაგანნი⁵, რომელნი შეპყრობილ იქნნეს⁶ წარმართთაგან წმიდათავე მათ თანა, რომელნიცა თანა-დაბუდეს ყოველსავე ტარჯასა და სიტყვსებასა წმიდათას⁷ მძლავრისა⁸ მიმართ, ესენი განრომილ იყვნეს წარსლვასა ზედა⁹ წარმართთასა და დამალულ ტყეთა.¹⁰ ხოლო იყვნეს შემოსილ სამოსლითა აგარიანთათა. ვითარცა იხილნეს¹¹ სასწაულნი იგი საკრველნი - სუეტნი ცეცხლისანი და ბრწყინვალებად იგი ნათლისა¹² ტბასა მას ზედა, განკჳრთეს¹³ და კადნიერ¹⁴

¹ ქედთაგან მათთა GHQ // ² მან- GHQ // ³ წმიდათანი BDEFL //

⁴ მოწამეთანი- BDEFL // ⁵ მონათაგანი ერთგანი GHQ //

⁶ იქნეს I იყვნეს GHQ // ⁷ წთას- AC // ⁸ მძლავრთა HQ //

⁹ ზედა- HQ // ¹⁰ ტყეთა- BDEFL // ¹¹ იხილეს C // ¹² ნათლისა

-E // ¹³ განკჳრთეს K // ¹⁴ კადნიერმკუდარ L

და მოემარცვნეს ლოდნი იგი ქედთაგან მათთა და იტკრთნა ბეკთა თჳსთა ზედა უსულომან მან ტბამან, ვითარცა სულთერმან, გუამნი წმიდათა მოწამეთანი.

მაშინ განგებითა ღმრთისადათა ორნი მონანი წმიდათა მოწამეთანი, რომელნი შეპყრობილ იქმნეს წმიდათავე მათ თანა და [თანა] დაბუდეს ყოველსავე ტარჯასა და სიტყვსებასა, ესენი დამალულ [იყვნეს] ტყეთა შინა. ვითარცა იხილნეს სასწაულნი ესე და სუეტნი ცეცხლისანი, განკჳრთეს და კადნიერ

ნუსხაში:

¹ დამალულნი

იქნეს და მივიდეს წყალთა მათ ზედა და იხილნეს წმიდანი იგი გუამნი მოწამეთანი ბექთა ზედა¹ წყალთასა, რომელნი ნათობდეს, ვითარცა მზის-თუალნი. მაშინ იცნეს² იგინი და სიხარულისა და წუხილისაგან განკრთომილნი³ ხედვიდეს წმიდათა მათ.

მაშინ ორნი ვინმე სხუანი⁴ კუალად⁵ გამოვიდეს ტყით დამალულნი, რომელნი განრომილ იყვნეს აგარიანთაგან ერისაგანვე⁶ წმინდათაჲსა. და ვითარცა იხილეს მათცა ნათელი იგი, გამოვიდეს⁷ იგინიცა ნათელსა მას, რომელნი გამოჰკრთებოდეს სუეცთა მათგან⁸ ნათლისათა.

ხოლო ვითარცა იხილნეს მოუკასნი მათნი სამოსლითა აგარიანთაჲთა, განჰკრთეს, რამეთუ ვერ იცნეს, ჰგონებდეს, ვითარმედ წმარათთაგანნი არიან, და⁹ ივლტოდეს.

ხოლო მათ კმა-ყვეს¹⁰, რამეთუ იცნეს¹¹ იგინი, და ჰრეხეს მათ, ვითარმედ: „ნუ შეშინდებით, რამეთუ არა ვართ მტერნი,

¹ აქ წყდება A და C ხელნაწერების ტექსტი და იცხება L-ს მიხედვით. C-ში შენიშვნა: „ამის მტეი დედაში აღარ ეწრა. ბუელი წონი დაკარგულ იყო. ვინც იპოოს, სხე ი დედ ი, მან შეიპოოს.“
² განჰკრთეს... ბექთა ზედა- GHQ // ³ იცნეს EI // ⁴ განკრთომილნი⁵ განკრთომულნი GHQ // ⁶ კ და- GHQ // ⁷ ერისაგან GHQ // ⁸ მოვიდეს GHQ // ⁹ მათთაგან K // ¹⁰ და- GHQ // ¹¹ უყვეს GHQ // ¹² იცნეს EK.

არამედ მხანი თუქუნნი. აწ მოვედით და იხილენით უფალნი ჩუენნი დავით და კოსტანტინე, რამეთუ¹ იწანეს ქრისტეს სთქს², და ჩუენგან გუწყოს ყოველივე³. ხოლო მათ განიშორეს შიში და მოვიდეს⁴ და მათგა⁵ იცნეს იგინი და მოიკითხნეს ურთიერთას და აუწყეს მათ⁶ ყოველივე, რამცა იქნა წმიდათა მათთვის ტბასა მას შინა⁷.

ხოლო განიზრახეს⁸ წმიდათა მათთვის გუამთა მათთას⁹, ვითარმედ რამ ჯერ-არს ყოფად. არამედ ეჭა ძლიერებაჲ კაცთმოყუარისა ღმრთისაჲ, რამეთუ ესაჲ კამა სუეტით გამო ცეცხლისაჲთ, ვითარმედ: „აქუნით¹⁰ გუამნი წმიდათა მაგათ¹¹ მოწამეთანი და წარიყვანებით ტყით კერძო აღმოსავლით¹² და, სადა-იგი¹³ გავითიწდეს¹⁴, მუნ დაკრძალენით წმიდანი ეგე გუამნი მოწამეთანი, რამეთუ მუნ არს ბრძნებაჲ უფლისაჲ, რამთა გებასა თანა არსთასა იყვნენ¹⁵ მუნ გებულცა¹⁶“ გუამნი წმიდათა მოწამეთანი¹⁷.

¹ რნი GHQ // ² ქეს. // ³ მივიდეს HQ // ⁴ მათცა | მიერ DEFIKL //

⁵ მათ- GHQ // ⁶ ტბას.. შინა- GHQ // ⁷ განიზრახვიდეს GHQ +

ურთიერთას GHQ // ⁸ - გუამთა მათთვის წმიდათას GHQ //

⁹ აღიქუნით BEF // ¹⁰ მაგათ- GHQ // ¹¹ - აღმოსავალით კერძო

GHQ // ¹² სადაცა-იგი G; სადაცა HQ // ¹³ გნოდესთ D | გთნდეს

BEFGIKL // ¹⁴ იყვნეთ BE // ¹⁵ + b იყვნეს BEFI.

არამედ ეჭა კაცთ-მოყუარებაჲ ღმრთისაჲ, რამეთუ ესაჲ კამა ზეცით, ვითარმედ: „აღიქუნით გუამნი წმიდათა მაგათ მოწამეთანი და წარიყვანებით ტყედ, აღმოსავლეთით კერძო და, სადა გათენდეს, მუნ დაიკრძალენით წმიდანი ეგე გუამნი მოწამეთანი, რამეთუ მუნ არს ბრძნებაჲ უფლისაჲ“.

ვრცელი (თავდაპირველი) რედაქცია

ხოლო ვითარება იყო ჯამა ესე მათდა მიმართ,¹ მაშინ იცნეს გუაშნი წმიდათაჲნი² შუაგულსა ზედა³ ტბისასა, ვითარცა აღტრთულნი, არამედ მკის იპოვნეს კოდესა⁴ თანა ტბისასა⁵ ხერთვისისა⁶ ზედა მდებარენი.

მაშინ განკვრდეს კაცნი იგი და ადიდებდეს ღმერთსა, და მიუხილეს შიშით და ძრწოლით და აღიხურეს წმიდანო⁷ გუაშნი მათნი⁸ და წარმოემართნეს, და ვითარცა განთენდა⁹, იპოვნეს ნებითა ღმრთისაჲთა თავსა ზედა კლდისასა, ადგილსა მას¹⁰, რომელსა ჰქვან წყალწითელ.¹¹ იწუ რამეთუ იყო ადგილი იგი ციხე-ქალაქ და ერმრავალ, ხოლო¹² ყრუვსა მურვანსა¹³ გამოედო¹⁴, ავიტრა და დაეწუა,¹⁵ და იყო უკაცურ და დარღვეულ

¹ მათდა მიმართ ჯამა ესე GHQ // ² ხოლო ვითარცა იყო... გუაშნი წმიდათანი- BDEGK // ³ ზე- GHQ // ⁴ კოდესა K // ⁵ ტბისათა K // ⁶ წინ- GHQ // ⁷ მ თნი წთა მოწამეთანი GHQ // ⁸ განთენა BEFI // ⁹ მას- GHQ // ¹⁰ წყალ წითელა HQ // ¹¹ რამეთუ BEF // ¹² მურვანს EGHKQ // ¹³ და BDEFIK // ¹⁴ მოეწუა GHQ.

ვრცელი სვინაქსარული რედ. 1

ხოლო ვითარცა იყო ჯამა ესე მათდა მიმართ, მაშინ იცნეს გუაშნი წმიდათანი შუაგულსა ზედა ტბისასა მდებარენი. და აღიხურეს და წამოემართნეს და [ვითარცა] გათენდა, იპოვნეს ნებითა ღმრთისაჲთა¹ ადგილი² იგო³ რომელსა ჰქვან წყალ-წითელ. რამეთუ იყო ადგილი იგი ციხე-ქალაქ და ვერმისავალ.

ნუსხაჲ:
¹ ადგილი // ² იგი

ვრცელი სვინაქსარული რედ. 2

11. ხოლო შემდგომად ამისა¹ იხილეს ვიეთმე მორწმუნეთა კაცთა ნათელი საღმრთოჲ მათ ზედა გამოზრწინებულნი და აღმოიხურეს გუაშნი მათნი და დასხნეს ნარღუევსა² ეკლესიისა³ საკურთხეველსა ქუეშე. ხოლო ადგილსა მას ყრადების უთამი⁴, სადაცა იქმნებიან კურნებანი ურცხუნო⁵ სადიდებულად ღმრთისა⁶ და წმიდათა მისთა, ამინ.

¹ ამისა შემდგომად B // ² სდ თო B // ³ ნარღუევსა B; ნარღუეშა C // ⁴ ეკლესიასა B // ⁵ ურცხუნი BC // ⁶ ურცხუნი C // ⁷ დ მ C.

ეკლესიამ, ხოლო ქუეშე კერძო¹ ეკლესიის აკლდამკ² იყო შენ და უვნებელ³ და არავინ იყო⁴ მკუდართაგანი მუნ შინა მდებარე. და მას შინა დაკრძალნეს გუამნი წმიდათა მოწამეთანი.

ხოლო იყო⁵ უჩინო და დაფარულ ვიდრე დღეთა-მდე დიდისა ჰელმწიფისა ბაგრატისამდე.⁶ და⁷ აღიძრა სულისა მიერ წმიდისა და აღაშენა ადგილი⁸ იგი მონასტრად⁹ უღაბზოებისა¹⁰ და მკუდროებისათჳს¹¹ მის ადგილისა. და აღაშენა¹² საწამებელი წმიდათა მათჳს მოწამეთა, ტაძარი შუენიერი, და ცხადად საანჯრო ყვნა¹³ გუამნი წმიდათა მოწამეთანი და დაასუენნა მის მიერ აღმუწებულს მას ტაძარსა შინა კუბოთა შუენიერთა, და¹⁴ არიან მას შინა მდებარე გუამნი წმიდათა მოწამეთანი დავით და კოსტანტინესნი¹⁵, განუხრწნელნი და უვნებელნი და ყოვლად გებულნი, ვითარცა-ესე თვთ მათ ითხოვეს¹⁶ ღმრთისაგან. და ჰკურნებენ ყოველთა

და აღაშენა დიდმა ჰელმწიფემან ბაგრატ ტაძარი შუენიერი¹ და კუბოი და არიან მას შინა მდებარე გუამნი წმიდათა მოწამეთანი დავით და კოსტანტინესნი განუკრწნელად და უვნებლად, ვითარცა თვთ ითხოვეს ღმრთისაგან, და ჰკურნებენ ყოველთა ვნებულთა და უბოლურთა, რომელნი სარწმუნოებით მოილტიან ტაძარსა მისსა.

¹ კერძო- GHQ // ² აკლდამა GHQL // ³ შენ და უვნებელ- GHQ // ⁴ იყო- GHQ // ⁵ იყვნეს GHQ // ⁶ ბაგრატოანის GQ // ⁷ და⁸ იგი GQ // ⁸ ადგილი/სახლი HQ; ტაძარი G // ⁹ +და FGHL // ¹⁰ + მისთვის GHQ // ¹¹ მკუდროების GHQ // ¹² აღაშენა BDL // ¹³ იგინი BDIX // ¹⁴ + აწ G // ¹⁵ კონსტანტინესი GHIK // ¹⁶ ითხოვეს GHQ.

ნუსხაში:

¹ შუენიერი

ენებულთა¹, რომელნი სარწმუნოებით მოვლენან ტაძრად მათდა, რამეთუ მიიღებენ² კურნებასა სულთა და ჰორცთა მათთასა.

ხოლო იწაშეს წმიდანი ეს³ მოწამენი დავით და კოსტანტინე დასაბამითგანთა⁴ წელთა ექუს⁴ ათას ორას ორმოცდაცხრასა⁵; ხოლო ქრისტეს ჯუარცუმითგან შვდას ოცდაათსა, მეფობასა ბერიქნთა ზედა⁶ ლიონ⁷ ისავრომსა⁸, ხატთა მბრძოლისასა, ხოლო ქართველთა ზედა ვახტანგ გორგასლისა⁹ შვილთასა¹⁰, ხოლო ჩვენ ზედა¹¹ მეუფებასა უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესსა, რომლისაი არს სუფევად¹² და¹³ დიდებამ თანა მამით ცხოველს-მყოფელით¹⁴ სულთ წმიდითურთ აწ და მარადის და უკუნიითი უკუნისამდე, ამინ!

¹ წყდება ნუსხის ტექსტი.

² და არაბოლებულთა GQ // ³ დასაბამითგან I // ⁴ ექუსი BEFHKQ // ⁵ ორმოცდა- ცხრასა BEFI // ⁶ ზა- HQ // ⁷ ლიონ DK // ⁸ ისავროს Q; უსავრომსა BEFHK // ⁹ გორგასლის I // ¹⁰ შვილისას HQ შვილისათა I // ¹¹ ჩნა ზა I ჩნა HQ // ¹² + და მეუფებამ BEFI // ¹³ სუფევად და- HQI + და სიმტკიცე HQ // ¹⁴ და BEFI; მამით ცხოველს-მყოფელით) დაუსაბამოით მამით ძით HQ.

4 გამოილაშქრა დასაბამითგანთა¹ წელთა ექუს ათას ორას ორმოცდაცხრასა² წელსა, ხოლო ქრისტეს ჯუარცუმითგან³ შვდას სამოცდაათშვდებუტესა⁴ წელსა.

მონაგვეთი - 5. თბ. აქვე, გვ. 44

¹ დასაბამითგანთა C // ² ორმოცდა მესამესა³ ოცდაცხრასა AC // ³ ჯრცმოუგ C // ⁴ სამოცდაათშვდებუტესა B.

მოკლე სვინაქსარული რედაქციები

<p>რედაქცია 1</p> <p>ხელნაწერი A-508 (XVI ს.)</p> <p>ამასვე დღესა* წმიდათა მოწამეთა დავით და კოსტანტინესი,</p> <p>რომელნი იწამნეს ქუეყანასა ჩრდილოეთისასა, სანახებსა არგუეთისსა¹ უღმერთოთა მიერ, დედაქალაქსა, რომელსა ეწოდების ქუთათისი. და მოჰკიდეს ქედთა მათთა ლოდნი მძიმენი და შთაყარნეს მდინარესა მას, რომელ არს რიონი და სრულ იქნა წამება მათი და განიპო მდინარე იგი ორად.</p>	<p>რედაქცია 2</p> <p>ხელნაწერების სუხა: A-111 (1703-15); B: ცენტრ. არქ-448 (XVII ს.); C: ქუთ-111 (XVIII) ს.</p> <p>ამასვე დღესა*... და დავით და კოსტანტინესი</p> <p>რომელნი იცვნეს ნათესავით ქართველნი, მთავრნი და დიდებულთა შვილნი, მმანი ერთმანერთისანი და მთავრობდეს იგინი ქუეყანასა არგუეთისასა.¹ და ოდეს მოვიდა</p>	<p>რედაქცია 3</p> <p>ხელნაწერების სუხა: A: A-425 (1718); B: A-220 (1726).</p> <p>ამასვე დღესა* წმიდათა მოწამეთა დავით და კოსტანტინესი</p> <p>ესენი იცვნეს ქართველნი, სანახე-ბისაგან არგუეთისა,¹ დიდნი და დიდებულნი ტომებითა, მთავარნი ქუეყანისანი და [თქს]-გუოდეს ურთიერთას. და იცვნენ ქალწულნი ჯორცითა, კემმარცნი მორწმუნენი. იყო დავით უხუცესი დღითა, ხოლო კოსტანტინე წუერგამო?.</p>
<p>ნუსხაში: ¹ არგუშთისსა</p>	<p>* იგულისხმება: თუესა ივდონერსა ლა (31).</p> <p>ნუსხაში: ¹ არგუშთის 'სა A.</p>	<p>ნუსხაში: არგუეთისა AB // ² წუერგამო AB.</p>

ხოლო იწამეს წმიდანი ესე მძლავრისა სპარსთა მეფისა ბურგანის მიერ, რომელსა ეწოდებოდა ყრუ.

და ესე წმიდანი დავით და კოსტანტინე წყნან ჯორითა ვიდრე მორედ მოსლუადმდე და რომელნი შემთხვევიან¹ პატიოსანთა ლუსკუმასა მათსა, მიანიჭეს კურნებასა სენთასა სადიდებლად ქრისტესა და საცხებლად მოწამეთა.

ნუსხაშია:

¹ შემთხვევით,

ბურგან ყრუ და მოაქრა ყოველი ესე ქუცყანა, მაშინ მკნე იქმნეს ახოვანი ესე მკედარნი ქრისტესნი და კადნიერად წინა-აღუდგეს ბრძანებასა მისსა და იწამეს მის მიერ მუწე არგუეთს.¹

და აწ წმიდანი იგი ნაწილნი მათნი ერთსა ლუსკუმასა შინა მდებარე არიან ჟამთა სიგრძისაგან მრთელნი და უცნებელად გებულნი ერთსა მცირეს ეკლესიას შინა მახლობელად ქუთათისის² და ეწოდების ადგილთა მათი მოწამეთა. ხოლო იწამეს წმიდანი ესე და დიდებული მოწამენი დასამართვან წელთა ექუსი ათას ორას ორმოცდაცხრასა, ხოლო ქრისტეს ჯუარცმითგან შუდას ორმოცდაცხრასა, ბერძენთა ზედა ლონ ისავროს³ ხატთა ბრძოლისა და ქართველთა ზედა ვახტანგ გორგასლისა შვილთა მირ და არჩილისთა.

ნუსხაშია:

არგუეთს A // ² ქუთათის A // ³ ისავროს + და A.

და იწამეს წმიდანი ესე მოჰამედის¹ დის-წულის ბურგან ყრუსა მიერ დასამართვან სოფლის ექუსი ათას ორას ორმოცდაცხრასა, ხოლო ქრისტეს ჯუარცმითგან შუდას ოცდაათსა, მეფობასა ბერძენთა ლონ ისავროს², ხოლო ქართველთა ზედა ვახტანგ გორგასლის შვილთა არჩილ და დარჩილისას.⁴

ნუსხაშია:

მოჰამედის AB // ² ისავროს A // ³ შულ - თა AB // ⁴ დარჩილისა B.

კომენტარები

(1). მეფობასა ბერძენთა ზედა ღმრთისმსახურისა ჰერაკლესსა. აქ „ბერძენთა“ ქვეშ იგულისხმება ბიზანტიის იმპერია. საუბარი ეხება ბიზანტიის კეისარს ჰერაკლეს (610-641). ჰერაკლემ მნიშვნელოვან წარმატებას მიაღწია სპარსეთის შაჰ ხოსრო II ფარვიზთან მრავალწლიან ომში (602-628). სპარსეთთან ომში ჰერაკლეს გამარჯვების შემდეგ, მალევე დაიწყო არაბთა შემოსევები, რამაც ბიზანტიას მნიშვნელოვანი ტერიტორიები დააკარგინა. მიუხედავად ამისა, ქართველი ისტორიკოსი, ცდილობს ჰერაკლეს ეს წარუმატებლობა არაბებთან ბრძოლაში მიჩქმალოს და მართო ჰერაკლეს წარმატებაზე გაამახვილოს ყურადღება, ხოლო არაბთა მიერ ბიზანტიის ქრისტიანული რეგიონების დაპყრობა მხოლოდ შემდგომი იმპერატორების, განსაკუთრებით, ხატმებრძოლი იმპერატორის ლეონ III ისავრიელის (717-741) ურწმუნობასა და მწვალებლობას დააბრალოს. ამიტომაც განადიდებს მემატიანე ჰერაკლეს და მას განსაკუთრებულ ღვთისმოსავობას მიაწერს, ამკობს რა მას „ღმრთის მსახურის“ წოდებით.

უნდა აღვნიშნოთ, რომ მართლმადიდებლური ეკლესიის (ქალკიდონური მრწამსი) გადმოსახედიდან, ჰერაკლე ასეთი უზადო „ღვთის მსახური“ სულაც არ იყო. მას უკავშირდება თავისი შინაარსით მწვალებლური საეკლესიო რეფორმა (630), რაც მწვალებლური მოძღვრების - მონოთელიტობის იმპერიის ქრისტიანებისათვის სავალდებულო მოძღვრებად გამოცხადებაში მდგომარეობდა. მონოთელიტობა კომპრომისული, შუალედური მოძღვრება იყო ქალკედონის IV მსოფლიო საეკლესიო კრების (451) მიერ მართლმადიდებლობად გამოცხადებულ დიოფიზიტობასა (ორბუნებოვანება) და ამავე კრების მიერ დაგმოვილ, მაგრამ იმპერიის აღმოსავლეთ და სამხრეთ პროვინციებში ფრიად ფეხმოკიდებულ მონოფიზიტობას (ერთბუნებოვანება) შორის. ჰერაკლე სამხედრო კაცი იყო და ქრისტოლოგიურ საკითხებში ნაკლებად

განსწავლული. რეფორმის არსი მისთვის იმპერიაში დაპირისპირებული ორი ქრისტიანული - დიოფიზიტური (ქალკედონური) და მონოფიზიტური მრევლის გაერთიანებაში მდგომარეობდა. ჰერაკლეს გარდაცვალებიდან ორმოცი წლის გასვლის შემდეგ მონოთელიტიზმმა დაგმო და მწვალებლობად გამოაცხადა VI მსოფლიო საეკლესიო კრებამ 681 წ. (ჰერაკლე კეისრის მიღვაწეობისა და საქართველოსადმი მისი დამოკიდებულების სხვადასხვაგვარი აღქმისა და შეფასებების შესახებ შუასაუკუნოვან ქართულ საზოგადოებაში (იხ. ალასანია, 2008, გვ. 87-101).

(2). განილაშქრა სპარსთა მეფემან ხუასრო ქალაქსა მას ზედა ღმრთივ დაცვულსა წმიდასა იერუსალემსა. აქ საუბარია სპარსეთ-ბიზანტიის ბოლო ომზე (602-628), რომლის ერთ-ერთ, ქრისტიანულ სამყაროსათვის ფრიად მნიშვნელოვან, ეპიზოდად სპარსეთის შაჰის ხოსრო II ფარეგიზის (591-628) სარდლების მიერ იერუსალიმის დალაშქრა და „ძელი ცხოვრებისას“ სპარსეთში წაღება იქცა. „სპარსთა მიერ ძელი ცხოვრებისას წარტყვევნა“ აღმოსავლეთის (მათ შორის ქართველ) ქრისტიან ავტორებთან ფრიად პოპულარულ მოთხრობად იქცა. მოთხრობას ხშირად იყენებდნენ იმის საილუსტრაციოდ, თუ როგორ მოიწია ღვთის რისხვა სპარსეთის ძლევამოსილ შაჰ ხოსროზე მისი უკეთური ქმედების გამო - ხოსრო დამარცხდა ბიზანტიის იმპერატორ ჰერაკლესთან ბრძოლაში და მოკვდა, „ძელი ცხოვრებისა“ კი ბიზანტიის „ღვთისმსახურმა“ კეისარმა ჰერაკლემ კვლავაც უვნებლად იერუსალიმში დააბრუნა.

(3). ვითარცა წერილ არს წიგნსა მას იერუსალემისა წარტყუნვისასა. ამ წიგნის ქვეშ, როგორც დავითისა და კოსტანტინეს წამების წყაროების განხილვისას აღვნიშნეთ, უნდა ვიგულისხმოთ არა ანტიოქე სტრატეგი და მისი თხზულება, როგორც აქამდე ითვლებოდა, არამედ თეოფანე აღმსარებლის ქრონოგრაფია, ან მისი წყარო (იხ. აგრეთვე, აქვე გვ. 8-10)

(4). აღესრულოს სიტყუამ იგი მაცხოვარისად, ვითარმედ: „არა დაშთეს ქვამ ქვასა ზედა, ვიდრემდის ყოველივე არა დაირღუს“ - ციტატა ბიბლიიდან. იხ. მათე, 24,2

(5). წარიტყუნა იერუსალიმში ბაბილოვნელთა და ჰრომთაგან. აქ საუბარია ბაბილონის მეფის ნაბუქოდონოსორ II-ის მიერ იერუსალიმის აღება-დაპყრობაზე, რომელსაც ადგილი ჰქონდა ძვ. წ. 598 წ. იერუსალიმის დამორჩილების შემდეგ ნაბუქოდონოსორმა იქ მცხოვრები ებრაელები დაატყვევა და ბაბილონში გადაასახლა. ძველი მსოფლიოს ისტორიაში „ბაბილონის ტყვეობის“ სახელით ცნობილმა ამ ამბავმა ასახვა ჰპოვა ბიბლიაშიც.

იერუსალიმის ჰრომთაგან წარტყვევნაში იგულისხმება რომაელთა მიერ იერუსალიმის აღება-დანგრევა, რაც მოჰყვა ებრაელთა აჯანყების ჩახშობას. ებრაელთა, იგივე იუდეველთა აჯანყება 66-73 წლებში მიმდინარეობდა. ის ისტორიაში „იუდეველთა ომის“ სახელით შევიდა. თავდაპირველად ებრაელთა წინააღმდეგ საომრად რომის იმპერატორმა ნერონმა ვესპასიანე ფლავიუსი მიავლინა. ნერონის გარდაცვალებისა და ვესპასიანეს გაიმპერატორების შემდეგ (69 წ.) იუდეველთა წინააღმდეგ ბრძოლას ვესპასიანეს ვაჟი ტიტუსი ჩაუდგა სათავეში, რომელმაც აიღო იერუსალიმი და დაანგრია იუდეველთა მთავარი სიწმინდე - იერუსალიმის ტაძარი.

(6). ძელი ცხოვრებისა. ხის (ძელის) ჯვარი, რომელიც ქრისტეს გოლგოთაზე აატანინეს და რომელზეც ის გააკრეს.

(7). ზაქარია დიდი მამად-მთავარი - იერუსალიმის პატრიარქი ზაქარია (609-614). ზაქარია 614 წელს იერუსალიმის ჯვართან („ძელი ცხოვრებისა“) ერთად ტყვედ წაიყვნეს სპარსეთში, სადაც გარდაიცვალა კიდეც.

(8). ქუეყანასა კომანთასა, რომელ არიან ყიფჩაყნი. კომანი/კუმანი არის ყიფჩაყთა ეთნოსის ერთ-ერთი სახელწოდება (პოლოვეი - რუსულ წყაროებში). ამ სახელიდან მოდის კავკასიის

ჩრდილო-დასავლეთში მდინარისა და მხარის სახელი *ყუბანი* (რუსულად - *კუბან*). ყივჩაყები მომთაბარე თურქულენოვანი ტომები იყვნენ, რომლებმაც კავკასიის ჩრდილოეთ ველებში XI-ის II ნახევარში, ჩანაცვლეს მომთაბარე და თურქულენოვანი პაჭანიკები. პაჭანიკებმა კი, თავის მხრივ, ნახევრად-მომთაბარე. აგრეთვე, თურქულენოვანი ხაზარების ადგილი დაიკავეს, რომლებიც აქ VII-X სს-ში ბატონობდნენ.

ტექსტში ყივჩაყების მოხსენიება, რა თქმა უნდა, ანაქრონიზმია. ჰერაკლე კეისრის ხანაში, ანუ VII ს-ის I ნახევარში ყივჩაყები კავკასიის ჩრდილოეთ ველებში ჯერ კიდევ არ მკვიდრობდნენ და, საერთოდ, ჯერ კიდევ არ იყვნენ ერთიანი თურქული მასივისგან გამოცალკევებულნი. იმხანად, მდ. დონსა და მდ. ვოლგას შორის, როგორც ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, ხაზართა ტომები მომთაბარეობდნენ, რომლებიც ცალკე სახელმწიფოდ ჩამოყალიბებამდე, ერთიანი დასავლურ-თურქული სახაკანოს ნაწილად მოიაზრებოდნენ და VII ს-ის, როგორც ქართულ, ისე ბიზანტიურ წყაროებში თურქებად, ან დასავლეთის თურქებად („ქართველთა ცხოვრება“, ნიკიფორე პატრიარქი და სხვ.) მოიხსენიებიან. ჰერაკლე კეისარს ურთიერთობა სწორედ ხაზარებთან და დასავლეთის თურქულ სახაკანოსთან ჰქონდა. მიუხედავად ამისა, ხაზარების ნაცვლად ყივჩაყებს ქართველი მემკვიდრე უცოდინრობის გამო არ ასახელებს: ესაა მორიგი გამოვლინება ძველ ქართულ ჟამთააღმწერლობაში დამკვიდრებული ტრადიციისა, რაც გამოიხატება იმაში, რომ ესა თუ ის მემკვიდრე თავის წყაროში დასახელებულ ძველ, უკვე მივიწყებულ და მისი თანამედროვე მკითხველისათვის გაუგებარ ეთნიკურ და გეოგრაფიულ ნომენკლატურას ანაცვლებს თანადროულით, ან ტოვებს ძველს და იქვე ურთავს ახალსაც. მიზანი ასეთი ოპერაციისა მეტად გამჭვირვალეა — გაუადვილოს თავის მკითხველს წარსულში მომხდარი ამბების აღქმას დროსა და სივრცეში (იხ. არახამია, 2009, გვ. 558-562).

(9). მისცა ასული თვსი ცოლად მეფესა ყივჩაყთასა. წყაროთა მონაცემებით, ჰერაკლე კეისარმა სპარსეთის მეფე ხოსროსთან ომის ბოლო ეტაპზე დასახმარებლად დასავლეთის თურქებს (გვიანდელი წყაროების ხაზარებს) მოუხმო და მათ ბელადს თავისი ქალიშვილი ცოლად შესთავაზა. ეს ფაქტი არა ერთ ბევრ ავტორს აქვს მოთხრობილი (ნიკიფორე პატრიარქი, თეოფანე აღმსარებელი, მოვსეს კალანკატუაცი და სხვ.) ოღონდ „დავით და კოსტანტინეს წამების“ ავტორისაგან განსხვავებით, საუბარია ჰერაკლე კეისრის ასულის დაწინდებაზე თურქთა ხაკანის შვილზე და არა საკუთრივ მითხოვებაზე. სინამდვილეში, ქორწინება არ შემდგარა სასიძოს გარდაცვალების გამო. ამიტომ „დავით და კოსტანტინეს წამების“ ავტორის მონათხრობი ჰერაკლეს ასულის ხაკანის შვილზე გათხოვების შესახებ, შესაძლოა, დაწინდვის ფაქტის ავტორისეული ინტერპრეტაცია იყოს.

ამ კონტექსტში თურქების, ან ხაზარების ნაცვლად ყივჩაყების მოხსენიება კიდევ ერთი მოწმობაა იმისა, რომ ქართველი მემკვიდრე ყივჩაყების ქვეშ ამ შემთხვევაში სწორედ დასავლეთის თურქებს, იგივე შემდგომი ხანის ხაზარებს გულისხმობს, ანუ იმ ხალხს, რომელსაც ჩრდილო კავკასიური ველები ჰერაკლე კეისრის ხანაში ეკავა.

(10). შევიდა სპარსეთს და მოკლა ხუასრო სპარსთა მეფე. ინფორმაცია ზუსტი არა არის. ბიზანტიის კეისარი ჰერაკლე (610-641) სპარსეთ-ბიზანტიის 602-628 წლების ომის მსვლელობისას მართლაც შევიდა სპარსეთში და გადამწყვეტ ბრძოლაში (628 წ.) დაამარცხა სპარსეთის შაჰი ხოსრო II ფარვიზი, მაგრამ ხოსრო პირადად ჰერაკლეს არ მოუკლავს. ბიზანტიასთან განცდილი სასტიკი მარცხის გამო სპარსეთის დედაქალაქ კტეზიფონში, მოხდა გადატრიალება ხოსრო II-ის ვაჟის, კავადის მეთაურობით. ამბოხებულებმა ხოსრო ტახტიდან ჩამოაგდეს და საპყრობილეში ჩააგდეს, სადაც ის გარდაიცვალა. ხოსროს გარდაცვალების შესახებ ორი ურთიერთგამომრიცხავი, როგორც მცდარი (ჰერაკლეს მიერ

ხოსროს მოკვლა), ისე სწორი (ვაჟის მიერ მისი ტახტიდან ჩამოგდება და საპყრობილეში ჩაგდება) ინფორმაცია ერთ-მანეთისაგან სულ რამდენიმე აბზაცის დაშორებით, მოთავსებულია „ქართველთა ცხოვრებაში“. ხოსრო II-ის დაღუპვის შესახებ „დავით და კოსტანტინეს წამებაში“ დაცული მცდარი ვერსია (ჰერაკლეს მიერ მისი მოკვლა) მოთავსებულია „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ში, რომელიც VII-VIII სს-ის მიჯნაზე ჯუანშერისეული „ქართველთა ცხოვრებიდან“ ამოკრეფილ კონსპექტს წარმოადგენს. ეს კი აშკარას ხდის იმას, რომ აღნიშნული უზუსტობა „ქართველთა ცხოვრებაში“ VII ს-ზე უფრო გვიან ვერ შევიდოდა. რაც შეეხება სწორ ვერსიას, ეს და ხოსრო II ფარვიზის შესახებ „ქართველთა ცხოვრებაში“ დაცული სხვა ინფორმაციები, სადაც სახელი *ხოსრო* არაბიზირებული ფორმით - „ქასრე“ ფიგურირებს, ბევრად უფრო გვიანაა ჩამატებული.

„დავით და კოსტანტინეს წამება“-ში დაცული მცდარი ვერსია, სავარაუდოდ, ავტორის მიერ გამოყენებული წყაროდან მომდინარეობს, თუმცა ამ წყაროს დადგენა დღეს ვერ ხერხდება.

ჰერაკლეს მიერ ხოსროს მოკვლის შესახებ თხრობის იდეოლოგიური დატვირთვა იმაში მდგომარეობს, რომ მკითხველს უჩვენოს, თუ როგორ დასაჯა ხოსრო ღმერთმა იერუსალიმის დარბევისა და იქიდან „ძელი ცხოვრებისა“ სპარსეთში წაღების გამო. იხ. აგრეთვე აქვე, კომენტარი (2).

(11). *აღაოჭრა (ჰერაკლემ) ქუეყანაჲ სპარსეთისაჲ და წარმოიყვანა ძელი ცხოვრებისაჲ და ზაქარია მამად-მთავარი და ზაქარია მამად-მთავარი საყდარსაჲ თჳსსა დასუა. აჲ საუბარია იმაზე, რომ, თუ სპარსეთის შაჰმა ხოსრომ იერუსალიმი ააოხრა და „ძელი ცხოვრებისა“, ქრისტიანთა ერთ-ერთი მთავარი სიწმინდე, თან წაიღო სპარსეთში, ბიზანტიის კეისარმა ჰერაკლემ დაამარცხა რა სპარსეთი, მათ მიერ მიტაცებული „ძელი ცხოვრებისა“, სპარსთა მიერ ტყვედ წაყვანილ იერუსალიმის პატრიარქთან ერთად, სპარსელებისაგან*

დაიხსნა და კვლავ იერუსალიმში დააბრუნა.

საინტერესოა, რომ წყაროთა უმრავლესობა „მელი ცხორებისას“ იერუსალიმში დაბრუნების შემდგომ ჰერაკლე კეისრის მიერ ხელდასხმულ იერუსალიმის პატრიარქად მოდისტოს ასახელებს. „დავით და კოსტანტინეს წამება“, ისევე, როგორც თეოფანე აღმსარებელი, ამავე ამბების თხრობისას ჰერაკლეს მიერ იერუსალიმის პატრიარქად კვლავ ზაქარიას აღდგენაზე მოგვითხრობს.

(12). მუჰმედ წინა მიეგება მეფესა ჰერაკლეს და უძლუნა ბლუნი დიდი, და ითხოვა მეფისაგან ადგილთა საყოფელთა და სასაძოვრეთა სამწყსოთა მისთასა, ხოლო მეფემან მისცა ველნი და მთანი ქუეყანასა სინისასა.

არაბთა განმანათლებელი, ისლამური რელიგიის შემქმნელი და არაბთა სახელმწიფოს დამაარსებელი, მუჰამედი მოღვაწეობდა VII პირველ მესამედში (დაიბ. 570 წ. გარდ. 632 წ.). მუჰამედის გარდაცვალების შემდეგ ჩაიწერა მისი ქადაგებები, რომლებმაც მუსლიმთა წმინდა წიგნი ყურანი შეადგინეს.

ქუეყანა სინისა. იგულისხმება სინას ნახევარკუნძული.

(13) მისსა შემდგომად (იგულისხმება ბიზანტიის კეისარი ჰერაკლე) დადგეს მეფენი და პატრიარქნი მწვალებელნი და უღირსნი და ხატთა მბრძოლნი. აქ „დავით და კოსტანტინეს წამების“ ავტორს სურს გვითხრას, რომ ბიზანტიაში „ღმრთისმოყვარე“ ჰერაკლე კეისრის გარდაცვალების შემდგომ ბიზანტიის საიმპერატორო ტახტს, ისევე როგორც კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო ტახტს, მწვალებლები იკავებდნენ, რამაც, ავტორის თვალსაზრისით, ვითომდა მოაწია ბიზანტიაზე თავს დამტყდარი მთელი უბედურება - არაბთა შემოსევები, აღმოსავლეთისა და სამხრეთის პროვინციების გადასვლა არაბთა ხელში. ბიზანტიაში გავრცელებული მწვალებლობებიდან ავტორი განსაკუთრებით მოიხსენიებს ხატმებრძოლეობას, რომელიც ბიზანტიის კეისარმა ლეონ III ისავრიელმა (717-741) დააკანონა. ხატმებრძოლეობა დაგმო VII და ბოლო მსოფლიო საეკლესიო კრებამ, რომელიც 787 წელს ბიზანტიის

ქალაქ ნიკეაში ჩატარდა.

სინამდვილეში, როგორც ზემოთ ვაჩვენეთ, ჰერაკლე თვითონაც მწვალებელი იყო - მის დროს მთელს იმპერიაში ახალი აღმსარებლობა - მონოთელიტობა განმტკიცდა, რომელიც მოგვიანებით, 681 წელს VI მსოფლიო საეკლესიო კრებამ დაგმო. აღსანიშნავია ისიც, რომ, არაბების შემოსევით გამოწვეული ბიზანტიის ტერიტორიული დანაკარგების ლომის წილი სწორედ ჰერაკლეს კეისრობის ხანაზე მოდის.

(14). **მაქსიმე აღმსარებელი.** ბიზანტიელი ბერი და გამოჩენილი ღვთისმეტყველი (580-662). VII ს-ის შუა წლებში მონოთელიტობის წინააღმდეგ ერთ-ერთი ყველაზე აქტიური მებრძოლი, რის გამოც მოწამებობრივად დაასრულა თავისი სიცოცხლე.

მონოთელიტობა, რომელიც დიოფიზიტობისა (ორბუნე-ბოვანება) და მონოფიზიტობის (ერთბუნეობვანება) ნაზავს წარმოადგენდა და ამ ორ აღმსარებლობას შორის კომპრომისის მცდელობა იყო, ბიზანტიის კეისარმა ჰერაკლემ (610-641) იმპერიის ქრისტიანებისათვის სავალდებულოდ გამოცხადა. დიოფიზიტების წინააღმდეგობის მიუხედავად, ჰერაკლეს მემკვიდრე კონსტანტინე III (641-668) მონოთელიტობას მთელი სისასტიკით ნერგავდა. კეისარ კონსტანტინეს ბრძანებით დიოფიზიტობის ერთგული მაქსიმე აღმსარებელი 662 წ. კონსტანტინოპოლში გაასამართლეს, ენა და მარჯვენა ხელი მოკვეთეს და თავის ორ მოწაფესთან ერთად ეგრისში გადმოასახლეს, სადაც იმავე წელს ლეჩხუმში, სხიმარის ციხე-სიმაგრეში გარდაიცვალა (იხ. კიმენი, 1918, გვ. 60-103). მისი ნეშტი იქვე წმინდა არსენის მონასტერში დაიკრძალა. ეს მონასტერი, რომელსაც შემდეგში წმინდა მაქსიმეს სახელი ეწოდა, ცაგერთან, დღევანდელ სოფელ გვესოში მდებარეობდა. ამჟამად სოფელ გვესოში შემორჩენილია ადრე შუა-საუკუნეების ციხე-სიმაგრის ნანგრევები თავისი სამნავიანი ბაზილიკით. ცაგერის მახლობლადვე, მდ. ცხენისწყლის ნაპირას წმინდა მაქსიმეს სახელობის პატარა ეკლესიაც იდგა, რომლის ნანგრევებმა დღემდე მოაღწია (იხ. ბერეძე, სანაძე. 2003, გვ. 108).

მაქსიმე აღმსარებლის გარდაცვალებიდან ცხრამეტი წლის შემდეგ, 681 წელს, მონოთელიტობის საკითხს მიეძღვნა VI მსოფლიო საეკლესიო კრება, რომელიც კონსტანტინოპოლში გაიმართა. კრებამ დაგმო მონოთელიტობა და ის მწვალებლობად გამოაცხადა.

(15). იოანე მოწყალემან სივლტოლამ აირჩია და მივიდა მამულად თვსად კვპრედ და მუნ მიიცვალა. იოანე კვიპრელი ალექსანდრიის პატრიარქი 610–619 წლებში. ის მომსწრე იყო არაბების მიერ ეგვიპტისა და ალექსანდრიის დაპყრობის (619). ამის გამო გაიქცა თავის მშობლიურ კვიპროსზე, სადაც მალევე გარდაიცვალა (იხ. წმინდანთა ცხოვრება, ტ. IV, თბ. 2003).

(16). მურვან ყრუსა დისწულსა თვსსა. ტექსტში არაერთხელაა ხაზგასმული, რომ ვითომ „მურვან ყრუ“ (სრული სახელი - მერვან იბნ მუჰამედი - მუჰამედის ძე მერვანი) იყო მუჰამედის დიშვილი, რაც არასწორია. მერვანს მუჰამედისგან მთელი საუკუნე აშორებს. თუმცა მუჰამედი და მერვანი არაბთა ერთიდაიგივე - ყურეიშიტების ტომიდან წარმოსდგებოდნენ, მაგრამ სხვადასხვა საგვარეულოებიდან - მუჰამედი ხაშიმიანთა საგვარეულოს ეკუთვნოდა, მერვანი კი არაბი ხალიფების ტახტზე პირველი, ომაიანთა დინასტიის მერვანიანთა შტოს. მერვან იბნ მუჰამედი იყო ხალიფა მერვან II-ის (684-685) შვილიშვილი. აუხსნელი რჩება, თუ რატომ იწოდება მერვანი, რომელიც სახალიფოს ტახტზე ომაიანთა დინასტიის ბოლო წარმომადგენელი იყო (ხალიფობდა 744-750 წწ), მუჰამედის დისწულად. იმ დროს, როდესაც, მუჰამედს დები და დიშვილები საერთოდ არ ჰყავდა.

ტექსტში სპარს სარდალს, თუ მას მურვან ყრუს არ უწოდებენ, ჩვეულებრივ, „მძლავრის“ სახელით მოიხსენიებენ, რაც მურვან-ყრუდ მის მონათვლამდე იყო კიდევ, როგორც ჩანს, მისი ერთადერთი „სახელი“. სპარსეთის შაჰიც, მუჰამედად მის მონათვლამდე, ისტორიულ ქრონიკაში, რომელიც, ჩვენი აზრით, დაედო საფუძვლად აგიოგრაფიულ თხზუ-

ლებას, „სპარსეთის მთავრად“ მოიხსენიებოდა. ჩვენი აზრით, შესაძლოა, ეს სპარსი სარდალი - „მძლავრი“ მართლაც იყო „სპარსეთის მთავრის“, ანუ სპარსეთის შაჰის დისწული და ქრონიკაში ამის შესახებ იყო მითითება. ქრონიკის ჰაგიოგრაფიული თხზულებად ქცევისას, როდესაც „მძლავრს“ „მურვან ყრუ“ შეარქვეს, „სპარსეთის მთავარს“ კი მუჰამედი, მურვან-ყრუ უკვე მუჰამედის დისწულად იქცა.

აღნიშნულ თვალსაზრისს ის გარემოებაც უმაგრებს ზურგს, რომ არაბული წყაროები, რომლებიც საკმაოდ დეტალურად აღწერენ საკუთარი სარდლების, მათ შორის მერვან იბნ მუჰამედის (იგივე მურვან ყრუს) ლაშქრობებს, მის დასავლეთ საქართველოში, არა თუ გამანადგურებელ, არამედ მეტ-ნაკლებად მნიშვნელოვან სამხედრო ოპერაციას საერთოდ არ იცნობენ. მართალია, მერვანი თბილისში იმყოფებოდა, სადაც სპილენძის მონეტაც მოჰრა (იხ. ფაღავა, თურქია, 2009, გვ. 16-18), ასევე ხაზარებთან საბრძოლველად მიმავალმა დარიალიც გაიარა, მაგრამ დასავლეთ საქართველოში მის მიერ განხორციელებულ რაიმე სამხედრო ოპერაციაზე არაბული წყაროები არაფერს წერენ.

(17). ერსა ამას რჩეულსა და საზეპუროსა. „საზეპურო“ ამ კონტექსტში „ღვთის მიერ ამორჩეულ“ ერს ნიშნავს. „ზეპური“ მომდინარეობს სპარსული სიტყვიდან „vispuhr“ - კეთილშობილი (იხ. ანდრონიკაშვილი, 1966, გვ. 241).

(18). ქ. ოძრჯე - „რამეთუ იყო ქალაქი იგი სახელოვან ბველ ნაქმართა მისთათჳს და ესე აქამომდე“. ქალაქი ოძრხე მდებარეობდა ახლანდელი ცნობილი კურორტის აბასთუმნის მიდამოებში. ადრე შუა საუკუნეებში იყო ოძრხის საერისთავოს ცენტრი და ერისთავის რეზიდენცია.

(19) წარხვდეთ სახიდ თქუენდა. იგივეა, რაც: „წახვიდეთ სახლად თქვენდა, ანუ „თქვენ სახლში წახვიდეთ“.

(20). დავით და კოსტანტინე ქართველნი. ეს ადგილი ერთ-ერთი მოწმობაა იმისა, რომ თავდაპირველი ისტორიული

ქრონიკა, რომელიც წამების ავტორს გამოყენებული აქვს თავის წყაროდ, დაწერილი იყო ბერძნულად. ბუნებრივია, ქართულენოვანი მემკვიდრისათვის, რომელიც ქართველი წმინდანების წამების ამბავს ქართველი მკითხველისათვის წერდა, უცნაური იქნებოდა იმის აღნიშვნა, რომ არგვეთელი მთავრები დავითი და კოსტანტინე იყვნენ ქართველები. რაც შეეხება ბერძნულენოვან ავტორს, რომელიც ბერძნულენოვანი მკითხველისათვის წერდა თხზულებას, იმის დაზუსტება, რომ მისი გმირები ეროვნებით ქართველები, უფრო სწორად, იბერიელები იყვნენ, ცხადია, ბუნებრივი იყო. საქმე ისაა, რომ ჩვენი წინაპრები ბერძნულ სახელწოდებას „იბერიელი“ არ ხმარობდნენ და მას თარგმნიდნენ, როგორც „ქართველი“ (სახელების „იბერია“-ს და „იბერიელი“-ს თარგმნის გარეშე ხმარება საქართველოში საკმაოდ გვიან, მხოლოდ XVIII ს-დან დაიწყო). ამიტომაც ქართულად თარგმნილ თხზულებებში, ან იმ თხზულებებში, რომლებიც წყაროდ ბერძნულენოვან ტექსტებს იყენებენ, გვაქვს: „პეტრე ქართუელი“, „ილარიონ ქართუელი“ და ა. შ.

(21) სანახებისაგან არგუეთისა. იგივეა, რაც არგვეთის ქვეყნიდან.

(22) ანდრია და სიმონ კანანელისადითა, რამეთუ მათ უქადაგეს ქრისტე ქართველთა შორის პირველად ნინოჲს მოსლვისა. თვალსაზრისი ნინოს მიერ საქართველოში ქრისტიანობის ქადაგებამდე, წმ. მოციქულების ანდრიასა და სვიმონის აქ მისიონერული მოღვაწეობის შესახებ ქართულ საზოგადოებაში ჩნდება X საუკუნის მიწურულიდან, როდესაც ექვთიმე მთაწმინდელმა, ბერძნული წყაროების საფუძველზე, შეადგინა წმ. ანდრია მოციქულის „მოსახსენებელი“ (იხ. საბინინი, 1882, გვ. 30-36). ივ. ჯავახიშვილი და კ. კეკელიძე მიიჩნევდნენ, რომ აღნიშნული მოციქულის საქართველოში სამისიონერო მოღვაწეობის შესახებ ცნობები ქართველ-ისათვის ამ დროიდან ხდება ცნობილი (იხ. ჯავახიშვილი, 1998, გვ. 49; კეკელიძე, 1957, გვ. 255). ეს ფაქტი საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხზე ანტიოქიის პატრიარქთან

პაქრობისას არგუმენტად გამოიყენა გიორგი მთაწმინდელმა, რაზეც მოგვითხრობს თავის თხზულებაში გიორგი ხუცესმონაზონი XI საუკუნის 60-იან წლებში (იხ. პეგლები, 1967, გვ. 154). წმ. ანდრია მოციქულის საგანმანათლებლო მისიის თაობაზე საქართველოში საუბარია ეფრემ მცირეს (XI ს.) ნაწარმოებშიც - „უწყება მიზეზსა ქართველთა მოქცევისასა“ (იხ. ეფრემ მცირე, 1959, გვ. 4). ეს თვალსაზრისი საბოლოოდ დააკანონა რუის-ურბნისის საეკლესიო კრებამ, რომელიც შეიკრიბა 1104 წ. (იხ. დიდი სჯულისკანონი, 1975, გვ. 544).

(23) ხოლო იყვნეს წმიდანი ესე ქალწულ ჳორცითა. აჲ იგულისხმება, რომ დავითი და კოსტანტინე ცხოვრობდნენ ქრისტიანული წესების დაცვით.

(24) მეცნიერ ძუელისა და ახლისა სჯულისა - მგოდნე ძველი და ახალი აღთქმის., ანუ ბიბლიის ორივე, ძველი და ახალი ნაწილის.

(25) წყობა. - ბრძოლა. გამოთქმაში: „წყობათა შინა და ბრძოლათა“ - უბრალოდ ტავტოლოგიასთან გვაქვს საქმე - „ბრძოლებში და ბრძოლებში“. როგორც, ჩანს, იმ დროს, როდესაც თხზულება იწერებოდა (XI ს-ის შუა წლები) „წყობა“ უკვე ნაკლებად გასაგები იყო მკითხველისათვის და მემკატანე ძველი ტექსტის ამ გამოთქმას უფრო გასაგებ „ბრძოლას“ უმატებს .

(26) გუამი. ძველ ქართულში სიტყვა გვამი-ს მნიშვნელობა განსხვავდებოდა მისი თანამედროვე მნიშვნელობისაგან და აღნიშნავდა ტანს, სხეულს, ადამიანს (იხ აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, 1973, გვ. 97).

(27) ჯაჭუ- ჳური - საბრძოლო აბჯარი.

(28) ხადოდეს - უმახდეს, უხმობდეს.

(29) გალობდეს გალობასა დავითისსა, რომელ თქუა, რაჟამს იგი ეწყვებოდა გოლიათს - დავითი ბიბლიური პერსონაჟი და, იმავდროულად, ისტორიული პიროვნებაა. ის ებრაელთა

(იუდეველთა და ისრაელთა) სამეფოს დამაარსებელი და პირველი მეფეა. მის დროს (ძვ. წ. 1055 – 1015) ებრაელთა სახელმწიფომ დიდ სიძლიერეს მიაღწია. ძველ ქართულ წყაროებში დავითი ხშირად მოიხსენიება როგორც - დავით წინასწარმეტყველი. დავითმა სახელი გაითქვა, აგრეთვე, თავისი ფსალმუნებით - გალობებით (დავითნი). ბიბლიაში დაცული ლეგენდის მიხედვით, დავითი შეებრძოლა გოლიათს და დაამარცხა. ამ შემთხვევაში „დავით და კოსტანტინეს წამების“ ავტორს სურს გვითხრას, რომ არგვეთის მთავრები დავითი და კოსტანტინე მტერთან ბრძოლის წინ გალობდნენ იმ საგალობელს, რომელსაც დავითი გალობდა გოლიათთან შერკინების წინ.

(30) **შეშის მსახურთა.** სხვაგან ტექსტში გვხვდება „ქუათა და შემათა მსახურნი“. ორივე შემთხვევაში იგულისხმებიან ქრისტიანები, ვინაიდან ქრისტიანთა უმთავრესი ატრიბუტი იყო ჯვარი, რომელიც უმეტესწილად ხის ან ქვისგან მზადდებოდა.

(31). **ვინანი ხართ თქუენ ქვათა და ძელთა მსახურნი** - იგივე ქვათა და ხეთა-ს ნიშნავს.

(32). **არგნებითა** - არგანი ნიშნავს ხელჯოხს . იგივე ძირიდან მოდის მეგრული არგუნი - ნაჯახი.

(33). **ლიქნით ჰმოგუნიდა** - მოგვებს, ანუ ცეცხლთაყვანისმცემლურ სამღვდელოებას მიეწერებოდა განსაკუთრებული უნარი - შემპარავი დარწმუნებით და ტკბილი სიტყვით თავის მრწამსზე გადაბირება. ეს გამოთქმაც კიდევ ერთი დასტურია იმისი, რომ ძველი ტექსტის ინფორმაცია სპარსელებზე და მოგვებზე მოგვითხრობდა და არა არაბებსა და მუსლიმებზე.

(34). **სპამსპეტი** - იგივე სპასპეტი, მხედართმთავარი. სიტყვა ძველ-სპარსული წარმომავლობისაა და ლაშქრის (სპა) მეთაურს (პეტ) ნიშნავს.

(35). **სპასალარი** - მხედართმთავარი. სპარსული წარმომავლობისაა და ლაშქრის (სპარსულად - სპა) თავს (სპარსულად - სარ/ლ) ნიშნავს.

(36). პალატი (იმუშბდეს სხუათა დიდებულთა პალატისა ჩემისათა) - სასახლე.

(37). მოიწინეს ორნი თავთა მოწაფეთა მისთაგანნი ქუეყანასა ჩუენსა და უქადაგეს მოსლუა ქრისტესი ქუეყანად და მოაქცინეს კერპთა მონებისაგან. აქ კვლავაც საუბარია ანდრია პირველწოდებულისა და სვიმონ კანანელის საქართველოში მოსვლა-ქადაგებაზე (იხ. აქვე, კომენტარი 22).

(38). დიდსა ამირა მუმლსა ... ფრიად სწადან ამათი შუებაჲ და ფუფუნებაჲ. ამირ მუმლი/ამირ მუმლი - მომდინარეობს არაბული „ამირ ალ-მუმინინ“-იდან, რაც „მართლმორწმუნეთა მბრძანებელს“ ნიშნავს. ეს იყო არაბი ხალიფების საპროტოკოლო ტიტული, რომელსაც ისინი ატარებდნენ ხალიფა ომარიდან (634-644) მოყოლებული - აბასიანთა სახალიფოს დაცემამდე (1258) და სხვა მუსლიმი მბრძანებლებიც.

(39). სოფლისა სპარსეთისა - სპარსეთის ქვეყანას ნიშნავს. „სოფელს“ „ქვეყნის“ მნიშვნელობით, IX ს-მდე იყენებდნენ. სავარაუდოდ, ეს გამოთქმა „გადმონაშთის“ სახით შემოგვრჩა „დავით და კოსტანტინეს წამების“ წყაროდან (ქრონიკა). რაც შეეხება საკუთრივ „სპარსეთს“ და „სპარსელს“, ისლამამდელ ქართულ მწერლობაში ეს ტერმინები, ბუნებრივია, საკუთრივ სპარსელს აღნიშნავდა. მოგვიანებით, უკვე XI-XIII სს-ში „სპარსი“ ზოგადად მუსლიმთა მნიშვნელობით გამოიყენებოდა (გაბაშვილი. 1968, გვ. 205; გ. ჯაფარიძე. 1995, გვ. 207-8). სხვადასხვა პერიოდებში აღნიშნული ეთნონიმის გამოყენებაში შინაარსობრივი ცვლილება გახდა კიდევ აღრევის მიზეზი: ძველ ქრონიკაში „სპარსი“ და „სპარსელი“ საკუთრივ სპარსეთის მკვიდრს აღნიშნავდა, XI ს-ის შუა წლებში კი, როდესაც უცნობმა ავტორმა ეს „ძველი უწყებანი“ საკუთარი თხზულების წყაროდ გამოიყენა, ეთნონიმი მის ეპოქაში არსებული მნიშვნელობით გაიზარა და, შესაბამისად, მას „არაბის“ და „მუსლიმის“ მნიშვნელობა მიანიჭა.

(40). ნუ ცუდად გაქუს სასოებაჲ კაცისა მიმართ დასჯილისა და მოკლულისა. სპარსი მხედართმთავრის, ე. წ. მურვან - ყრუს, მიმართვა დავითისა და კოსტანტინესადმი თანამედროვე ქართულზე შემდეგნაირად ჟღერს: „ტყუილად ნუ გაქვთ იმედი დასჯილი და მოკლული კაცის“. „დასჯილ და მოკლულ კაცში“ იგულისხმება ჯვარცმული ქრისტიე.

(41). მდინარესა მას ფასონსა, რომელ არს ენითა ქართულითა რიონი. ეს წინადადება სარგ. კავაბაძეს მიაჩნია ბერძნულიდან თარგმნის ნაკვალებად და იმის მოწმობად, რომ თავდაპირველად დავითისა და კოსტანტინეს შესახებ აგიოგრაფიული თხზულება (კიმენური ვერსია) დაიწერა ბერძნულად. ჩვენ აღნიშნულ აზრს, ბერძნულიდან გადმოქართულების შესახებ, ვიზიარებთ იმ კორექტივით, რომ ბერძნულად დაიწერა არა აგიოგრაფიული თხზულება (თუნდაც კიმენური ვერსია), არამედ VI ს-ის ისტორიული ქრონიკა, რომელიც, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, აგიოგრაფიული თხზულების ერთ-ერთ მთავარ წყაროს წარმოადგენს. ამ ისტორიული ქრონიკის ბერძნულიდან თარგმნა უნდა მომხდარიყო აგიოგრაფიული თხზულების შექმნამდე. რამდენადაც აშკარაა, რომ ჰაგეოგრაფი უკვე სარგებლობდა ქრონიკის ქართული ვერსიით. ამის მოწმობაა, აგიოგრაფიული თხზულების ტექსტში დაცული ადგილობრივი, დასავლურ-ქართული (მეგრული) გეოგრაფიული ნომენკლატურა, რომლის მეგრულენოვან შინაარსს აგიოგრაფი მკითხველს დამატებით განუმარტავს (იხ. აქვე კომენტარი 43).

(42). ქალაქი ჯიხანქუჯისა - „ჯიხანქუჯი“ მეგრულად „მთავარ ციხეს“ („დედაციხეს“) ნიშნავს: „ჯიხა“ - ციხე, „ქუჯი“ - „ძირეული“, „მთავარი“ („ნ“ ფონემა განვითარებულია), სიტყვა-სიტყვით „ციხე მთავარი“. მისი თარგმანია „არქაიოპოლისი“ - ეგრისის (ლაზიკის) სამეფოს დედაქალაქის ბერძნული სახელწოდება (იხ. ანთელავა, 1988, გვ. 4-5). ამ ციხე-ქალაქის სახელწოდება

„ქართველთა ცხოვრებაში“ წარმოდგენილია როგორც „ციხე-გოჯი“ - აწინდელი ნოქალაქევი სენაკის რაიონში.

(43). სანახებსა ჭყონდიდისასა, რომელ არს მეგრულითა ენითა მუხა დიდი. ჭყონი, იგივე წყანი (შეადარეთ ქართული წყანეთი// წყნეთი) მეგრულად მუხას ნიშნავს. ჭყონდიდი შუა საუკუნეების საქართველოში ერთ-ერთი უმსხვილესი საეკლესიო ცენტრი და ჭყონდიდის ეპისკოპოსთა რეზიდენცია იყო. ბუნებრივია, ბერძნულენოვან ქრონიკაში ვერც ჯიხან-ქუჯი და ვერც ჭყონდიდი ვერ იქნებოდა, იქ ნახმარი ბერძნული შესატყვისები (მაგ. არქაიოპოლისი) ჯერ კიდევ ბერძნულენოვანი ქრონიკის ადგილობრივმა (დასავლელქართველი) ქართულად მთარგმნელმა ჩაანაცვლა, თუმცა ბერძნული ფასონი უცვლელი დატოვა, როგორც ჩანს, დასავლეთ საქართველოშიც ამ ტოპონიმის გავრცელებულობის გამო. აგიოგრაფიული თხზულების ავტორი უკვე მთარგმნელის მიერ ჩაანაცვლებული ადგილობრივი ტოპონიმის (ჭყონდიდი), ისევე, როგორც მის მიერ უცვლელად დატოვებული ბერძნული ჰიდრონიმის (ფასონი) მნიშვნელობას უმარტავს ქართულენოვან მსმენელს (ან მკითხველს).

(44). ცხენის წყალი - მდინარე, რიონის უმთავრესი მარჯვენა შენაკადი.

(45). უვალ და უვაცურ ჰყო ქუეყანა მეგრელთა და აფხაზთა. აქ არაა საუბარი ცალკე ეგრისზე (მეგრელთა ქვეყანა) და ცალკე აფხაზეთზე (ქვეყანა აფხაზთა), როგორც ეს შეიძლება ვინმეს მოეჩვენოს. უბრალოდ, ავტორს წყაროდ აღებულ ძველ ქრონიკაში მეგრელთა ქვეყანა (იგივე ეგრისი) ეძლეოდა, მაგრამ XI ს-ის შუა წლებისათვის, ანუ ავტორის მიერ თავისი თხზულების შექმნის დროისათვის დასავლეთ საქართველოს უკვე კარგა ხანია (VIII ს-ის II ნახვრიდან მოყოლებული) აფხაზეთი ეწოდებოდა. ამიტომ, როდესაც ის ქრონიკის ტერმინოლოგიის გავლენით „მეგრელთა ქვეყანას“ წერს, მას მის თანამედროვე ტერმინს „აფხაზთა“-საც უმატებს.

(46). აბაშთა ნათესავი - აბაში ხალხი. ისტორიოგრაფიაში ითვლება, რომ აბაშების ქვეშ იგულისხმებიან ქუშანთა ტომები, აბაშეთში კი სისტანი - ქვეყანა ირანსა და ავღანეთს შორის. აბაშეთში ილაშქრა ვახტანგ გორგასალმა სპარსეთის შაჰთან ერთად. სპარსელებმა ამ ლაშქრობის დროს აბაშები გაყვეს - ერთი ნაწილი მათ ძველ საცხოვრისში დატოვეს, მეორე კი სპარსეთში გადმოსახლეს. „ქართველთა ცხოვრების“ ერთ-ერთი ნუსხის მინაწერის მიხედვით, ამ გადმოსახლეული აბაშელებისაგან წარმოსდგნენ ქურთები. „მურვან ყრუს“ ლაშქარში აბაშების მონაწილეობა კიდევ ერთ საფუძველს გვაძლევს ვივარაუდოთ, რომ „დავით და კოსტანტინეს წამებაში“ როგორც „არაბები“, ისე „მურვან-ყრუ“ „წამების“ ავტორის ჩამა - ტებულაა, ვინაიდან მან მომხდურებად არაბები მიიჩნია. სინამდვილეში საქმე გვაქვს სპარსეთ-ბიზანტიას შორის დიდი ომიანობის ხანაში (541-562) სპარსელების დასავლეთ საქართველოში ლაშქრობასთან.

(47). ოთხ ბევრადმდე. ბევრი ძველ-ქართულში 10 ათასს ნიშნავდა, შესაბამისად, ოთხ ბევრი 40 ათასია.

(48). იწროსა და მალნარსა ამას ქუეყანასა. მალნარი მთიან მხარეს ნიშნავს, „იწრო“ (ვიწრო) და „მალნარი ქვეყანა“ კი მთიან და ვიწრო ხეობებიან მხარეს გულისხმობს.

(49). დაიბანაკა პიტიოტას, ზღვს პირსა ქალაქსა, რომელსა ჰრქვან ცხუმი. პიტიოტა, იგივე პიტიუნტი საქართველოს უკიდურეს ჩრდილო-დასავლეთ შავიზღვისპირეთში (აფხაზეთში) მდებარე დაბა ბიჭვინთის ძველბერძნული სახელწოდებაა. პიტიუნტ-ბიჭვინთაში ანტიკურ ეპოქაში, ქართული შავი-ზღვისპირეთის ბერძნული კოლონიზაციის ხანიდან, არსებობდა ბერძნული ქალაქ-ფაქტორია. პიტიუნტი-ბიჭვინთა ადრე შუა საუკუნეებში ქრისტიანობის მნიშვნელოვანი ცენტრი იყო, IX ს-ის ბოლოდან კი ბიჭვინთა აფხაზთა სამეფოს (დასავლეთ ქართული სამეფო) ახლად შექმნილი საკათოლიკოსოს ცენტრად იქცა.

წინადადება თანამედროვე ქართულზე შემდეგნაირად ჟღერს: „დაიბანაკა პიტიოტას (ბიჭვინთას) ზღვისპირეთში ქალაქში, რომელსაც ჰქვია ცხუმი (ს(ო)ხუმი)“. აშკარაა, რომ აგიოგრაფიული თხზულების შემქმნელს პიტიოტა, ანუ ბიჭვინთა ზღვისპირა რეგიონის დასახელება ჰგონია, რომლის ქალაქად მიაჩნია ცხუმი (სოხუმი), ეს კი იმაზე მეტყველებს, რომ „დავით და კოსტანტინეს წამების“ ავტორი, როგორც ჩანს, ჩრდილო-დასავლეთ საქართველოს შავიზღვისპირეთის გეოგრაფიაში არც თუ კარგად ერკვეოდა - მის ხელთ არსებულ ქრონიკაში მოიხსენიებოდა აღნიშნული გეოგრაფიული პუნქტები, ქალაქები, მან კი მხარის გეოგრაფიაზე ბუნდოვანი წარმოდგენის გამო, ერთ-ერთი მათგანი, კერძოდ, პიტიოტა (ბიჭვინთა) მხარედ აღიქვა. უნდა ვიფიქროთ, რომ „წამების“ ავტორის ხელთ არსებულ ქრონიკაში საუბარი იყო იმაზე, რომ ეგრი-სიდან აფხაზეთში შემოსულმა ლაშქარმა სიმრავლის გამო სრულად დაიკავა სივრცე ცხუმს (სოხუმს) და პიტიოტას (ბიჭვინთას) შორის.

(50). იყუნეს მაშინ შვლნი დიდისა მეფისა ვახტანგ გორგასლისანი არჩილ და დარჩილ ციხესა მას, რომელსა ჰრქვიან ანაკოფია. საუბარია იმაზე, რომ ე. წ. „მურვან-ყრუს“ შემოსევის დროს ვახტანგ გორგასლის შვილები არჩილი და დარჩილი (სინამდვილეში დარჩილი და მირი) იყვნენ თავშეფარებული ანაკოფიას. ბუნებრივია, ეს ფაქტი ათარიღებს კიდევაც ნაწარმოებში აღწერილ მოვლენებს (იხ., აქვე, გვ. 19-26). სინამდვილეში, როგორც ვიცით, ვახტანგ გორგასლის შვილებს დარჩილი და მირდატი (მირი) ერქვათ, მაგრამ აგიოგრაფიული თხზულების ვრცელი რედაქციის თორმეტივე ხელნაწერი ისეთ პროტოტიპს ეფუძნება, რომლის გადამწერმა შეცდომით ტექსტისეული დარჩილი და მირი დარჩილითა და არჩილით ჩაანაცვლა.

(51). მიიწია ქალაქსა ... რომელ არს კონსტანტინეპოლუ და დაიბანაკა, ქალაქსა, რომელს ხელკიდონ ჰრქვან, რამეთუ არს მუნ ზღუად იწროდ წარმდინარე და არა აქუს ტანი სიფართისამ.

ბელკიდონი - ეს არის ქალკედონი ბოსფორის აღმოსავლეთ ნაპირზე. საუბარია ქალკედონის ნახევარკუნძულზე არსებულ იმავე სახელწოდების ქალაქზე. რაც შეეხება მერვან იბნ მუჰამედის (მურვან ყრუს) კონსტანტინოპოლზე გალაშქრებას, წყაროებით არ დასტურდება.

(52). ამისთვის განიზრახა უგუნურმან და უგონებომან ყრუმან, რადთა ქვითა აღმოავსოს ზღუად და სავალ ყოს, რადთა ფრკივ განიყვანოს ერი თვსი ზღუასა ზედა და ესრეთ გამოიღოს ქალაქი კონსტანტინოპოლუ. აქ მოთხრობილი შორეული ექო უნდა იყოს არაბთა მიერ კონსტანტინოპოლის აღყისა ხალიფა სულამანის (715-717) ხანმოკლე მმართველობის დროს, 716 წ. აგვისტოდან – 717 წ. სექტემბრამდე, ცნობილი სარდლის, მასლამა იბნ აბდ-ალ-მალიქის ხელმძღვანელობით. ალყა წარუმატებლად დასრულდა, თუმცა არაბი სარდალი მასლამა იქ არ მომკვდარა (გარდ. 738 წ.) – (Rotter. 1991, 74 - ინფორმაცია მოგვაწოდა გ. ჯაფარიძემ).

„დავით და კოსტანტინეს წამების“ ავტორი შეცდომით, თუ მიზანმიმართულად ერთ პიროვნებად წარმოგვიდგენს VIII ს-ის I ნახევრის ომაიანთა დინასტიის ორ გამოჩენილ წარმომადგენელს: ხალიფა აბდ-ალ-მალიქის ვაჟს, ცნობილ სარდალს მასლამა იბნ აბდ ალ-მალიქსა და ასევე ცნობილ სარდალსა და ომაიანთა დინასტიის ბოლო წარმომადგენელს სახალიფოს ტახტზე, მერვან იბნ მუჰამედს (იხ., აგრეთვე, კომენტარი 53).

(53). მყის ეწიარისხვამ ღმრთისამ, რამეთუ დაწვა მწუხრი მრთელი და განთიად იპოვა მკუდარი, მომაგებული და დავიწყებული ყოველთა მიერ და ვითარცა იხილეს ესე სპათა მისთა, განიბნინეს და ლტოლვილნი წარვიდეს ქუჩყანად თვსად. თანამედროვე ქართულზე ეს ფრაზა შემდეგნაირად ჟღერს: „უცაბედად ეწია ღვთის რისხვა, რადგან საღამო ჟამს დაწვა ჯანმრთელი და განთიადზე იპოვეს მკვდარი.

შერცხვენილი და მივიწყებული ყველას მიერ. და როგორც კი იხილეს ყოველივე ეს მისმა მეომრებმა, გაიფანტნენ და გაიქცნენ თავიანთ ქვეყანაში“.

მართლაც, მერვან იბნ მუჰამედი (მურვან-ყრუ) დამარცხდა აბასიანებთან (ისლამის ფუძემდებლის - მუჰამედის ბიძის, აბასის შთამომავლებთან) ხალიფას ტახტისათვის ბრძოლაში, გაიქცა და მოკლეს ეგვიპტეში 750 წლის 5 აგვისტოს, ბუსირთან (Philip K. Hitti. 1970, 285). მონათხრობი მეტნაკლებად სწორად ასახავს მურვან ყრუს გარდაცვალების ამბავს: მას აჯანყებულებმა დაძინებულს მოუსწრაფეს სიცოცხლე. ასე რომ, მერვანმა, მართლაც, ჯანმრთელმა დაიძინა. მაგრამ განთიადს უკვე მკვდარი შეეგება. (ინფორმაცია მოგვაწოდა გ. ჯაფარიძემ)

(54). ტაძარი წმიდათა კოზმან და დამიანესი - ამჟამად ეს ტაძარი არ არსებობს. თხზულების მიხედვით, ის აღმართული ყოფილა რიონთან რომელიღაც მდინარის შეერთების ადგილზე.

(55). რამეთუ მუნ არს ბრძანებაჲ უფლისაჲ, რადთა გებასა თანა არსთასა იყვნენ მუნ გებულცა გუჰამნი წმიდათა მოწამეთანი“. ტექსტის შინაარსი თანამედროვე ქართულზე შემდეგნაირად ჟღერს: რამეთუ, ასეთია ბრძანება ღვთისა, რომ მასთან თანაზიარ მოწამეთა გვაგებმა იქ განისვენონ.

(56). ტბისა ხერთვსსა. აქ ნაგულიხმევია ორი მდინარის, ან მდინარის ტბასთან შესართავი (ხერთვისი ამას ნიშნავს), სავარაუდოდ, რიონის და რომელიღაც მდინარის შეერთების ადგილას შექმნილი ტბის მსგავსი გაფართოება.

(57). ადგილსა მას, რომელსა ჰრქვიან წყალ წითელ - იგულისხმება ქალაქი წყალწითელი მდ. წყალწითელას ხეობაში, რომელიც „წამების“ მიხედვით, „მურვან-ყრუ“ გაანადგურა. აგიოგრაფისავე ცნობით, აქ ბაგრატ IV (1027-1072) მოგვიანებით მოწამეთას ტაძარი ააგო.

(58). ხოლო იყო უჩინო და დაფარულ ვიდრე დღემდე დიდისა ხელმწიფისა ბაგრატისამდე. იგულისხმება საქართველოს მეფე ბაგრატ IV (1027-1072), იხ. აქვე გვ. 26-30.

The VI century Historic Chronicle in "The Martyrdom of Davit and Kostantin"

The title of the hagiographic narration. The extant hagiographic narration depicting the martyrdom of Davit and Kostantin reached us under the title "The Martyrdom and Merits of Saints and Great Martyrs Davit and Kostantin, martyred in the North country - Argveti area - Georgian Kingdom after the decease of the Great and Exalted King Vakhtang Gorgasali, who took the reign over the country and its glory with him to the grave, by the Ungodly and Powerful King of Persia Murwan Al-Qasim called Murwan the Deaf, Nephew of the False Prophet Muhmad".

Redactions, manuscripts, publications. Two redactions of "The Martyrdom of Davit and Kostantin" have come down to us, namely the extensive (original) redaction, called metaphrastian in the literature of the subject and its summary or the Synaxarion redaction in five versions: The 12 manuscripts of the extensive redaction of "The Martyrdom of Davit and Kostantin" have come down to us: Q – 762 (Collection XIII-XIV cc.), A-170 (The Lives of Georgian Saints, 1733); A-518 (Collection 1708); A-130 (Collection 1713); H-2077 (Collection 1736), H-2121 (The Lives of Georgian Saints, 1748); A-1136 ("The Martyrdom of Davit and Kostantin", XVIII century); Kut-34 (Collection XVIII century); H-1672 (The Lives of Georgian Saints, 1740); A-176 (The Lives of Georgian Saints, 1743); Lening. H-22 (The Lives of Georgian Saints. XVII-XVIII cc.); Kut.-4 (Collection. 1565).

According to one of the manuscripts, "The Martyrdom" was first published by M. Sabinin (Sabinin, 1882, pp. 323-33). He translated "The Martyrdom" into Russian (see Sabinin, 1871, pp. 154-165) as well.

The academic publication of the extensive redaction of "The Martyrdom of Davit and Kostantin", based on all the twelve extant manuscripts, was

prepared by G. Kiknadze (see Monuments, 1971, pp. 248-263; Ibid. pp. 34-75).

E. Gabidzashvili prepared for publication all the five versions of the Synaxarion redaction, preserved in ten manuscripts (see Monuments, IV 1968, pp. 359-366; Ibid. pp. 40-77).

There also is the version of the "Martyrdom" written by Patriarch of Georgia - Anton I (1768-1769) in the form of a laud (see Monuments, 1980, pp. 154-169; Ibid. pp. 148-169).

Historiography. As the Synaxarion redactions are based on the extensive version of the hagiographic narration, naturally, the researchers directed their attention to the extensive one. The main task was to determine the sources used by the author of the "The Martyrdom" and the time of its creation.

According to S. Kakabadze, the hagiographic narration is based on the Greek keimenon redaction, later translated into Georgian and extended. He mentions that the trace of the translation is evidenced by the following words: "threw them into the river Phasoni - Rioni in the Georgian language." (Ibid. p. 135).

K. Kekelidze paid special attention to the time of the Martyrdom's creation. From his point of view, the metaphrastian redaction, dates back not earlier than the first half of the XII century. Kekelidze's dating is based on the sources, which in his opinion, were used by the author of "The Martyrdom". He believes that the author of the metaphrastian redaction used the old keimenon redaction of "The Martyrdom", which has not come down to us. Regarding the historic background – namely, the narration about the conquest of Jerusalem by the Persians, capturing and then recovering the True Cross, K. Kekelidze thinks that the author used the work of Antiochus Strategos "The Capture of Jerusalem by the Persians in 614 year", which was translated into Georgian in the X century. He also believes that the author used the part of the Georgian Chronicles ("KartveltaTskhovreba") depicting the invasion of

Murwan the Deaf. Juansher, according to Kekelidze, being the figure of the XI century, is the author of this part of the Georgian Chronicles. According to Kekelidze, the author in his anti-Islamic polemics uses the anti-Islamic polemic work included in Arsen Vache's Son's "Dogmaticon" and dated back to the late XI century (K. Kekelidze, 1980, p.538). According to P. Ingorokva, "The Martyrdom of Davit and Kostantin" was written in the XI century; The author used the old text about Davit and Kostantin as a basis and source for his narration mentioning the text as the "Old Records" (Ingorokva, 1978, p. 467).

M. Sanadze studied this extract of the Georgian Chronicles depicting the Arabs' military campaign in West Georgia and came to the following conclusion: the author of the extensive redaction of "The Martyrdom", called metaphrastian, does not use the Georgian Chronicles as a source. On the contrary, the author of the aforementioned part of the Georgian Chronicles used "The Martyrdom" as one of the sources. The analyst of the Georgian Chronicles also used another historic record unknown to the author of the "Martyrdom". Therefore, the Georgian Chronicles combine the stories of the two military campaigns occurring in different periods. At that time, M. Sanadze still believed that the sources used by the analyst of the aforementioned part of the Georgian Chronicles combined the two invasions of different periods, but both being Arabian (Sanadze, 2001, pp. 63-73; Sanadze, Beradze, 2004, pp. 70-78).

The Sources of the Extensive (Original) Redaction of "The Martyrdom". In order to review the sources, we will follow the narration starting from the data about the reign of Emperor Heraclius.

1. *The author starts his narration with the conquest of Jerusalem by the Persians, capturing the True Cross and Patriarch of Jerusalem and taking them to Persia.* He then depicts the defeat of the Persians by Emperor Heraclius, returning of the Patriarch and restoring the True Cross to Jerusalem (Ibid. p. 33). In this very part depicting the devastation of Jerusalem

the author mentions his source – “The Book on the Capture of Jerusalem”.

Dealing with the question of identification of the mentioned book, *N. Marr* suggested that this book was “The Capture of Jerusalem by the Persians in 614 AD” by Antiochus Strategos (Antiochus Strategos, 1909, pp. 42-44). As it was mentioned above, K. Kekelidze also shared this opinion (Kekelidze, 1980, p. 538).

“The Capture of Jerusalem”, written in Greek by Antiochus Strategos, the Abbot of the Lavra (monastery) of St. Saba near Jerusalem (the first quarter of the VII century), was quite popular in the Christian East of the Middle Ages.

Due to its popularity, the full Greek text of “The Capture of Jerusalem” was translated into Arabic in the VIII-IX centuries. The Arabic text was translated into Georgian in the X century. N. Marr and K. Kekelidze believe that this very translation is one of the sources of “The Martyrdom” (see the translated text in Antiochus Strategos, 1909, p. 1-65).

The comparison of the respective part of “The Martyrdom” and Antiochus Stratego’s book reveals that the author of “The Martyrdom” did not directly use “The Capture of Jerusalem” as a source. There are significant discrepancies between the two texts. Strategos tells us that the Commander of the Persian King Khosrow, carried away the True Cross, also captured Patriarch Zachariah and took him to Persia (614), where the Patriarch died in captivity. Therefore, the Byzantine Emperor Heraclius who returned the True Cross to Jerusalem (630), ranked Modesto into the Patriarch of Jerusalem (Kulakovski, 2004, pp. 277-278). Unlike Strategos, the author of “The Martyrdom” narrates that after restoring the True Cross to Jerusalem, Heraclius reinstated Zachariah as the Patriarch of Jerusalem, and however, his narration is not in compliance with the historic facts. Obviously, the author of “The Martyrdom” did not use Antiochus Stratego’s work as a source. As the story depicting the capture of the “God-protected” City of Jerusalem and carrying away the True Cross by the Persian

King Khosrow, his punishment by God was very popular, a number of "books" in Greek, Arabic, and probably in Armenian and Georgian depicted these historic events in a more or less detailed way and from different didactic perspectives. The author of "The Martyrdom" apparently used the version narrating the reinstatement of Patriarch Zachariah after restoring the True Cross to Jerusalem by Emperor Heraclius. The assumption that the story of the capture of Jerusalem was narrated in various Georgian sources in a more or less complete way and with different details, is evidenced by the fact that both - "The Conversion of Kartli" and Sumbat Davitis-Dze (Sumbat, the son of Davit), who used "The Conversion of Kartli" as a source, mention Modesto as the Patriarch of Jerusalem ordained by Emperor Heraclius and not Zachariah, which is in full compliance with the historic facts.

The narration about the Patriarch of Jerusalem, given in the "Martyrdom", coincides with the data concerning the True Cross, depicted in "The Chronicle" by Theophanes the Confessor - the Byzantine author of the VIII-IX centuries (died in 818), the author mentioned that after putting his father to death, Kavadh Seroya - the son of King Khosrow - "returned the captured Christians together with Patriarch Zachariah and the True Cross - taken away from Jerusalem by the Persian Commander Shah-baraz" - to Irakli (i.e. Emperor Heraclius) (see Theophanes the Confessor, 1883, pp. 327-328; Theophanes the Confessor, 1884, p. 241). Thus, it is obvious that the author of "The Martyrdom" did not use the work by Antiochus Strategos as a source. He presumably used either the work by Theophanes the Confessor or his source of the similar contents.

2. *The Information about the marriage of Emperor Heraclius' daughter to the Hakan of the Kipchaks.* ... "king of the Greeks Heraclius, who by God's will campaigned against the Persians, entered the country of the Cumans, same Kipchaks, and married his daughter to the king of the Kipchaks; He took their forces together with his own forces and invaded Persia and killed Khosrow - the king of Persia. (Ibid., p. 123).

Some Byzantine, Arabic, Syrian and Armenian sources mention the betrothal of Heraclius' daughter to the Hakan of the Turks or his son. However, none of the sources points to the ethnonyms "Cuman" and "Kipchak". There is no data concerning the marriage of the Emperor's daughter and Hakan or his son. In fact, the marriage did not take place because of the fiancé's death. Therefore, we can't identify the source of this information. The mentioned marriage might have been the author's interpretation of the sources (Ibid. Comment 9). Regarding the ethnonyms "Cuman" and "Kipchak", it is obvious that the term "Cuman" was available to the author of "The Martyrdom", using the Greek language text as a source. He tried to explain the word, unknown to most of the Georgians, with the better-known ethnonym "Kipchak".

3. *The Information about the Meeting of Emperor Heraclius and Mohammed.* The narration resembles the records depicted in "The Siege of Constantinople" translated in 1042 by Giorgi Mtatsmindeli (George the Hagiorite) from Greek into Georgian (see "The Siege of Constantinople", 1900, pp. 8-60). The extracts from both works are given below for comparison:

"The Martyrdom of Davit and Kostantin": "When king Heraclius, returned from Persia, came to Egypt, Muhmad greeted him, giving him great gifts as he was very rich and reigned over the Arabs. He asked the king lands and pastures to be given in his possessions; The king granted him valleys and mountains of the area of Sinai, near Arabia . . . And the king came back to his city and the country of the Greeks lived in peace and he was obeyed by all people". (Ibid., p. 123).

"The Siege of Constantinople": "Coming from Persia to Jerusalem, Mohammed together with his people met Emperor Heraclius and asked him a place for himself and his people following him to settle down. He was given the lands by Emperor Heraclius and they settled down, becoming numerous and gaining in number day by day".

As we see, the similarity is evident. Yet, there are some differences. "The Siege of Constantinople" does not mention the name of the lands given to the Arabs (the area of Sinai). Therefore, this work can't be considered a direct source of "The Martyrdom". However, it is obvious that the author of "The Martyrdom" used either the very source available to Giorgi Mtatsmindeli (George the Hagiorite) or some other source of similar contents. At present the certain source can't be identified.

4. *"Disgracing the Mohammedans"*. K. Kekelidze believes that the author used Arsen Vache's Son's "Dogmaticon" (the end of the XI century – the first third of the XII century), comprising dogmatic-polemic works, including anti-Islamic works, translated by Arsen-Vache's Son from Greek (K. Kekelidze, 1980, p. 538). In dating "The Martyrdom of Davit and Kostantin" by the first half of the XII century, this point of view serves for K. Kekelidze as the main argument.

Comparison of the texts evidences that the author of "The Martyrdom" did not directly use the works included in the "Dogmaticon". The source can't be identified in the very case as well. However, the one thing is obvious: after the Arabs turned up and Islam spread, quite a large number of polemic anti-Islamic works were created in the Christian literature, including the Georgian one as well. Arsen-Vache's son used this legacy in his "Dogmaticon". Independently of ArsenVache's son, other writers, the author of "The Martyrdom" being among them, used this legacy in their narrations as well.

5. *"The Old Records"*. The author of "The Martyrdom" used the narrative about the martyrs' deeds as the main source for his work. The question is what kind of narrative it was. Was it a simple keimenon or historic chronicle depicting the military campaign against Georgia and mentioning the martyrdom of Davit and Kostantin as one of the events occurring during the campaign?

As it was mentioned above, K. Kekelidze believes that the author of "The Martyrdom" used as a source the old, non-extant, keimenon

redaction of "The Martyrdom of Davit and Kostantin". The author extended the redaction relying on historic background and turned the redaction into a metaphrastic version.

According to P. Ingorokva, the author of "The Martyrdom" based his work on the old text about Davit and Kostantin. The author refers to that source as "The Old Records".

E. Gabidzashvili contradicts with K. Kekelidze and other scholars about the keimenon redaction of the Martyrdom. He argues that the data obtained from the old sources don't imply the existence of a keimenon. E. Gabidzashvili thinks that the "The Martyrdom" is based on some old sources, but he believes that the extensive redaction of the hagiographic narration is not a metaphrastic version (extended keimenon). It was originally written in the very same form, being extant. He supposes that the reason for creating narration about "The Martyrdom" is completion of Motsameta Monastery by King Bagrat the IV (1027-1072) and burial of the martyrs' holy relics. However, the oldest manuscript of "The Martyrdom" (Q-761) dates back to the XIII-XIV centuries, while the rest of the manuscripts – to the XVIII century (Gabidzashvili, electronic version of the Martyrdom of Davit and Kostantin, Ka.georgika.ac.ge/isi/).

We agree with the aforementioned assumption. Moreover, as it is shown below, the author of "The Martyrdom" used the Chronicles about Vakhtang Gorgasali's sons' (Darchil and Midrat) fight against the Persians containing a short narrative about fight, capture and martyrdom of the Princes of Argveti and mentioning their burial place (see below).

Chronological frame of the narrations depicted in the extensive (original) redaction of "The Martyrdom of Davit and Kostantin". Chronological frame of the facts and events depicted in the hagiographic narration covers quite a long historical period (VII- XI centuries), though the mentioned periods are not of the same significance and value for the author.

The one part of the narrations serves as an introduction. Here the author is not maximally precise in adhering to the chronological consequence of the historical facts. The reason for this is that the author has some different didactic intention implying persuasion of the reader and the hearer in the success of the Oriental Orthodox World in the period of the reign of the God fearer ruler (The Caesar Heraclius) in Byzantine. The author's intention is also oriented at depicting how God due to the heretic emperors punished and exposed Byzantine and its neighborhood to peril in the form of the ungodly Arabs. Thus, this part of "The Martyrdom" should be singled out from the chronological point of view.

Chronologically the period of the martyrdom and life of martyrs Davit and Kostantin creates separate part of the hagiographic narration. The mentioned period is precisely determined by the author: all the twelve extant manuscripts of the extensive (original) redaction point to the fact that the martyrdom of Davit and Kostantin occurred: "The saint martyrs Davit and Kostantin were martyred in six thousand two hundred forty-nine from the beginning of times, in seven hundred and thirty after the crucifixion of Christ, in the period of the reign of the iconoclast - Leon Isaurian - over the Greeks, in the period of the reign of Vakhtang Gorgasali's sons over the Georgians" (Ibid., p. 144).

As for the synaxarion redactions, as mentioned earlier, have origins from the extensive redactions and represent the compendiums of different size. We, basically, have the same date *from the beginning of times* in them. One of the Synaxarion extensive redaction narrates:

(1) "Started a campaign from the beginning of times in six thousand two hundred and forty third year, and after the crucifixion of Christ in the seven hundred and seventy seventh year" (Ibid., p. 75).

The one short version of the synaxarion redaction narrates:

(2) "From the beginning of times in the six thousand two hundred and forty ninth year, and after the crucifixion of Christ, in seven hundred and forty ninth year during the reign of the iconoclast - Leon the Isaurian -

upon the Greeks, and during the reign of Vakhtang Gorgasali's sons - Mir and Archil - upon the Georgians" (Ibid., p. 77).

(3) The second one states: "from the beginning of times in the six thousand two hundred and forty ninth year, and after the crucifixion of Christ in seven hundred and thirtieth year during the reign of Leo the Isaurian upon Greeks, and [the reign of] Vakhtang Gorgasali's sons - Archil and Darchil - upon the Georgians" (Ibid., p. 77).

The vast majority of the catalogues of the synaxarion redactions were created later (XVI-XVIII centuries). The only catalogue, being extant, is dated by the XIII-XIV centuries). As it is obvious, this is the only case in synaxarion redactions, where the date of Davit and Konstantin's martyrdom is "from the beginning of times - six thousand two hundred and forty third year." In all the other cases "from the beginning of times - six thousand two hundred and forty nine" is given. As for the date after Christ's crucifixion (AD), it differs significantly: seven hundred and thirty, seven hundred and forty nine, seven hundred and seventy seven.

The date given in the original (extensive) redaction - 730 (seven hundred and thirty) after Christ's crucifixion is evidenced only in the one extant catalogue, while all the other catalogues give different dates (749, 777). We think that their authors noticed incompliance between the dates of the extensive (original) redaction (6249 from the beginning of times is not equal to 730); The authors tried to bring into compliance the dates, but they miscalculated the date). For example, if we take for a basis the Greek (Byzantine) beginning of times - 5508 year - then in the first case (6243 year from the beginning of times and after Christ's crucifixion - 777), we will have $6243 - 5508 = 735$ year from the beginning of times, not being equal to 777 year after Christ's crucifixion; Or in the other case (6249 year from the beginning of times, 749 year after Christ's crucifixion), we will have $6249 - 5508 = 741$ year from the beginning of times, not being equal to 749 year after Christ's crucifixion; Though, if we make calculation based on Julius Africanus', the Roman beginning of times (5502), we will have 747 year, being less inaccurate.

In this case the privilege is also attached to the date given in the extensive (original) redaction - 730 year, being also in compliance with 6249 year

from the beginning of times. We have $6249 - 5508 = 741$ year, not being equal to 730 year after Christ's crucifixion and being incorrect.

Thus, we can conclude that the manuscripts of both extensive and synaxarion redactions, except the one (where 43 is obviously by mistake given instead of 49), give six thousand and two hundred and forty nine year form the beginning of times as the date of Davit and Kostantin's martyrdom.

As for the date after Christ's crucifixion, it should be speculated that the date after Christ's crucifixion was not mentioned in the chronicle, being used as the source for the hagiographic narration at all and the date was just added by the author of the hagiographic narration. Though the author didn't seem to be concerned about the compliance of the date with already existed one (6249).

1. The chronological framework of the facts is depicted in the introductory part of the story. The story tells about the "Servant of God" – Caesar Heraclius, ruling Byzantium in 610-641. The narrative begins with the story of the 614 year, when in the period of the last Byzantine-Sassanid Wars (602-628), the army of Persian Great Shah Khosrow II (Khosrow Parviz 590-528) invaded Jerusalem and carried away the "True Cross" (see comment ⁽²⁾). In the decisive battle near the capital of Persia - Ctesiphon - Caesar Heraclius severely defeated the Persians (628) and restored the "True Cross" to Jerusalem in 630 (Ibid., comment ⁽¹¹⁾).

In this part of the story the narrative is ideological: Caesar Heraclius, for absolutely certain purposes, is glorified as an exceptionally pious and believer Caesar. This fact is regarded as the reason for his success in the fight against the Persians. The above-mentioned fact in the narration is presented to witness the gospel truth and to manifest it to the orthodox parish: how the God praises the devoted and curses the superstitious and ungodly Christians.

Indeed, Caesar Heraclius was neither pious, nor victorious (see also, comment ⁽¹⁾). It was during his reign by the 30s of the VII

century, when the Arabs deprived Byzantine of its Eastern and Southern provinces (including Africa). But the author is less concerned with the historical truth (he might not be aware of it). He uses the unknown, not-extant version of "The fall of Jerusalem" as a source, being very popular story in those days - in the Middle East (see also comments ⁽³⁾). The author follows the version easily.

The author depicts the one century long period after Caesar Heraclius's emperorship with a few words: "After the death of king Heraclius, heretic, disgraceful and iconoclast kings and patriarchs came into power". That is how he defines the period in the Byzantine history from 641 to 741. In fact, heresy – Monothelitism established by Caesar Heraclius, was condemned in 681 by the Sixth Ecumenical Council. Thus, from 681 until 718 - before the enthronement of Leon III Isaurian (718-741) as the Emperor of Byzantine, and before the introduction of new heresy – iconoclasm by him, Orthodoxy prevailed in Byzantium. As regarding Iconoclasm as heresy, after the death of Leon Isaurian - for over forty years - it remained as an officially recognized confession until 787 when it was condemned by the Seventh Ecumenical Council.

In the same chronological framework (641-741), the author of "The Martyrdom of Davit and Kostantin" tells us that: "After the death of king Heraclius, Muhmad became powerful and reigned over the Persians and Arabs". This is the chronological anachronism: the Persians and the Arabs became powerful and Muhammad "ruled over the Arabs" not after the death of Heraclius, but contemporaneously to his reign (627-632 years).

The next chronological indicator for the author is Murwan the Deaf: (see also comment ⁽¹⁶⁾): "After the death of Muhmad the power was transmitted to his nephew "Murwan the Deaf", being as evil and cruel as himself." Here, once again we are dealing with the chronological confusion: "Murwan the Deaf" – Marwan ibn Muhammad is distant

from Muhammad by the whole century; Added to this fact, "Murwan the Deaf" was not Mohammed's nephew, he was not Mohammed's even a relative (see also comment ⁽¹⁶⁾). To answer the question - Why did the author of "The Martyrdom" name the invader of Georgia and the person who put Davit and Kostantin to death, as "Murwan the Deaf" - We need to find out when the Reigns of Argveti - Davit and Kostantin lived.

2. The Time of Davit and Kostantin's Life and Martyrdom. The main argument for dating the life of main figures of the hagiographic narration is the title of the work itself, stating that: "The Martyrdom and Merits of Saints and Great Martyrs Davit and Kostantin, martyred in the ... Georgian Kingdom after the decease of the Great and Exalted King Vakhtang Gorgasali, who took the reign over the country and its glory with him to the grave."

This evidences that the martyrdom of Davit and Kostantin took place not long after the death of the King of Georgia, Vakhtang Gorgasali. Otherwise, it is impossible to understand the following expression: "after the decease of the Great and Exalted King Vakhtang Gorgasali". Indeed, in another place the work narrates: "At that time the sons of the Great King Vakhtang Gorgasali - Archil and Darchil - were in the fortress called Anakophia". Also: "As the elder brother Archil had been killed, Darchil entered the fortress of Anakophia" (Ibid., p. 137).

Now it is obvious that we are dealing not with the Arabs, and "Murwan the Deaf", more precisely, not with the invasion of Georgia by the Arab commander Marwan ibn Muhammad, really occurred in the period of the reign of the Byzantine Caesar Leon III Isaurian (717-741) - nearly in the 30s of the VIII century (see also comment ⁽¹⁶⁾), but with the invasion of the Persians occurring in the period of the 20-year war between Byzantine and Persia (542-562).

In the 40s of the VI century the main battlefield was Egrisi (Lazica, according to the Byzantine sources). Indeed, the new chronology of Vakhtang Gorgasali's life and reign, presented by us, states the 527 year for Vakhtang Gorgasali's death (M.Sanadze, 2013, pp. 370-375) and literally corresponds to the information preserved in "The Martyrdom of Davit and Kostantin ": the sons of Vakhtang Gorgasali were the figures in the midst of the VI century, during the Byzantine-Persia great war.

As it is generally known, the sons of Vakhtang Gorgasali were Darchil (elder) and Mirdat, the same Mir (Vakhtang also had from his second Greek wife - Helen - the son Leon, who died earlier). At the same time, all the manuscripts of the extensive (original) redaction of "The Martyrdom of Davit and Kostantin" mention Archil and Darchil as Vakhtang's sons. This fact is a mistake of the scribe.

It seems that all manuscripts of extensive (original) redaction of hagiographic narration come from the one, (which has not reached us), trying to replace the name Mir (Mirdat) by Darchil and all manuscripts of the synaxarion redactions, except the only one, are based on the same manuscripts.

The only synaxarion manuscript narrates: "And these saints and noblemen martyred from the beginning of times - in six thousand two hundred and forty ninth year, after the crucifixion of Christ, in seven hundred and forty ninth year, in the period of the reign of the iconoclast Leon the Isaurian upon the Greeks, and [the reign of] Vakhtang Gorgasali's sons Mir and Archil upon the Georgians" (Ibid., p. 77).

This manuscript of the synaxarion redaction apparently derives from that manuscript of the extensive redaction, mentioning Vakhtang's sons not as Archil and Darchil (in other words, Vakhtang's elder son's name Darchil was not mistakenly doubled by the name Archil), but Vakhtang's sons' names - Darchil and Mir(dat) - were mentioned as Archil and Mir.

Now let's return to the above-mentioned question: Why did the author in his hagiographic narration name the invader of Georgia and the person who put Davit and Kostantin to death, as "Murwan the Deaf"?

There is only one explanation: The chronicle, narrating the story about the execution of the Argvetian Princes Davit and Kostantin, did not mention the name of the invader – the word with the general meaning "mighty" was used to mention him. However, it was evident that he fought against the Christians, in other words, he was anti-Christian. In the chronicle the invading enemy was called "the Persian," being "pagan", "indecent" and "ungodly". The enemy of the mentioned type was considered by the XI century author to be the Muslims and Arabs.

That's why, being absolutely certain about dealing with the invasion of the Arabs, the author added "Arabs" to the ancient chronicle's definition the "Persians." As for mentioning the unknown Persian commander as "Murwan the Deaf," this can be explained by the fact that the Arab commander's campaigns, being full of cruelty, left indelible trace on the historic memory (both written and oral) of the Georgian society.

That's why the author of "The Martyrdom" restored the name of the unknown commander "mighty" in the available historical chronicle as "Murwan the Deaf." Thus, with one stroke of the pen the "Persians" became the "Arabs", a Persian army commander, someone "mighty" – "Murwan the Deaf," and Davit and Kostantin became honored people in the 30s of the VIII century. This is caused by the fact that after the conquest of Persia by the Arabs and the rise of Arab Khalifat on its territory, in the period of creation of the "The Martyrdom" (in the middles of the XI century) the ethnonym "Persian" became the general name of a Muslim, while earlier the ethnonym used to name only specific people - Persians (See Gabashvili, 1968, p. 271; See also comment 39).

The fact that the author of the hagiographic narration regarded the period of Davit and Kostantin as the period of the Arab invasions and "Murwan the Deaf", was supported by the fact that the names of Vakhtang Gorgasali's sons - Darchil and Mir – were very close to the names of Mir (Mirdat) and Archil, being the sons of Stephanos the III, ruling in the first half of the VIII century – the period of the Arab invasions and "Murwan the Deaf".

The assumption is also supported by the fact that after several decades – in the 70s of the XI century, this hagiographic narration about the martyrdom of Argveti Princes was already used by Leonti Mroveli as one of his sources to complete the incomplete historical period of "The Georgian Chronicles" – from the rule of Stephanos the II up to the reign of Bagrat the IV – to write "The Life of Bagrat". Due to Leonti the mistake was deepened: Because of the fact that the Arab invasions and the invasions of "Murwan the Deaf" were already used by the author of the hagiographic narration as historical background, naturally, Leonti, because of the resemblance between the names of Vakhtang's sons (Darchil and Midrat/Mir) and the names of the sons of Stephanos the III – Mir and Archil - regarded the whole story as the event occurred in the period of the life of the sons of the Stephanos the III. That's why the story merged with the available chronicles, depicting the struggle against the Arabs, particularly, with Maslama ibn Abd-al-Malik (714-716 years) (see Sanadze, 2001, pp. 63-74; Sanadze, Beradze, 2004, pp. 95-108).

Thus, we can conclude that the chronicle depicting the struggle of the Princes of Argveti against the Persians in the middles of the VI century and the martyrdom of the Princes was transformed by the XI century author into hagiographic narration, using the period of the Arab invasions and "Murwa the Deaf" as historical background. In the 70s of the same century Leonti Mroveli merged happenings and historical figures with the narration depicting the life of the sons of Stephanos the III, struggling against the Arabs in the VIII century, and inserted it into "The Georgian Chronicles".

Why no contemporary researcher paid attention to the fact that Darchil and Archil (as well as Archil and Mir) were persistently called Vakhtang Gorgasali's sons in the hagiographic narration?

The reason for this fact is that in historiography Vakhtang Gorgasali's death was mostly dated between 490-502 years. That's why the association of his sons' reign with the period of the Great Byzantine-Persia War looked rather unconvincing.

Besides this, reoccurring names of Arabs and „Murwan the Deaf“ in the text also seemed to have some significance. The researchers might have faced some dilemma: they had to give preference to one of the versions – either they had to admit that it was the epoch of Arabs and Marwan ibn Muhammad, or they had to admit that it was the epoch after the reign of Vakhtang Gorgasali – the epoch of his sons' reign.

In this case the dilemma was resolved in favor of „Murwan the Deaf“ and the Arabs. It can also be supposed that in old Georgian texts the words “father” and “son” were not always used with their present meanings – alongside with the concrete meaning, these words possessed general meaning as well – “predecessor” and “ancestor” (M. Sanadze 2001 (b) p. 9). That's why, if anyone paid any attention to the fact of naming Vakhtang's sons, he considered the word “son” to be used with the meaning of offspring. In the case of dating Vakhtang's death by the 527 year (M.Sanadze, 2013, pp. 370-375), the issue can be considered from the different angle.

In favor of the fact that the chronicle serving as a basis for hagiographic narration depicted the Persian invasion and the great Byzantine-Persian war (542-562) proves the following as well: firstly, if the name of “Murwan the Deaf” is not given, we can see that the narration refers to the Persians and the Arabs, while in some cases solely the Persians being mentioned. This is the very case when either the author or the further editor of the hagiographic narration forgot to add the “Arabs” to the “Persians”.

The fact that the narration deals with the epoch of Vakhtang Gorgasali is evidenced by the presence of the Abash in the army. Who were the Abash in the "Murwan the Deaf's" army in the 30s of the VIII century - it has been a long term discussion for historians. The thing is that the Abash appeared in Vakhtang Gorgasali's life. To fight against the Abash Vakhtang Gorgasali set to India together with the king of Persia. Based on the information of Juansher, after the victory over the Abash, the king of Persia divided them: he made some of the Abash stay on the place, while others were repatriated from the Eastern borders of Persia to the West, particularly, to Persia itself. The very Abash were in the Persians' army during the invasion of the so called "Murwan the Deaf".

The notice about the magus and augurs in the narration points to the pre-Islamic epoch as well: "ungodly Murwan the Deaf summon magus and augurs of Persia, sent them to saint martyrs " (Ibid. 133). The conquerors' maggoty is evidenced in the other places of the text as well. "Saying this, he (Murwan the Deaf) started talking to them cajolingly in a magus way". (Ibid., p. 129).

The fact is that, addressing magus and augurs was absolutely uncommon for Islamic Arabs. "Magus", "maggoty" and "augurs" are the categories typical to Zoroastrianism and not to Islam. This can be considered the additional argument for the fact that the source of "The Martyrdom of Davit and Kostantin" was created in the pre-Islamic, Zoroastrian period. Thus, the enemy and "the mighty", against whom the Princes of Argveti Davit and Kostantin struggled, were not the Muslim Arabs but the Zoroastrian Persians.

Which year invasion of the Persians was reflected in the old historical chronical? According to the hagiographic narration, the invasion occurred in 6249 from the beginning of times. As it's known there were different types of calculation of the beginning of times. From the beginning, in Georgia, during VI-X centuries mostly the Georgian be-

ginning of times – the 5604 year - was in use, while from the XI century the chronology was based on the Byzantian beginning of times – the 5508 year.

From our point of view, the text could have pointed to six thousand and one hundred forty nine (and not six thousands two hundred and forty nine), being equivalent to the 545 year according to the Georgian beginning of times (5604) and implying the period of the reign of Vakhtang Gorgasali's sons - Darchil and Mirdar/Mir (here mentioned as Archil and Darchil by mistake).

In the XI century in order to calculate which year corresponds to beginning of times 6149, they deducted the 5508 year of the Byzantian beginning of times (which already spread in Georgia at that time) from 6149 and got the 641 year. In the situation, being convinced that they dealt with the invasion of the Arabs, they decided that "hundred" in six thousand [one] hundred forty nine was an accidental mistake so they changed "hundred" by "two hundred". That was the

Calculated according to the Georgian beginning of times - 5604	Calculated according to the Greek beginning of times - 5508	
<p>Six thousand one hundred forty nine</p> <p>$6149 - 5604 = 545$</p>	<p>Six thousand one hundred forty nine</p> <p>$6149 - 5508 = 641$</p>	<p>Six thousand two hundred forty nine</p> <p>$6249 - 5508 = 741$</p>

way they got the 741 year – the epoch of the Arabs, "Murwan the Deaf" and Leon the Isaurian.

The Date of the Creation of Hagiographic Narration. The date of creating "The Martyrdom of Davit and Kostantin" as a hagiographic narration is the issue of special discussion. The conclusive part of "The

Martyrdom of Davit and Kostantin" can serve as some type of the implicit reference to this very issue. It narrates: "But it was unknown and hidden until the reign of the great King Bagrat. Being inspired by the holy spirit, he built on the very place the monastery for hermitage and solitude. He built the beautiful monastery for the saint martyrs and rested them in the beautiful tomb in the monastery built by him for the parish to see and worship them". (Ibid., p. 143).

As we see, the burial place was invisible and hidden, in other words, the information about the eternal burial place of the saints was unknown until the reign of King Bagrat. To eternalize the burial place of the saints, King Bagrat built the beautiful monastery.

True, in this case we deal with the information on the "invisibility" and "secrecy" of the saints' burial place, but it is also evident why the place had been hidden before and unveiled only in the epoch of King Bagrat's reign, after the unknown old chronicle deciphered. The chronicle narrates about the Persian invasion in Georgia, about the Persians campaign in passing by Ordzkhé and Argveti to Abkhazeti and about the battle scenes near the fortress of Anakophia against Vakhtang Gorgasali's sons Darchil and Mir.

At the same time, naturally, the chronicle narrated about all the battle scenes the Persian troops faced on the way to the fortress of Anakophia: the Princes of Argveti Davit and Kostantin's victory over the Persian leading troops, the campaign of infuriated Persian commander with his main forces, the struggle of Davit and Kontantin against the Persians determined to fight with Vakhtang Gorgasali's sons, Davit and Kostantin's capture and death punishment, burying their bodies by the faithful servants and their concrete burial place mentioned by the chronicle.

Learning of the narration by "The Great King Bagrat" resulted in unveiling the "invisible" and "hidden" burial place, as well as in building the monastery for the martyrs. Obviously, the narration could not have been written until the chronicle deciphered.

It should be mentioned that the XI century is quite a significant period from this point of view: the country's integration resulted in significant qualitative advancement of national consciousness. To nurture national traditions in the people, representatives of the church and secular power were trying to revitalize the saints' burial places mentioned in the written sources and to eternalize their names by building monasteries etc... From this point of view, erecting saint Nino's Bodbe monastery is the typical example of the above mentioned. As the historical place Bodisi (today's Ninotsminda) was regarded as the Hereti Bodbe, so Bodbe was considered to be the place of saint Nino's death and burial. Just for this reason the monastery was erected in honor to saint Nino.

Thus, in the middle of the XI century the interest to the place of martyrdom of Davit and Kostantin aroused when the local Greek language chronicle, already translated into Georgian, and depicting the Byzantine –Persian great war period was deciphered. The chronicle evidenced the death of Argveti Princes.

On the basis of the chronicle, Bagrat erected the monastery of martyrs "Motsameta" on the very site regarded as the saints' burial place.

The fact that erecting the monastery took place in the period of the reign of King Bagrat the IV implicitly points to the inscription on the reliquary cross of Martyrs Monastery: "God save and glorify Bagrat - the King of Abkhazians and Novelisimos; God show mercy to Sophrom Erushneli - the son of Qveli, save the soul of the Brute " (see Brose, 1850, p. 46; Bakradze, 1875, p. 103).

M. Brose the inscription – "Bagrat - the King of Abkhazians and Novelisimos" – quite reasonably associated with Bagrat the IV. T. Sakvarelidze tributed special work to the mentioned cross. It was dated by 1040-1060 years (Sakvarelidze, 1965, pp.333 –334). In dating the cross, the main point for the researcher was the titles of Bagrat the IV – Novelisimos.

It is known that Bagrat the IV attained different titles in sequence – Byzantine titles of Kurapalates, Novelisimos and finally Sevastos (Javakhishvili, 1998, p.341). While defining the chronological frames of creating the reliquary cross, T. Sakvarelidze was guided by the fact that last Bagrat the IV – as the holder of the title of Kurapalates – was mentioned in authentic sources – in the footnote of the manuscript of the Jerusalem Jvari monastery (see. Tsagareli 1889, p. 43; Metreveli, 1959, p. 89).

Today this date can be defined more precisely. The earliest one among the presently known sources is the Avlari inscription where Bagrat the IV is mentioned as the holder of the title of Novelisimos (see G. Gagoshidze, 2004, p. 48-53), the latest source is the 1059 year will-inscriptions on Alaverdi (Katskhi) gospel (see the description of the manuscripts, 1973, p. 214).

It should be mentioned that in the 1060 year inscription of Ghulalisi Bagrat the IV is already mentioned as the holder of Sevastos title (see Tsiskarishvili, 1959, pp. 39-40). Hence, the reliquary cross of Motsameta was created between 1050-1060 years. Obviously, the mentioned cross should have been created either for already erected monastery or for the monastery in the last stage of construction.

If we also consider the fact that at that time construction of the monasteries, as Motsameta, typically took 15-20 years, we won't be mistaken in saying that construction of Motsameta monastery should have started in the beginning of the 40s of the XI century and should have been erected in the second half of the 50s in the same century.

So, we agree with En. Gabidzashvili's assumption according to which the date of creating the extensive (original) redaction of the hagiographic narration, today regarded as metaphrastian redaction of the text about the martyrdom of Davit and Kostantin, should coincide with the date of construction of the monastery and the ceremonial reburial of the remains. Thus the extensive (original) redaction of the hagiographic narration was created in the 40-50s of the XI century.

Just the first mistake was made by the author of the hagiographic narration – he took the chronicle depicting Persian invasion (545 year) during the Persian-Byzantine great war (541-562) for the Arab invasion and he developed the story narrated in the chronicle, describing the struggle of princes of Argveti with the enemy, their captivity and Martyrdom, in the frame of the “Murwan the Deaf’s” invasion.

The fact that the author of the hagiographic narration wrote the story just in the middles of the XI century, is evidenced by the following: Leonti Mroveli took this already Arabized invasion, fusing of Vakhtang Gorgasali sons Darchil and Mir’s struggle against the Persians and because of the resemblance between the names of the sons of Stephanos the III – Archil and Mir (the first half of the VIII century) combined it with the chronicle describing their struggles against the Arabs.

It is obvious that Leonti Mroveli relied on the information given in the hagiographic narration and not vice versus: Leonti Mroveli narrates about the Arabs’ defeat, while, according to the hagiographic narration “The Martyrdom of Davit and Kostantin”, the Persians gained victory over Vakhtang Gorgasali’s sons. Besides this, according to Leonti Mroveli the Arabs faced two happenings – flood and epidemic – when the author of “The Martyrdom” is informed only about the flood (Sanadze, (a) 2001, p. 68). Thus, before Leonti Mroveli included the story of Stephanos the III and his sons - Mir and Archil – in the “The Georgian Chronicles” (this should have happened within the nearest period after Bagrat’s death (1072)), the hagiographic narration about the martyrdom of Davit and Kostantin, developed on the background of the period of Arabs and “Murwan the Deaf”, had already been created.

Reconstruction of the VI Century Historical Chronicles. As we have mentioned above, the main source used in “The Martyrdom of Davit and Kostantin” is the historical chronicle depicting the 545 year campaign of the Persians in West Georgia (Egrisi) during the great Persian-Byzantine war (542-562).

We tried to reconstruct the chronicle in accordance with the extensive (original) redaction of the hagiographic narration and we represent it here together with the translated text of extensive (original) redaction of "The Martyrdom".

While reconstructing the material, we extracted from the text of "The Martyrdom" historical narration from Heraclius Caesar to the so-called "Murwan the Deaf"; names of "Murwan the Deaf" and Muhmed, as well as the extensive anti-Muslim polemics. The multi dots point to the extracted parts.

It should be mentioned that the extraction of several names ("Murwan the Deaf", Muhmed and arabs) and the text comprising anti-Muslim polemics, as well as the extraction of historical introduction preceding the narration about the invasion itself, can't either distort the information or make it ambiguous. The extraction makes narration adhesive and logically coherent.

Here we present both the translated text of extensive (original) redaction and Reconstruction of the VI Century Historical Chronicles as well.

For Publishing the English Version of the Text. The English version of the extensive (original) redaction of "The Martyrdom of Davit and Kostantin" is made according to G. Kiknadze's publication based on all the extant (12) manuscripts of the hagiographic narration (see old Georgian hagiographic literature, III, Tbilisi, 1971. pp. 248-263 - in Georgian; Ibid.,, pp. 122-144).

Extensive (Original) Redaction of "The Martyrdom of Davit and Kostantin"

The Martyrdom and Merits of Saints and Great Martyrs Davit and Kostantin, martyred in the North country -Argveti area - Georgian Kingdom after the decease of the Great and Exalted King Vakhtang Gorgasali, who took the reign over the country and its glory with him to the grave, by the Ungodly and Powerful King of Persia Murwan Al-Qasim called Murwan the Deaf (Murwan Qru), Nephew of the False Prophet Muhmad

Reconstruction of the VI Century Historical Chronicles

[The Story of the Campaign] of the Ungodly and Powerful Nephew of the King of Persia to the North country -Argveti area - Georgian Kingdom after the decease of the Great and Exalted King Vakhtang Gorgasali, who took the reign over the country and its glory with him to the grave

In the period of the rule of pious king Heraclius, reigning with his royal scepter over the Greeks, the king of Persia Khosrow campaigned against God protected, sacred city – Jerusalem, where by God's will the entire world was saved. As it is written in the book "The Capture of Jerusalem", he took the city, captures and slaughtered a many men and women,

Extensive (original) redaction of "The Martyrdom of Davit and Kostan-

priests, deacons and virgins to perform Christ's words: "Verily I say unto you, do not be left here one stone upon another, that shall not be thrown down."

Jerusalem, being captured many times by the Babylonians and Romans, while now by the Persians, taking the True Cross away, Christ was crucified on for our sins; Patriarch Zachariah was captured and taken to Persia, while the Persians went back to Persia. The True Cross made so many miracles that the word about the revelation of the "Christian's God" was heard in Persia.

This deeply saddened pious king of the Greeks Heraclius, who by God's will campaigned against the Persians, entered the country of the Cumans, same Kipchaks, and married his daughter to the king of the Kipchaks; He took their forces together with his own forces and invaded Persia and killed Khosrow - the king of Persia, captured and ruined the country, took the True Cross and Patriarch Zachariah and he - the mighty- was back to Jerusalem; He rested some of remnants of the True Cross in Jerusalem, while others sent to Constantinople; He reinstated Patriarch Zachariah.

When king Heraclius, returned from Persia, came to Egypt, Muhmad greeted him, giving him great gifts as he was very rich and reigned over the Arabs. He asked the king lands and pastures to be given in his possessions; The king granted him valleys and mountains of the area of Sinai, near Arabia . . . And the king came back to his city and the country of the Greeks lived in peace and he was obeyed by all people.

After the death of king Heraclius, heretic, disgraceful and iconoclast kings and patriarchs came into power. According to Maxim: "By God's will the kings of the Greeks were belittled, while the Arabs and Persians gained strength". Muhmad became powerful and reigned over the Persians and Arabs; He took Egypt and Palestine into his own possession. Then merciful Johan preferred to escape to his estate in Cyprus and he died there.

**Extensive (Original) Redaction of
"The Martyrdom of Davit and**

**Reconstruction of the VI Century
Historical Chronicles**

After the death of ungodly Muhammad, he transferred the power to his nephew Murwan the Deaf, being as evil and cruel as himself. When he – ungodly – took reign over the Persians and Arabs, called on his godless ethnic tribes and by God's will and as a wrath for our sins fought against Christians – outstanding and prominent part of mankind; He ruined and destroyed and captured the countries of Greece and Armenia up to the sea and then spread as ominous clouds, numerous as locust and midge and covered the whole country, as they came and camped in Samtskhe, near the city Odzrkhe. Since then and up to now this city has been known for its heroic deeds.

...he – ungodly – took reign over the Persians ... called on his godless ethnic tribes and by God's will and as a wrath for our sins fought against Christians He ruined and destroyed and captured the countries of Greece and Armenia up to the sea and then spread as ominous clouds, numerous as locust and midge and covered the whole country, as they came and camped in Samtskhe, near the city Odzrkhe.

Now, it's time to mention Davit and Kostantin – saint martyrs known for their deeds and devotion to Christ. We dedicate the narration to them.

You, the sheep of Christ, coming with the desire to perform this holy day to them, direct your

mind and listen with care, in order not to return home being shallow, but being full of virtue.

As I mentioned earlier, the notice about coming the pagans to the country spread and people's hearts became full of fear and thrill. But as the old records narrate, Davit and Kostantin – the Georgian saint martyrs from the Argveti sites – were the representatives of a big and noble family – the reigns of this area. They were relatives, being baptized with the same font, Andria and Simon Kananeli baptized the Georgians. They preached Christianity among the Georgians prior to Nino.

These saints were pure and they knew well both old and new testament. They were true believers, vigorous men, experienced in wars and struggles. The eldest one was Davit – lean, with pale complexion, brown haired, well-built and virile. While Kostantin was well-built and bearded. Both were full of holy spirit.

As soon as these saints heard about coming the pagans to the

.... the notice about coming the pagans to the country spread and people's hearts became full of fear and thrill.

....Davit and Kostantin

from the Argveti sites – were the representatives of a big and noble family – the reigns of this area. They were relatives,

... vigorous men, experienced in wars and struggles.

As soon as they ... heard about coming the pagans to the

Samtskhe area, they gained God-granted strength, alike chain robe, protected the saints; They gathered the army of their area, strengthening them by praying overnight.

When the pagans set from Samtskhe to Argveti and the leading, best troops marched, then these saints started praying Davit's Gospel together with their people. Davit was praying this gospel while struggling with the giant. When seeing these saints, the pagans roared as a beast and rushed at them. Saint Davit shielded Christ's name and made his army fearless. He roared like a lion, banished the enemy, slaughtered them and granted Christians great victory.

Then the escaped retreated and told Murwan the Deaf what had happened to them: "Your leading and best troops were destroyed by firewood servants". He knocked himself on the face and said: "Who dared to stand against the great apostle – Muhammad - the brother of my mother?"

He said this and called on the

Samtskhe area, they gained god-granted strength, ... gathered the army of their area

When the pagans set from Samtskhe to Argveti and the leading, best troops marched,

.... Davit shielded Christ's name and made his army fearless. He roared like a lion, banished the enemy, slaughtered them and granted Christians great victory.

Then the escaped retreated and told [the mighty] what had happened to them: "Your leading and best troops were destroyed by firewood servants". He knocked himself on the face and said: "Who dared to stand against the great [Ruler

whole army of pagans, being numerous, as much as sand, and they came to Argveti and spread in woods, valleys, hills and mountains and reached the Christians - some of them hid in the woods, while others were slaughtered. While the saints Davit and Kostantin, as well as some of their people were captured.

When the obscene was told about the capture of the saints, he raised hands and glorified his mother's brother - Muhmad - and his faith for his victory.

When encamped, he took the throne and ordered to bring saints Davit and Kostantin to him and they were brought to the ungodly with their hands tied. Seeing them before him, he laughed and said : "Who are you the stones and firewood servants, who dared to fight against me not knowing that I am the nephew of the great apostle Muhmad, whose faith is obeyed by all Arabia and Persia and who conquered all the countries from West to East"?

The saint told him: "It's vain to laugh at us and threaten us be-

whole army of pagans, being numerous, as much as sand, and they came to Argveti and spread in woods, valleys, hills and mountains and reached the Christians - some of them hid in the woods, while others were slaughtered. While ... Davit and Kostantin, as well as some of their people were captured.

When the obscene was told about the capture of [them] he raised hands and glorified his mother's brother ... and his faith for his victory.

When encamped, he took the throne and ordered to bring ... Davit and Kostantin to him and they were brought to the ungodly with their hands tied. Seeing them before him, he laughed and said : "Who are you the stones and firewood servants, who dared to fight against me not knowing that I am the nephew of the great [Reign] whose faith is obeyed by all ... Persia and who conquered all the countries from West to East"?

because your glory is minute-long and it will soon disappear. You gained victory over us not due to your dignity, but because of our sins committed by not adhering to God's commandment. You captured us because God wants to try us by the hand of the ungodly and cruel. But as for your mother's brother, you threaten us in the name of him, these threats are vain because, as we have heard, your people are tempted and seduced by him."

When the mighty heard this from the saints, he became furious and ordered the torturers to batter their faces and torment them with canes. The torturers took the order of the mighty and tormented the saints until they fell down on the ground.

The saints bravely bore the tournament, blessing the God and praying for help.

Then the mighty told them with anger and wrath: "Ouch! You have already slaughtered my leading and best troops and now shamelessly swear glorious and prominent apostle Muhmad

and ordered the torturers to batter their faces and torment them with canes. The torturers took the order of the mighty and tormented the saints until they fell down on the ground.

Then the mighty told them with anger and wrath: "Ouch! You have already slaughtered my leading and best troops and now shamelessly swear glorious and prominent ... brother of my

– the brother of my mother – who is glorified by whole Arabia and Persia”.

Saying this, he started talking to them cajolingly in a magus way; He told Saint Davit: “I have heard from my warlords that you a reasonable man, being experienced in wars and that you are the reign of this country. Consider my good intention towards you – if you recede from your vain and enraged faith and will obey the faith of outstanding apostle Muhmad – the brother of my mother, I will make you the reigns and nobles in whole Persia and Arabia. I will make you the warlord and the leader of my army. As this youngster - your relative – I will grant him the honor to be in my palace and stand near my throne and be in peace and bliss together with my other nobles forever”.

And as the mighty told the saints all this, Saint Davit crossed himself and said: “Never let it happen to us ...Oh..! You mighty and cruel, you can never make us change the light for the dark, as our

mother – who is glorified by whole ... Persia”.

God gave us the light by sending his son, his word and his peer to us and by revealing for us in the form of the man and shouldered all what was predetermined: crucifixion, burial and resurrection. "And then he ascended to his father and revealed to judge the alive and the dead. He sent his apostles in the entire world, to preach his name and convert pagans to Christianity. Then the two main apostles came to our country and preached Christ's revelation and converted pagans to Christianity. We are enlightened and knowledgeable by them and we will never confess any other faith – vain and fake. We are ready to bear all kind of torture – fire, water, sword and death. This is our true faith – Christianity. Be aware of this all Persians and Arabs."

The mighty told him: "I've got cruel and unreasonable answer in response to my good advice and intention. As it is written in our Koran, Christ, who is Ise, was a prophet and a just man, the son of Mariam, but he used to sell

himself as the son of God, that's why he was crucified by the Jews. Your blasphemy is caused by your ignorance because great Muhmad converted the Persians and Arabs from fire worship and introduced them to God because God is the one."

But saint Davit told him: "You misunderstood your book Koran, as your Koran tells you: "When you make a mistake, learn and turn to Christ's testament, the Ise's book he gave it to his disciples. Ali, the faithful disciple of Mohamed, wrote it for you, but you are devoid of diligence and not knowledgeable in the book, as well as ignorant of God's power; Though, Muhmad converted you from the fire worship, but he was not able to make you recognize the God; You are like the man on the sunk boat in the open sea, though the boat sank in the open sea – it sank near the sea shores. But what's the good of it, if it could not reach the land anyway. The same is with you - Muhmad could not recognize

and could not make you recognize Christ – the son of God, whose birth was predicted by prophets and preached by priests; You destroyed your souls and live in falsehood because of your indiligence”.

The mighty told him: “And you – not worth living - who taught you from our books?” Saint Davit answered: “Your books are worthless for me; I said this to disgrace you”.

Then the mighty turned to Kostantin and said: “You, youngster, what can you say about yourself – do you take our order or not?” While the saint sighed sinisterly: “I can’t take your order because I believe and trust the same way as my Lord Davit does, because we are bred with the same faith and I trust in the Father, the Son and the Holy Spirit and I will die for it”.

Then the ungodly became furious and called on the cruel and pitiless torturers, handed the saints to them and ordered not to give the saints any bread and water within ten days; They tortured them ceaselessly and

Then he called on the cruel and pitiless torturers, handed [them] to torturers and ordered not to give [them] any bread and water within ten days; They tortured them ceaselessly and

variously to make them take unintentionally the faith of Muhmad. While the saints due to praying and love of God suffered the grief, starvation, torture, battering and insults."

After ten days ungodly Murwan the Deaf summon magus and augurs of Persia, sent them to saint martyrs to cajole them in a magus way and convert them to their faith. When they came and saw the saints withered and weakened from torturers, they showed feigned rage towards their torturers and told them: "Ouch! How did you let yourself insult the men honorable and valiant in war. Don't you know that Murwan - the great Amir Mumli of Persia, speaking on behalf of God, seeks for their relief and wealth"?

Then they turned to the saints and told them elusively: "Murwan - the herald of the faith of entire Persia and Arabia sent us to you. As your wisdom is known to us, we think that in these circumstances, you will choose for the better.

Now give us a proper answer

variously to make them take unintentionally the faith of [the Persians].

After ten days the ungodly ... summon magus and augurs of Persia, sent them to [them] to cajole them in a magus way and convert them to their faith. When they came and saw [them] withered and weakened from torturers, they showed feigned rage towards their torturers and told them: "Ouch! How did you let yourself insult the men honorable and valiant in war. Don't you know that ... the great [Reign] of Persia, speaking on behalf of God, seeks for their relief and wealth"?

Then they turned to them ... and told them elusively: "... the herald of the faith of entire Persia ... sent us to you. As your wisdom is known to us, we think that in these circumstances, you will choose for the better.

and do not rely on the dead man and his teachings; Don't end your young life untimely, with severe and painful death; But choose for the better, have pity for yourselves and take the faith of the best Prophet Muhmad to be happy together with us; I also feel pity for your valiance and courage and that's why I advise you the better. This is ordered by the great Amir Mumli of Persia and Arabia. As to us, good and portly knights, we will advise you to obey the will of the great Reign, who is ready to grant you the Reign's flag and garment." And flattering, they showed them a many royal gifts with various kinds of flattery.

Then the saints turned to them and said: "As you are ignorant, you say ignorant things and you are sent by the deaf and deceitful, that's why we will not continue talking to you, but we will say to you that after we accepted our veritable faith, we are solid in our faith and no fear and worldly glory can make us reject the faith and love of Christ; Moreover, we

..... I also feel pity for your valiance and courage and that's why I advise you the better. This is ordered by the great [Reign] of Persia As to us, good and portly knights, we will advise you to obey the will of the great Reign, who is ready to grant you the Reign's flag and garment." And flattering, they showed them a many royal gifts with various kinds of flattery.

Then [Davit and Kostantin] turned to them and said: "....

... we will not continue talking to you, but we will say to you that after we accepted our veritable faith, we are solid in our faith and no fear and worldly glory can make us reject the faith.

are ready to suffer hunger and thirst, fire, sword and water for his name, and suffering all this we are ready to die to gain the kingdom of heaven.

Your promised gifts and glory are hateful and nasty for us, while Christ is our hope and glory and death for his faith is desirable. Go and say all this to the seducing and deceitful - who sent you to us."

When they heard all this from the saints, they who were sent, went away shamed and told all this Murwan the Deaf and they added: "The attempt to convert them is hopeless as they have no fear of either torture, or death; They are solid in their faith."

"When the mighty heard all this, he lost the hope and temper to proselytize them, thus infuriated ordered to put saints to death: found the most merciless and cruel torturers to hung them upside down and torture them pitilessly, tied their hands and legs and hung heavy boulders on their necks and threw them into the river Phasoni - Rioni in the Georgian language."

Go and say all this to the seducing and deceitful - who sent you to us."

When they heard all this from the saints, they who were sent, went away shamed and told all this Murwan the Deaf and they added: "The attempt to convert them is hopeless as they have no fear of either torture, or death; They are solid in their faith."

"When the mighty heard all this, he lost the hope and temper to proselytize them, thus infuriated ordered to put [them] to death.

[So] they ... were taken to the place pointed by the mighty, the place where the lake flows into the river, the very lake where the Kozman and Damiane monastery is erected.

By the mighty's order they deprived [them] ... of their apparel and hung them upside down and tortured them pitilessly with heavy canes, hung them down, tied their hands and legs and hung heavy boulders on their necks and threw them into the river Phasoni - Rioni in the Georgian language."

The mighty convicted the punishment for the saints and he himself went to the land of the Megrelians - to the city of Jikhan Quji - near Chkondidi (meaning a "big oak" in the Megrelian language) and encamped there. They stretched their camp from the river Tskhenitskali up to Abkhazeti and ruined fortresses and cities and made the land of the Megrelians and Abkhazians deserted.

But his warriors and chariots were doomed to God's wrath because the Abash encamped near the very river, now called Abasha, while their chariots and horses encamped on edge of the river, now called Tskhenistskali and there happened the miracles - thunder and lightning, hail and rain -

The mighty himself went to the land of the Megrelians - to the city of Jikhan Quji - near Chkondidi and encamped there. They stretched their camp from the river Tskhenitskali up to Abkhazeti and ruined fortresses and cities and made the land of the Megrelians ... deserted.

But his warriors and chariots were doomed to God's wrath because the Abash encamped near the very river ... while their chariots and horses encamped on edge of the river ... and there happened the miracles - thunder and lightning, hail and rain -

heavy and cruel - and split the ground and gave birth to the stream of water and the land became the sea and the river Abasha went beyond its edges and spread over the Abash and overflow all the Abash. Since then the river has been called Abasha.

The river Tskhenistskali overflew all their horses and chariots until the over flown reached forty thousand, since then it has acquired the name -Tskhenistskali.

And as Murwan the Deaf saw what had happened to him, he blamed himself and his senders for coming to this mountainous woodlands and he left this site and encamped in Pitiota - sea-side city called Tskhumi.

At that time the sons of the Great King Vakhtang Gorgasali - Archil and Darchil - were in the fortress called Anakophia, sheltered there because of the fear of the Persians. They came out with scanty army to fight against the ungodly and were defeated by them - the elder brother Archil was killed, while Darchil went back into the fortress of Anakophia.

heavy and cruel - and split the ground and gave birth to the stream of water and the land became the sea and the river Abasha went beyond its edges and spread over the Abash and overflow all the Abash. ... until the over flown reached forty thousand.

And as [the mighty] ... saw what had happened to him, he blamed himself and his senders for coming to this mountainous woodlands and he left this site and encamped in Pitiota - seaside city...

At that time the sons of the Great King Vakhtang Gorgasali - Darchil and Mir - were in the fortress called Anakophia, sheltered there because of the fear of the Persians. They came out with scanty army to fight against the ungodly and were defeated by them - the elder brother Darchil was killed, while Mir went back into the fortress of Anakophia.

But the mighty campaigned the sea side and conquered fortresses and ruined them and made them deserted up to the God protected city – Constantinople and encamped in the city of Chalcedon where the sea narrows down.

That's why the inane deaf intended to fill out the narrow part of the sea with stones to traverse his infantry along the sea and conquer the city Constantinople. But God, whose marvelous miracles spellbind us, dispersed his intentions, as God punished Akitobel, soon he was exposed to Gods' wrath, he laid safe and sound at night and in the morning he was found dead. Seeing this his army scattered and fled to its country.

Let us again turn to the earlier story and narrate about the saints. As we have said, the saints were taken to the place pointed by the mighty, the place where the lake flows into the river, the very lake where the Kozman and Damiane monastery is erected. By the mighty's order they deprived the saints of their apparel and

But the mighty campaigned the sea side and conquered fortresses and ruined them and made them deserted....

hung them upside down and tortured them pitilessly with heavy canes, hung them down, tied their hands and legs and hung heavy boulders on their necks.

The saints bided their time and tried to direct their sight to the sky, but because of heavy bounders, they were unable either to move their eyes up or kneel, but implored God ardently: "Our Lord in heaven, the son of God and his word, hear our prayers as before and honor us to be martyred for the sake of your holy name, hear our - your slave's - prayer; As we saved our bodies incorruptibly and immaculately for the sake of your holy name, we implore you to leave our bodies incorruptible and immaculate after the death, and those who pray for you on behalf of us grant them with your mercy and forgive them their sins and turn the parts of our bodies into a cure for weakness and all the diseases in order to glorify your holy name." Then Life Giving Cross Icons were depicted on their bodies and they said: "Our Lord in heaven

save our souls. Amen!"

And then the voice thundered from heaven, as the messenger of hearing their prayers, the torturers being petrified by the voice, threw the saints into the lake and fled away.

The wonder – incredible and sinister - occurred that night: the three beaming pillars from heaven emanated the lake, the miraculous light dispersed the darkness of valleys and woods, firmly fastened hands and legs of the saint's were unchained and the heavy boulders on their necks clashed down, the lifeless lake became alive and like alive it made the martyr's bodies float on the surface beaming like the morning stars. Then by God's will two servants of the saint martyrs who witnessed the martyrdom of the saints and their talk with the mighty and who were captured along with the saints by the pagans, set off as soon as the pagans left the place and disguised in Agarian's apparel sheltered themselves in the woods; Then they came out of the woods.

[As to Davit and Kostantin],
two of their servants

who were captured along with [them] by the pagans, set off as soon as the pagans left the place and ... sheltered themselves in the woods; Then they came out of the woods and ...

Having witnessed the miraculous fire pillars and divine beam on the lake, the servants - utterly amazed at the sight - approached the lake and saw the bodies of the saints; The bodies were shining on the surface of the lake like the sun rays. The servants noticed and recognized the saint's bodies and petrified with sorrow and delight stared at them.

The other two saint warriors, like them, fled from the Agarians' and shielded in the woods, left the shelter, saw the light shining from the pillars and traced it.

They could not recognize their allies disguised in Agarians' apparel, so they got terrified taking them for the pagans and tried to escape.

But they called them as they recognized them and said: "Have no fear of us, we are not your enemies, we are your brothers. Come and see our patrons Davit and Kostantin - as they were tortured for the

sake of Christ, we'll tell you the whole story". The warriors cast away the fear, approached them and recognized their fellow warriors; They greeted each other and retold all the miraculous happenings on the lake.

They were deep in thoughts over the saints' bodies. But, thanks to the holy power of merciful God, the sound thundered from the beaming pillars: "Take the bodies of the saints through the woods in Eastwards, perform God's will and bury the bodies of the saints on the very place where you meet the first rays of the sun because, by God's will, their holy communal bodies should rest there". As the miraculous sound thundered, the floating bodies of the saints appeared on the bank of the lake.

The men got astonished and glorified God. They came nearer filled with fear and awe, took the bodies of the saints out of water and carried them; At the daybreak they, by God's will, found the church on the cliff of the rock called Tskaltsiteli. (Once being inhabited city fortress,

saw the floating bodies of the [martyrs] appeared on the bank of the lake.

They came nearer ... took the bodies of [their lords] out of water and carried them; At the daybreak they, by God's will, found the church on the cliff of the rock called Tskatsiteli.

now it was ruined and burnt by Murwan the Deaf). The church was deserted and ruined, but the tomb beneath the church was undamaged and nobody was buried in it. They buried the bodies of the saint martyrs there.

"But it was unknown and hidden until the reign of the great King Bagrat. Being inspired by the holy spirit, he built on the very place the monastery for hermitage and solitude. He built the beautiful monastery for the saint martyrs and rested them in the beautiful tomb in the monastery built by him for the parish to see and worship them. Since then, as they asked God, the saint martyrs' – Davit and Kostantin's - holy bodies rest in the tomb incorruptible and immaculate. And they cure all the diseased, coming to the monastery with the belief that their soul and flesh will be healed.

The saint martyrs Davit and Kostantin were martyred in six thousand two hundred forty-nine from the beginning of times, in seven hundred and

The church was deserted and ruined but the tomb beneath the church was undamaged and nobody was buried in it. They buried bodies of martyrs there...

[This happened] in six thousand one hundred forty-nine from the beginning of times,

thirty after the crucifixion of Christ, in the period of the reign of the iconoclast - Leon Isaurian - over the Greeks, in the period of the reign of Vakhtang Gorgasali's sons over the Georgians and in the period of our faith in Heavenly Kingdom of Jesus Christ. That is Heavenly Kingdom and Glory to the Father and to the Son, and to the Life-giving Spirit now and ever, and unto ages of ages. Amen!

in the period of the reign ... of Vakhtang Gorgasali's sons over the Georgians and in the period of our faith in Heavenly Kingdom of Jesus Christ. That is Heavenly Kingdom and Glory to the Father and to the Son, and to the Life-giving Spirit now and ever, and unto ages of ages. Amen!

ბიბლიოგრაფია:

Bibliography:

1. გ. ალასანია, საქართველო, ჰერაკლე კეისარი და მისი მოკავშირე თურქები. - წიგნში: ქართველები და ისლამამდელი თურქები, თბ., 2008.
2. მ. ანდრონიკაშვილი, ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობიდან, თბ., 1966.
3. ი. ანთელავა, ლეონტი მროველი ქუჯი ერისთავის შესახებ - XI-XIV სს. ქართული საისტორიო წყაროები, თბ, 1988.
4. გ. არახამია, ინტერპრეტაცია და ანაქრონიზმი ძველ ქართულ მატერიალებში.— კრ.: ისტორიანი, თბ., 2009
5. თ. ბერაძე, მ. სანაძე - საქართველოს ისტორია, წიგნი I (ანტიკური ხანა და შუა საუკუნეები), თბ. 2003)
6. ვ. გაბაშვილი, აღმოსავლეთი XI-XII ქართული საისტორიო წყაროების ფურცლებზე -XII საუკუნის საქართველოს ისტორიის საკითხები, თბ., 1968.
7. ე. გაბიძაშვილი. ბიბლიოგრაფია - წიგნში: ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, V, თბ, 1989.
8. ვ. გაგოშიძე, ბაგრატ IV ნოველისიმოსი 1050 წლის უცნობი წარწერა თრიალეთიდან - ნარკვევები, IX , თბ., 2004.
9. დიდი სჯულისკანონი, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს ენ. გაბიძაშვილმა, ე. გიუნაშვილმა, მ. დოლაქიძემ და გ. ნინუამ, თბ., 1975.
10. ეფრემ მცირე, უწყებაი მიზეზსა ქართველთა მოქცევისასა, ტექსტი გამოსცა, შესავალი, ლექსიკონ-საძიებელი დაურთო თ. ბრეგაძემ, თბ., 1959.
11. პ. ინგოროყვა, თხზულებანი, IV , თბ., 1948.
12. კიშნი, ქართული აგიოგრაფიული ძეგლები, I, კ. კეკელიძის გამოცემა, ტფ., 1918.
13. კ. კეკელიძე, ეტიუდები, IV, თბ., 1957.
14. კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, თბ., 1980.
15. კონსტანტინოპოლის გარემოცვა. - Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа, 1900.
16. ე. მეტრეველი, შავი მთის მწიგნობრული კერის ისტორი-

- ისათვის XI ს. პირველ ნახევარში. - საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, XX-B, 1959.
17. მ. საბინინი, საქართველოს სამოთხე, სანკტ-პეტერბურგი, 1882.
 18. მ. სანაძე, ერისმთავრები მირი და არჩილი და „ქართლის ცხოვრება“ - საქართველოს საპატრიარქოს სამეცნიერო ჟურნალი, N4, თბ., 2001(ა).
 19. მ. სანაძე, „ქართლის ცხოვრება“ და საქართველოს ისტორიის უბელესი პერიოდი (ქართლოსიდან მირიანამდე), თბ., 2001(ბ).
 20. მ. სანაძე, ერისმთავრები მირი და არჩილი და ქართლის ცხოვრება, - მესხეთი IV, თბ., 2001(გ).
 21. მ. სანაძე, თ ბერაძე, VIII ს-ის I ნახევრის ქართლისა და ეგრისის პოლიტიკური ისტორიიდან - ქართული წყაროთმცოდნეობა X (დავით მუსხელიშვილის 75 წლისთავისადმი მიძღვნილი კრებული), თბ., 2004
 22. თ. საყვარელიძე, მოწამეთას საწინამძღვრო ჯვარი - საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის საზ. მეცნ. განყოფილების მაცნე, № 3, 1965.
 23. ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, A კოლექცია, I1, შეადგინეს და დასაბეჭდად მოამზადეს თ. ბრეგაძემ, მ. ქავთარიამ და ლ. ქუთათელაძემ, თბ., 1973.
 24. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, III, მეტაფრასული რედაქციები, XI-XVIII სს., დასაბეჭდად მოამზადეს: ილ. აბულაძემ, ენ. გაბიძაშვილმა, ნ. გოგუაძემ, მ. დოლაქიძემ, გ. კიკნაძემ და ც. ქურციკიძემ, თბ., 1971.
 25. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, IV, სვინაქსარული რედაქციები, XI-XVIII სს, გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო ენ. გაბიძაშვილმა, თბ., 1968.
 26. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, V, დასაბეჭდად მოამზადეს, გამოკვლევა, ბიბლიოგრაფია, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთეს ე. გაბიძაშვილმა და მ. ქავთარიამ, თბ., 1989.
 27. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, VI, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთეს ე. გაბიძაშვილმა

- და მ. ქავთარიამ, თბ., 1980.
28. ვ. ცისკარიშვილი ჯავახეთის ეპიგრაფიკა. თბ., 1959.
 29. ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი 12 ტომად, ტ. XII, თბ., 1998.
 30. გ. ჯაფარიძე, საქართველო და მახლობელი აღმოსავლეთის ისლამური სამყარო XII ს. —XIII ს-ის პირველი მესამედი, თბ., 1995.
 31. Philip K. Hitti. History of the Arabs.Tenth Edition.London, 1970.
 32. Rotter. Maslama b. 'Abd al-Malik b. Marwan. The Encyclopaedia of Islam.New Edition.vol.VI, Leiden, 1991.
 33. M. Sanadze, The Dates of the Reign of Vakhtang Gorgasali.—History Research, Davis Publishing Company. 2013.
 34. Paghava I., Turkia S. "The Umayyad Fulus Minted in the Name of Marwan b. Muhammad (the Deaf) in Georgia and Elsewhere in South Caucasus". *Journal of Oriental Numismatic Society*, #201, Autumn, 2009.
 35. Theohpanes , Chronographia, ed. C. Boor, Lipsial, vol. I, 1883.
 36. M. Brosset, Rapports sur un voyage archeologique dans la Georgie et dans l'Armenie, execute en 1847-1848, III re livraison, spb., 1850.
 37. Антиох Стратиг. Пленение Иерусалима персами в 614 г. Грузинский текст исследовал, издал, перевел и арабское извлечение приложил Н. Марр, С.-Петербург, 1909.
 38. Д. Бакрадзе. Кавказ в древних памятниках христианства – заметки общества любителей Кавказской археологии. Тиф., 1875
 39. Ю. Ф. Кулаковский, История Византии, т. III, 3-е изд., Саркт-Петербург, 2004.
 40. Летопись Византийца Феофама, Перевод с греческого В.И. Оболенского и Ф.А. Терновского , с предисловием О.М. Бодянского, М. 1884.
 41. А. Цагарели, Сведения о памятниках грузинской писменности, вып. I, СПб., 1886.

შესხმა და მოთხოვნა ღუაწლთა და ვნებათა
წმიდათა დიდთა მოწამეთა დავით და
კოსტანტინესი, რომელნი იყუნეს არგუეთისა
მთავარნი, ქმნილი ანტონის მიერ*
არხიეპოსკოპოსისა ყოვლისა ზემოდსა
საქართველოდსა, დავითიან-ბაგრატოვანისა* *

უზადოსადმი ზესთ ერთისად ყოველი
მიართუთ, წმიდანო, ცხოველისად ცხოველი
და ვნების სისხლით საჭურველნი სოველი.
ხოლო ჯილდოთა უკუდავ უხრწნელ-მპოველი
იქმნენით, ხოლო მადლთა უხუად მთოველი.

* საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ანტონ I (1768-1769)

** ანტონ I-ის წინამდებარე თხზულება გამოსაცემად მოამზადეს ე. გაბიძაშვილმა და მ. ქავთარიამ (იხ. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები VI, 1980, გვ. 155-169). ჩვენ ტექსტი მოგვყავს აღნიშნული გამოცემიდან.

სიტყვა მერუე

„ნათელი მართალთა მარადის¹, რომელ არს „მარტივ და განუწულებელ კერძონი მისნი და ბუნებაჲ მისი წულობილ და არა ეკმარების მას² ერთიცა სიგრძე დრომსა, რათა წარვლოსმცა მას შინა, ესე უკუე თუალთა მიჰსცემს ხილუასა უჟამოსა და ტკბილ არს და უსიხარულევენესი სხუა საშუებელად, რათა მოიგონებდესმცა. შეუძლებელ არს ნათელ ვიდრემე ყოველი საცნაური მხედუელთად და არღარა უჩინო, დადათუ სიმსწრაფლისათჳს მოქმედებისა თუალთად შეპყრობად ყოველი გარემო მისი შეუძლებელ არს, ხოლო სინათლითა ყოველი დაფარული, განცხადებად შესაძლებელ, დადათუ ეგოდენითა, რაოდენიცა დაფარულსა მას განცხადებად ეკმავის.

„ნათელ არს ღმერთი და ბნელი არა არს მის თანა“, ესე იგი მარტივ არს და განუწულებელ, სიხარულევან არს და საყუარელ და საწყურუელ არსთად და საშუებელ და სატრფიალო მათდა მამობისათჳს დამბადებლობითისა და საკვრუელებისათჳს მიუწთომსა და ყოვლისავე მეცნიერებისათჳს ყოვლად წმიდითა გულისხმის-ყოფითა თჳსითა, რამეთუ გულისხმის-ყოფა მისი ნათელ არს და მით ყოველნი არსნი უწინარეს საუკუნეთა გამოჰბატნა თჳს შორის, განჰყუნა და განჰსაჯნა. ხოლო განმანათლებელ რომლისამე არსებისა ესრეთ, რამეთუ ხატ მისა სიმარტივითა და გულისხმისყოფითა, რომლითა მხედუელ და მცნობელ გარემოთა მისთა და აღმტრფობელ მისდა ჰქმნა და ნათელ მეორე, ხოლო რომელიმე ესეგუარ მარტივი და გულისხმიერი შეაკრა ჯორცთა და ჯორცნი სამთავრო ჰყუნა მისდა, რათა სინათლითა დამისშორისებულთა ჰმართებდეს მარტივი შეზავებულისა და ნათელ მესამედ იცნობებოდეს.

¹ იგავ. 13,9

² ვასილი დიდისა, ექუსთა დღეთა, თავი 2

ამათ მეორესა და მესამესა ნათელთა შორის პირუელსა მას ნათელსა დაუდვიეს სინათლემ ესოდენი, რაოდენიცა ეკმავის შესაბამ არსებათა მათთა ცნობად დაფარულებისა მიუწთომსა გუარისა თვსისა, რამეთუ არა ჰსტყუეს ამისთვის ბუელთა ვიეთმე სხოლასტიკოსთა მეტყუელთა: „არა საცნაურ არსო თვთ ერთისა მის უზადომსა არსებად არსთად დაღათუ, არამედ არცა სრულიად უცნაურ არს, მით რომელ სრულიად უცნაური არღავისადამე საყუარელ იყოს“.

ესე ვიდრემდე ნათელ პირუელი სიმართლისათვს წმიდათა თვსთა წარცდილთა ანუ განზერტყილთა ჯორცთაგან არსებისა მათისა მიმართ ნათლისა, ესე იგი მარტივისა და გულისხმიერისა, მიჰმადლებს უზესთაეს არსებისა მათისა განათლებასა უსაკვრუელესსა, რამეთუ იზიარებს ნათელი იგი უზადო და თვსსა ჰყოფს გამოზრწყინებასა ღმერთმთავრობითსა მათ შორის საცნაურად ყოველთა ანგელოსთა თვსთა და ესე ვიდრემე „ნათელ მართალთა არს მარადის“³

ხოლო რამ არს კმად იგი მიზეზი მართალთად მიფენისა ნათლისა ამის სამარადისოფსა? - სიმართლე. ვითარი სიმართლე? - დაცუა ყოველთა მცნებათა ღმრთისათა სიწრფოვით და არსებისა თვსისა ხატისა ღმრთისა შესაბამ-ყოფად პირმშომსა მაგალითისად.

ამათ მართალთად არს ნათელი იგი მარადის და უფლისა მიერ ჰპოვონ მადლი და დიდებამ.

ჰპოვეს უკუე მართალთა უფლისაგან მადლი, რამეთუ სიმართლისა მომგენი შრომით ყოველთა კეთილთა მოქმედებად ღირს იქმნეს და ყოველთა დიდებათა დათვსშორისებად, რამეთუ „ერეოდეს მეფეთა, იქმოდეს სიმართლესა, მიემთხვენეს აღთქმას, დაუყუნეს პირნი ლომთანი, დაჰშრიტეს ძალი

³ იგავ. 13,9

ცეცხლისა, განერნეს პირსა მახვლისასა, განძლიერდეს უძლურებისაგან, იქმნეს ძლიერ ბრძოლასა შინა, ბანაკები აოტეს უცხოთესლთა, მოიყუანნეს დედათა აღდგომილნი მკუდარნი მათნი⁴. ესენი არათუ ძუელთა შინათა მართალ-თათვს საკუთარ, რომელთაცა ვერ მიიღეს „თვნიერ ჩუენსა აღნათქუამი იგი“⁵, არამედ ახლისა მადლისა შორისთა წმიდათაცა ყოველთა და უფრომს მოწამეთა ქრისტესთა, რომელთა „ესოდენი მაქუს გარემოდგომილი ჩუენდა სიმრავლემ წმიდათა მოწამეთა, სიმძიმემ ყოველი გავიშოროთ და მსწრაფლ მომავალი იგი ცოდუამ⁶, ესე იგი სიმძიმემ ანუ სიფიცხემ განვიშოროთ გულისა, რომლისათვს გუამხილებსცა თქმა იგი: „ძენო კაცთანო, ვიდრემდის გულფიცხელ ხართ, რად გიყუარსთ ამაოებამ და ეძიებთ სიცრუესა“⁷

ყოველი გულფიცხელ ესევითარი არს, რამეთუ არარამეთა კარსა ზედა გულისა თვსისა მჰსმენელი რეკისა სხუადასხუა გუარითა რეკითა განუღებს მეგობარსა თვსსა სიტყუასა ღმერთთმთავარსა კარსა გულისასა, არამედ განფიცხების და უღმობელოებითა მით იქმნების უგრძნობელ, ვინამცა მჰსწრაფლ მოვიდეს ესეგუარსა ზედა მძინარესა ცოდუამ „და ცოდუამ იგი არს უსჯულოებამ“⁸, რამეთუ ღმრთუისა მიმართ ჰსჯული თანანადებითი, რომელსა აყენებდა არაქმნად, ჰქმნა იგი.

ვინამთგან ბრწყინულე იგი გუნდი ძლევამოსილთა მოწამეთა ქრისტესთა თანმენათესავეთა ჩუენთა გუაქუს გარემოდგომილ, თანა გუაძს, რათა „სიმძიმემ ყოველი განვიშოროთ და

⁴ ებრ 11,33-35

⁵ შდრ. ებრ. 11,39

⁶ ებრ. 12,1

⁷ ფსალ. 4,2.

⁸ შდრ. 1 იოან 3,4

მპსწრაფლ მომავალი იგი ცოდუამ და მოთმინებით ვპრზიოდეთ წინაგანმზადებულსა მას ჩუენსა ღუაწლსა და ვხედვიდეთ სარწმუნოებისა ჩუენისა წინამძღუარსა და სრულებისა მოქმედსა იესუს“.⁹

სანატრელ არს გუნდი იგი წმიდათა მარტვლობითი, რამეთუ სისხლი იგი მათი ეზიარა სისხლსა ღმერთთმამაკაცისა სიტყვსასა და წყლულებანი ასოთა მათ საღმრთოთანი გარდმოიხატნეს წყლულთა ზედა ასოთა მოწამეთასა. სიყუარული იყო კმა მიზეზ სახიერებით და კაცთმოყუარებით ვნებისა და სიკუდილისა ქრისტესისა, რომლითაცა განწმდა, რომლითაცა იკსნა და რომლითაცა მეორედ დაიბადა კაცი. და სიყუარულივე იყო კმა მიზეზ სიკუდილისა და ვნებისა მოწამეთასა, რამეთუ რომელიმე მათი იტყოდა: „არს ჩემ შორის წყალი ცხოველი და მხადის მე შინაგნით, ვითარმედ მოვედ მამისა მიმართ და მიტევეთ მე მპსგავს ყოფად ვნებასა ღმრთისა ჩემისასა“,“¹⁰ რომელიმე სიტყუათა ფსალმუნისათა: „განმკაფა მე შურმან შენმან, რამეთუ დაივიწყეს სიტყუად შენი მტერთა შენთა“¹¹; რომელიმე - „არა კმა არს ჩემდა სიკუდილი ერთგზის სატრფიალომსათვის ჩემისა“; რომელიმე - „მწყურის შესმად სასმელი უფლისა და მსურის, რათა უფროს მწყუროდეს“; რომელიმე - „ტკბილ ჩემდა ჯუარი, რამეთუ დიდება არს მკსნელისა ჩემისა, საშუებელ ჩემდა კბილნი ლომთა მძვნუარეთანი და საშინელებანი განკურნებულთა რკინათანი, ჩემდა ამოვან ცეცხლი შემაცურეველ ცეცხლისა, რომელი აღაგზნა ჩემ შორის ტრფიალმან ჩემმან, საყუარელ-კიცხვა, სიმდიდრე-იავარქმნა, სიხარულ-განსაცდელნი ძნელნი, სიმრთელე-წყლულე-

⁹ ებრ 12,1-2

¹⁰ ეგნატი ღმერთშემოსილისა

¹¹ ფსალ 118,139

ბანი მძვუნარენი, ჩემდა სიკუდილი-უკუდავება“, „რამეთუ ცხოვრება ჩემდა ქრისტე არს და სიკუდილი-შესაძინელ“¹²

სამადლობელ არს გუნდი იგი, რამეთუ სისხლითა მათითა დაემტკიცა ეკკლესიამ მოგებული „პატიოსნითა სისხლითა მხოლოდშობილისა სიტყვსათა“,¹³ რამეთუ შორის მოსრულმან მან „სმენად სიბრძნესა სოლომონ“¹⁴ ღმერთთმთავრისა სიბრძნისათა დედუფალმან ეკკლესიამან, ოდეს-იგი აღადგინა მის ზედა მტერმან და განაძვნა თვთმპყრობელნი უსჯულონი და სიმრავლემ ეშმაკთმსახურთა, ვითარცა ყოვლისავე მელონეობისაგან ჯორციელსა მოკლებულმან და უმეცორომან, „სარწმუნოებითა სიყუარულისაგან შეწვენილითა“¹⁵ შეჰსწირა ღმერთისად გუნდი წმიდათა მოწამეთა მსხუერპლი იგი სიტყვერი, დაღათუ არა უსისხლოდ, მაგრა სუნნელებად საღმრთოდ ზეცისა საკურთხეველისა შეწირული და ესრეთ დასამშვდელებად აღმრულთა შფოთთა ითნო მაღალმან და განამტკიცა „საფუძეული მისი მათათა შინა წმიდათასა“¹⁶ კლდესა ზედა მართლისა სარწმუნოებისასა და „განაძლიერნა მოქლონნი ბჭეთა მისთანი“¹⁷ რათა „ბჭე ჯოჯოხეთისანი ვერ ერეოდინ მას“¹⁸.

საქებელ არს გუნდი იგი, რამეთუ „აღიღეს ყოვლად საჭუერელი იგი ღმრთისა“¹⁹ მტკიცედ უკუე ჰსდგეს წელთა მორტყმულნი ჭეშმარიტებითა და შეიმოსეს ჯაჭვ იგი სიმართლისა და შეიხსნეს ფერჯთა თვსთა განმზადებულებად სახარებისა მის მშვდობისა ყოველსა შინა, აღიღეს ფარი იგი სარწმუნოებისა და ჩაფხუტი იგი ცხოვრებისა დაიდგეს და მახვლი სულისა აღმოიკადეს, ეწყუნეს სპარაზენსა ხილულთა

¹² ფილიპ. 1,21.

¹³ შდრ.საქ. 20,28.

¹⁴ მატთ. 12,42

¹⁵ შდრ. გალატ. 5,6

¹⁶ ფსალ. 86,1.

¹⁷ ფსალ. 147,2.

¹⁸ მატთ. 16.18.

და უხილავთა მტერთასა, ხილულთა მტერთა ვნებანი დაჰსთრგუნეს²⁰ და ნებანი თვსნი წმიდათა გულისხმისყოფითა თვთ კეთილობისა მიმართ მიჰსდრიკნეს, ჯორცნი მოაკუდინნეს და სულნი იგი თვსნი ყოვლად წმიდანი დაჰსდუნეს ჳე/ლთა შინა ღმრთისათა, ვითარცა ჳელთა საყუარელისა მამისათა.

ჳემმარიტად არა შეეხო მათ ტანჯუამ. ესენი „საგონებელ არიან თუალთა წინაშე უგუნურთასა მომჳუდარად და შეურაცხისყე ბოროტად განსულამ და ჩუენგან განსლუამ მათი:²¹ და ჩუენგან განსლუამ შემჳსრუად, გარნა იგინი არიან მმჳდობასა შინა. დაღათუ თუალთა წინაშე კაცთასა იტანჯნენ, არამედ სასოება მათი უჳუდავებითა სავსე არს. ხოლო თუ სადამე მცირედლა ასწავლნეს, განალა განჳუელნეს დიდძალად მით, რომელ ღმერთმან გამოჰსცადნა იგინი²² და ჰპოვნა იგინი ღირსად თავისა თვსისა, ვითარცა ოქრომ ბრძმედისა შინა გამოჰსცადნა იგინი და ვითარცა ყოვლად ნაყოფი მსხუერპლთა შეიწყნარნა იგინი.

ვინა სათანადო არს ჩუენდა ნატურად წმიდანი მოწამენი ქრისტესნი მადლობად და ქებად და უფრორე ჩუენნი განთვსებით, რომელნიცა იმუნეს მამეულად მამულთა შინა ჩუენთა და საშომან ადგილობითმან სამშობლოთა ადგილთა ჩუენთამან ჰმუნა ჳორციელად და აღზარდნა და მშობელნი მათნი იყუნეს წინაპარნი მამანი ჩუენნი და აჳაურმან ეკკლესიამან სახელსა ზედა წმიდისა სამებისა აღმოშუნა და მისცნა ცნობანი საღმრთოთა განგებულებათანი და ქრისტესთვს სიჳუდილად აღლესნა.

ამათგანნი არიან ორნი იგი ვარსჳულავნი სიტყჳერნი, მმანი ჳორციელად, მმანი ქრისტეს მიერ ნათლისღებითა და მმანი ზიარებითა ღუაწლისა წმიდისა ვნებათა, სახელით

²⁰ დაჰსთრგუნეს A.

²¹ შდრ.სიბრძ. 3.2.

²² ღირსად თავისა ... გამოჰსცადნა იგინი A.

დავით და კონსტანტინე, შემრჩოლებულნი იგი სასანთლენი ოქ/რომსანი, რომელნიცა ერთითა ნათლითა განათლდეს მზისა ღმრთისათა და ერთსა მას ნათელსა გარდამოჰყენენ ჩუენდა.

ორნი იგი ვერძნი სიტყვერნი, რომელნიცა მეგრ კეთილისა ჩუეულებისა ქრისტეანობითისა საწმისითა თვსითა მორქენალეზდეს წინააღმდეგომთა მიმართ კრავისა ღმრთისათა, ჰსჭამეს ყუავილთაგან და მდელოთა საღმრთოისა გულისხმისყოფითა მათთა ზედა წმიდათა სარწმუნოებისათა და აღმოცხენს წმიდანი გულისხმისყოფითნი, უმჯობესნი მართალნი და უკეთილესნი მოგონებანი და განჰსჯანი.

ორნი იგი ვაჰარნი ყოვლად წმიდათა სულითა მმზრუელნი²³ რომელთა განჰყიდეს ყოველნი თვსნი და მოიყიდეს უფასოდ იგი მარგარიტი, სიმდიდრეა განმამდიდრებელი იგი ყოველთა მიმადლებულეებითა მდიდართა.

ლიტრანი თვს შორის შემწყნარებელნი არომატისა უხრწნელისანი, რომელნიცა უღმრთოთა კელებითა შეიმუხრნეს და წარმოსახეს მვრომ²⁴ ტფრიალებითი, ზავებული წმიდათა სარწმუნოებითა, და ჰზავეს სისხლიცა თვსი ყოვლად წმიდაა სუნნელებად ქრისტესა და საღებაჲად პორფირად სასძლო²⁵ სამოსლისა ეკკლესიისა.

ხოლო ჩუენ, ვინამთგან თავთა ჩუენტა ვერ ღირსად მრაცხუელთა, გალობად და შესხმად საგალობელთა ვნებათა მათთა წიწნეულებაჲ და კდებამ დაგუეკუეთების სიგლახაკითა გონებისათა, არამედ მოწამეთმოყუარებითა მდიდარნი მინდობითა ყოვლად წმიდისა სულისათა ვიკადრებთ შეხებად საგალობელისა ამისდ გალობად და საქებელისა ამისდ ქებად.

²³ მსკაზრუელნი B

²⁴ მვირომ B

²⁵ სასძლოდ B

იყო უკუე მამული წმიდათა იმიერ ლიხისა კერძოდ საქართველომსა, ზედწოდებით არგუეთი, გარნა იეროსალიმი ზეცისა აქუნდათ შვლებამ მთავართა და არგუეთი იყო სამთავრო მათდა, მაგრა შვლებამ მამისა ზეციერისა და მთავრობამ კორცთა ზედა და სოფლისა ჩუეულებათა სიმდიდრემ ნივთთა აქუნდათ დატევებული მშობელთაგან კეთილმსახურთა, რომელითა არა მექონნი ნივთთანი განამდიდრეს და თვთ განმდიდრდეს უნივთოთა სიმდიდრითა, რამეთუ გულისხმის-ყოფამ კმეულ ჰყუნეს წესიერ ჰსჯულისა-აებრ სულისა და სამთავრომ გონებისა ერთთა ნათლითა მხოლომსა ღმრთისათა განაბრწყინუეს და მის შორის ღმერთთმთავარი ერთობამ ცნობილი სამობასა შინამ და სამობამ ერთობასა შინაი გამოჰხატეს.

არა რამე საყუარელ და საძიებელ მათდა იყო სიმდიდრე, არამედ რათა წამებულ იყუნესმცა ღმერთისა მიერ ქრისტეანე და რათა ზედწოდებამ იგი წმიდა იყოს მათ მიერ და რათა არათუ დაუჰსჯელობამ ოდენ აქუნდესმცა ზედწოდებისა მისთვის არამედ ზიარ იყუნესმცა არსებასა მას, სადაით ინართაულეს სახელი იგი ქრისტეანე.

მეცნიერ იყუნეს საღმრთოთა ჰსჯულთად განგებულებათა სიტყვსა ღმრთისათა კორციელთა და ყოველთა სამღუდელოთა და წმიდათა წერილთა, მაგრა კმეულ ჰყუნეს ღმრთისათვს ცნობანი იგი და კმევითა მით ქრისტემ შეიძნეს და „ახალი იგი განახლებული შეიმოსეს მეცნიერებაი“²⁶, ხოლო მეცნიერებითა მით განანათლნეს სხუანიცა.

„ქალწულ იყუნესო კორცითა“, ჰსთქუეს მათთვს ისტორიკოსთა, გარნა სიწმიდე კორცთა სულისა უვნებლობითა განკაზმნეს და სულისა უვნებლობამ ქალწულებითა სანატრელ ჰყუნეს.

²⁶ შდრ. კოლას. 3,10

კუალად მოუთხოვრებენ ვითარმეს „ახოვან იყუნესო ბრძოლათა შინა“, მაგრამ უახოვნესი და უმცნესი ბრძოლად აღადგინეს უკოცოთა „მთავრობათა მიმართ და კელმწიფებათა სოფლის მპყრობელთა მიმართ, ბნელისა ამის საწუთომისათა სულთა მიმართ უკეთურებისათა“^{*}. რამეთუ იმათ აღატყინეს სიმძაფრე სიკაბუკისა, გარნა კაბუკთა სახელითა ქრისტესითა ჭურვილთა ცეცხლი ტრფიალებისა საღმრთომსა აღაგზნეს თვს შორის და დაშრიტეს ცეცხლი ცეცხლითავე.

იმათ რღუნანი განსაცდელთანი განხშითა საქანელთა წარწყმედისათა მოუშუნეს ამათ ლოცვთა ღმრთისა მიმართ, ვითარმედ: „ნუ დამთქამნ ჩუენ მორევი წყალთა, ნუცა შთამთქამნ ჩუენ უფსკრული, ნუცა შეიყოფნ ჩუენ ზედა ჯურღმული პირსა მისსა“^ა, რღუნანი იგი განაგზნეს და თვთ ლიმენასა შინა საუკუნომსა განსუენებისასა იმრეს.

ისინი ეტლებითა და ჰუნებითა სულთა წარწყმედისათა და ესენი სახელითა უფლისათა; იგინი შებრკოლდეს და დაეცნეს, ესენი აღჰსდგეს და აემართნეს“^ბ; იმათ „გარდააცუეს მშვლდსა მათსა და განმჰზადნეს ისარნი კაპარჰთა მათთა, რათამცა ესროდეს ბნელსა შინა გულითა წრფელითა“^გ ამათ, მაგრამ ამათ სარწმუნეობით „მახვლი მათი გულსავე მათსა განაწონეს და მშვლდი მათი შემჰუსრეს“^დ.

ესევეითარი არს მკედრობად და სიმკნე დიდსულთა ამათ მკედართა ესეგუარი არს კმეცად გულისკმის-ყოფისა გონიერთა ამათ კაბუკთა, ესეგუარი არს განკაზმა კეთილგონიერებისა მიერ სიბრძნისა ბრძენთა ამათ პოლიტიკოსთა.

* ეფეს. 6, 2.

^ა ფსალ. 68, 16.

^ბ შდრ. ფსალ. 19, 7-8.

^გ ფსალ. 10, 2.

^დ ფსალ. 36, 15.

იტყვან, ვითარმედ: „იყო დავით ჰაეროვან და სპეტაკ ჯორცითა და მოწაბლე თმითა, შუენიერ და ჰკშირ წუერიტა, ხოლო კონსტანტინე შუენიერ გუამითა და მოწაბლე თმითა და წუერგამო, გარნა ორნივე სავსე იყუნეს სულიტა წმიდითა“.

უკმარ შეერაცხა მათ შუენიერებაჲ ხრწნადი, რამეთუ მეცადინთა „გარეგანისა განხრწნისათა განაახლეს შინაგანი“³¹, ვითარმედ მოიგეს სული წმიდაჲ თვს შორის მკვდრად და მკვდრსა თანა ეზიარნესცა და ზიარებითა მით „ღმერთ იქმნეს და შვლ მაღლისა“³²

მონათხრობასა ბერძენთა ზედა ირაკლი პირველისასა ჰბორგდა ჩუენ ზედა დისწული უღმრთოჲსა მახმედისი მურუან, ზედწოდებული ყრუდ. და განიმკედრა ჩუენსა ამას მამულსა გეორგიასა ზედა შემმუსრუელმან მეზობელთა ჩუენთა სამთავროთამან, ესე იგი სომხეთისა და ალვანიისა და კავკასიისამან, და მოსრულმან გეორგიად ანუ ივერიად (ესე იგი საქართველოდ) მოაოკრა რა რანი და ქართლი, გარდაიმკედრა იმიერ ლიხისაცა და შთასრული არგუეთად იბრძოლა წმიდათაგან მკედართა ქრისტესთა, დავითისგან და კონსტანტინეს და სჰაჲ უღმრთოჲსა ამის ამათგან მრავალჯერ ძლეულ იქმნა და მოჰსწყდებოდიან მკედარნი მრავალნი. მაგრა, რათა შანთნი იგი ოქრომისანი, რომელნიცა უკუდავისა სიძია საუნჯესა შინა დადებად განიმზადნეს, უწინარეს საუკუნეთა ბრძმედსა შინა ღუაწლისასა შევიდესმცა და ცეცხლითა მით ვნებისათა უსრულეს განბრწყინდეს, რამეთუ ესრეთ განაგებს ღმერთი მრავალჯერ სრულთათვს, შეპყრობილ იქმნეს უკანასკნელ ბრძოლასა შინა წმიდანიცა ესე და წინაშე მძლავრისა წარადგინნეს.

³¹ შდრ. 2 კორ. 4, 16.

³² შდრ. ფსალ. 81, 6.

მხილულელმან წმიდათამან მძლავრმან წინაშე თვსსა შეკრულად წარდომილთამან ჰსთქუა წმიდათა მიმართ ბასრობით: ვითარნი „ვინმე ხართო ქუათა და შეშათა მსახურნი, რომელთაცა იკადრეთ ბრძოლად ჩუენდა? არ მეცნიერ ხართა, რამეთუ დიდისა მოციქულისა მახმედის დისწული ვარ, რომლისა ჰსჯულსა ჰმონებს ყოველი არავია და სპარსია და და/მორჩილებულ არს ჩუენდა ყოველი ქუეყანაჲ აღმოსავლითგან ვიდრემდე დასავალადმდე?“

მიუგეს წმიდათა: „ჩუენ არათუ ღირსებისათვს შენისა ძალითა შენითა მოცემულ ვართ ჯელთა შენთა, არამედ ცოდუათა ჩუენთათვს შევვარდით ფლობასა ქუეშე შენსა, რათა წურთითა ამით სრულ ვიქმნეთ. ხოლო დედისა³³ ძმა იგი შენი მახმედ, რომლითა იქადი, საცინელ არს, ბილწ და ყოვლითურთ საძაგელუბა, ვითარცა მაცთური და წარწყმედილი ნათესავთა მათ, რომელნიცა უღმრთოებითისა უმეცრებისა ბადითა მოინადირნა“.

მჰსმენელი უღმრთო იგი ჰბორგდა და მოწამეთა ჭეშმარიტებისათა პირსა ცემად მტარუალთად ჰბრძანებდა. მაშინ ღაწუთა ზედა წმიდათასა ყურიმლისცემულთა ყურიმლისცემა იესუ ჩემისა დაიხატვოდა და ტკივილი მონათა ტკივილსა ლატრიასა ეზიარებოდა.

ჰბორგდა მძლავრი, მტარუალნი უწყალოდ ჰსცემდეს პირსა საღმრთოთა მკედართასა, დიდსულობდეს საღმრთონი მკედარნი და ტკბებოდა სახიერი ქრისტე და ეკუთებოდეს ქუეყანად სხეულითა წმიდანი, ამაღლდებოდეს გონებანი მათნი ანგელოსთა თანა.

შემდგომად აღადგინეს ქუეყანით აღდგომილნი იგი დაუცემელად და ანგელოსთა თანა მარად მდგომარენი სულითა. რისხვდა მათდა მძლავრი და რისხუასა ბოროტისა მისგან სოლინარისა წარმდინარისა ზაკვსა გუარსა შინა

³³ დედის B.

დაჰფარვიდა და რეცა ლიქნად წმიდათად მიდრკებოდა და ეტყოდა ნეტარსა დავითს: „მასმიესო შენთვის, ვითარმედ ხარ გულისწმის-ყოფა მკუთერ, გამოცდილ ატაკთა შინა და მთავარ ქუეყანისა ამის. ისმინე ჩემი კეთილგანზრახისა, დაუტევე ცუდი ეგე სიტყუამ სისულელისა და დაემორჩილენით ჰსჯულსა დედის ძმისა ჩემისასა და გყუნე თქუენ მთავარ და დიდებულ ყოველსა შინა სპარსიასა და არავიასა, რამეთუ გყო შენ სპასპეტ და წინამძღუარ ყოველსა ზედა სპასა ჩემსა, ხოლო ყრმასა მაგას, ძმასა შენსა, პატივს-ვჰსცე წინაშე საყდარსა ჩემსა მარადის მდგომარეობითა“.

გამოჰსახა თვს ზედა ნიში ცხოველისმოყფელისა ჯუარისა წმიდამან დავით და მიუგო: „უწყებულ იყავ, მძლავრო, რამეთუ, ვინამთგან კაცთმოყუარებით მომიწოდნა ჩუენ ღმერთმან ნათლისა მიმართ თვსისა მხოლოდშობილი რა ბემა თვსი, სიტყუამ იგი თანაჰსწორი მისი მოავლინა ჩუენდა, რომელიცა ჯორციელ იქმნა და გონება იგი ღმერთთმთავარი უჯორცომსა მის და უნივთომსა სიტყვსა თვსისა ღმერთთმთავრისა ჩუენთვის განჯორციელებითა და ნივთიერ დაწერიტა გუეზრახა, რომელმანცა ჯორციტა ჯუარცმამ და სიკუდილი დაითმინა და ჯორციტა ამაღლებული ქუეყანით მარჯუენით მამისა მჯდომარე არს და ჩუენ შორიელნი მახლობელნი თვსიტა წმიდატა მოციქულტა და ქადაგტა მიერ განგუანატონა და კერპტა მონებისაგან თავისუფალ გუყუნა, შეუძლებელ არს ჩუენდა უარყოფად იგი, რომელი მხოლო არს სამობასა შინა განუკუეთელად და სამობს მხოლობასა შინა შეურევნელად, რომლისა მიმართ გუარწამს, რომლისა მიმართ ნათელგვიღებიეს, რომლისა მიმართ ვიციტ, რომელსა ვჰჰსახურებტ და რომლისადცა ვესავტ. არა შევიწყნარებტ უცხოსა ქადაგებასა, უკეთუ „გარეშე მისა, რომელი გუახარეს მოციქულტა ქრისტესტა, ანგელოსი ზეგით გუახარებდესცა, შეჩუენებულ იყავნ³⁴ მახარობელიცა იგი და სახარება. ჩუენდა სახელისატვს ქრისტესი გუემანი, ტანჯუანი, ცეცხლი, მახვლი და სიკუდილი დიდება არს, უხრწნელება და უკუდავება“.

მკმსმენელი მძლავრი ჭემმარიტისა მის აღსარებისა წმიდისაგან დავითის ჰკითხვდა ნეტარსა კონსტანტინეს, ვითარმედ: „რასა იტყვ, ყრმაო, თავისთვის შენისა, არა ერჩია ბრძანებასა ჩემსა“?

ეჰა, გონიერებასა ჭაბუკისასა, ეჰა წმიდასა გულისჭმის-ყოფასა ყრმისასა, ეჰა ახოვანსა სულსა მამრისასა, რამეთუ „სხუა ვინმე ძმამ მაკაბელი“³⁴ შემდგომი პირუელისა ძმისა ოდესმე³⁵ კეთილმსახურ აღმსარებელისა ანტოხო³⁷ ეპიფანოსის ზე უშიშითა სულითა და ბრწყინუალობითა ჯმითა მძლავრსა მიუგებდა³⁸: „მე ჭემმარიტად, მძლავრო, ქრისტეანე ვარ და მჯედარ ქრისტესი და აღმსარებელ ქრისტეს მიმართ და ქრისტესთვის წინაშე შენსა მათ ყოველთა, რაოდენიცა აღიარა უპირატესმან ძმამან ჩემმან დავით.“

ესრეთ უკუე აღიარეს მჯედართა ქრისტესთა „კეთილი იგი აღსარება“³⁹ მისთვის, რომელმან-იგი ჰსწამა პონტიელისა პილატეს ზე კეთილი იგი აღსარებად, და დაიმარხეს მცნებად იგი უბიწოდ და უბრალოდ, ვიდრე გამოჩინებადმდე უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტემსა, რომელი-იგი ჟამთა თვსთა აჩუენოს ნეტარმან მან და მხოლომან ძლიერმან მეუფემან მეუფეთამან და უფალმან უფლებათამან.

მკმსმენელმან მძლავრმან წმიდათა კეთილსა მის აღსარებისამან, მბორგალმან და განრისხებულმან, გამოირჩივნა ლაშქრითაგან მტარუალად კაცნი უმკაცრონი და უწყალონი და კაცთმოდულენი და მიჰსცნა ჯელთა მათთა წმიდანი იგი და უბრძანა შეეყნებად მათი საჰყრობილედ და არარამე საზრდელი და სასმელი მიცემად მათდა, ხოლო ტანჯუად

³⁴ შდრ.გალატ.1,8.

³⁵ მაკაბელი ... ძმისა -A.

³⁶ ოდესმე B.

³⁷ ანტოხო³⁸ ეპიფანოსის ზე -B

³⁸ შდრ. 2 მაკაბ. 7,2.

³⁹ შდრ. 1 ტიმოთ. 6,12.

მარადღე მრავალგუარითა სატანჯუელითა განუწყუდელად, რათა დაჭირუებით აღიარონმცა ჰსჯული მახმედისი.

მაშინ კელნი და ფერკნი წმიდათანი რკინათა შინა და ყოფა ბნელსა დილეგსა შინა, მაგრა გონებისა მათისა ყოფამ ღმერთთმთავრისა სამებისა შორის და ცხოველთშემოქმედისა ღმერთთმთავრისა სამებისა დამკვდრება გონებისა შორის წმიდათასა, მოყმობა ყოვლითურთ მუცელთა საზრდელისაგან და წყურვილი და განკმობა ყიათა, მაგრა ჭამითა გულისხმის-ყოფისათა, განძლომა და სასმელისა უფლისა, რომელ არს სიკუდილი ღირსთა, შესმისა სურვილითა დათრობა ნეტართა სულთა მათთა.

სახელი წმიდა ღმრთისა წმიდაქმნილი მათ ზედა და ფსალმუნი პირთა შინა მათთა წმიდათა მგალობელთა: “აჰა, ესერა, რადმე კეთილ ანუ რადმე შუენიერ, არამედ დამკვდრება ძმათა ერთად”? გუემისა მიერ წყულელეზბანი ყოვლად წმიდათა ასოთა მათთა ზედა და ამით ტკივილნი არამეცნიერნი, მაგრა სიმართელე საუკუნო სულსა შინა მათსა წმიდასა.

ესრეთ უარ-იყოფოდეს ჯორცნი წმიდათაგან, ესრეთ ოჯნიდეს წმიდანი სოფლისაგან, ესრეთ ქრისტესა ეზიარებოდეს, ესრეთ სარწმუნოებასა მისსა მიმართ წმიდითა სიყუარულითა და ნეტარითა სასოებითა განუშუენებდეს, ესრეთ ბეჭედთა ქალწულებისათა ტკივილთა მიერ ყოვლად წმიდათა სხეულთა თვსთათა განაბრწყინუებდეს, ესრეთ ანგელოსთა ცხორებასა ჯორცთა შინა თვსთა მიეგებდეს, ესრეთ სულთა თვსთა წმიდათა გონებასა გნომსა და გულისკმის-ყოფასა განუწმედდეს, ესრეთ გონებასა ღმრთის სახესა საკურთხეველ ღმერთთმთავრისა სამებისა იქმოდეს და მის შორის წმიდათა და საღმრთოთა გამოხატუათა და განჰსჯათა ღმრთისა მიმართ შეწურუად სულთა თვსთა ნეტართა ამღუდელომე-მედებდეს.

ნეტარ არს და სამგზის სანატრელ შეზიარება იგი წმიდათა მათ ძმათა ღუაწლისა ურთიერთას⁴⁰ და თანად ზიარებად ვნებათა ქრისტესთად. „საკვრველ არს ღმერთი

წმიდათა შორის თვსთა“⁴¹, რომელმანცა მრავალთა მათ დღეთა შინა სხეულნი ცხოველთანი საზრდელისა უმოქენო ჰყუნა და ესრეთ ღმერთმამაკაცებრსა მოქმედებასა თვსსა მიამჰსგავსნა, რამეთუ, ვითარ-იგი მაცხოვარმან ჩუენმან უდაბნოს „იმარხა ორმოცი დღემ და ორმოცი ღამემ და შემდგომად გამოიცი-დებოდა ეშმაკისაგან“⁴² და მარხუამ წინადაგვდუა ჩუენ უქმად უკუნმქცევლად გამომცდელისა მრავლითა მათ დღეთა შემთხუეულისა წმიდათად მტერმან მან და მოძულემან დასა-ბამითგან არსებისა ჩუენისამან მოაგონა უღმრთოსა მურუანს გამომცდელნი და მლიქნელნი მივლინებად წმიდათად, რათა თაყუანისცემად ბილწისა ღმრთისა უღმრთოისა მახმე-დისგან ქადაგებულისა მოწამენი ჭეშმარიტებისანი მოიყუანეს.

იტყვან ამისთვს ისტორიკოსნი, ვითარმედ: „მოუწოდაო უღმრთომან მურუან გრძნეულთა და მოგუთა სპარსათა და უბრძანა, რათა ლიქნითა და შეტყუებითა მოუყუანესმცა წმიდანი იგი უღმრთოისა ჰსჯულისდებისად ბილწისა მოციქულისა მათისა.“

მისრულნი გამომცდელნი და მლიქნელნი წმიდათად ყოველსა ღონესა საეშმაკოსა გარდაქცევად ჭეშმარიტებისაგან წინა-დაუდებდეს და ყოვლად შუენიერსა სიჭაბუკესა მათსა სიმჴნესა და ბრძოლათა შინა გამოცდილებასა შეწყალებად აწუევდეს. ეგსახედ დიდებათა და პატივთა და სიმდიდრეთა დიდთა და ფრიადთა ყოვლად უსჯულოისა ამირ მუმლისაგან მათისა ფიცით უქადებდეს, ხოლო საშუებელთა სოფლისათა და გემოვნებათა ტკბილამოვნებასა მრავალფერთა სიტყვითა განუმარტებდეს და ამათგან დამაკლებელთა თავთა თვსთა ყოველთა უგუნურებასა დაამტკიცებდეს, ხოლო არაწმიდასა ჰსჯულისდებასა ბილწისა მახმედისსა უქადაგებდეს და,

⁴⁰ ურთიერთარს B.

⁴¹ ფსალ. 67, 34.

⁴² მდრ. ლუკ. 4,2.

თუ სადაბე არა ისმინონ მათი მძვინვარესა სიკუდილსა უწყალოდ მჰსწრაფლ მიცემად მძლავრისაგან უქადებდეს.

მჰსმენელნი ამათნი უღმრთოთაგან წმიდანი, რომელნი „არა ცხოველ იყუნეს (კორციელად) არამედ აქუნდათ ცხოველად თვს შორის ქრისტემ“⁴³, მიუგებდეს უკეთურთა მათ: „ყოვლისა მიმართ ამაოებისა სოფლისა, ვითარცა მკუდართა, გუბინავს ჩუენ, რამეთუ ყოველთა გარემოვექცევით, რამეთუ ერთი ოდენ შევიყუარეთ, რომელმან დაგუბადა ჩუენ, და ყოველთაგან წინააღმდგომთა მისთა „გუბინავს და გული ჩუენი მღვძარე არს“⁴⁴ მისდამი, არარამე საჭმარ მორწმუნეთა ქრისტესად თქმულნი ეგე თქუენ მიერ სიკეთენი ჩუენნი კორციელნი, დიდებანი და გემოვნებანი ყოვლად ამაონი მსოფლიონი, „რამეთუ ყოველი კორცი თივა არს და ყოველი დიდება კაცისა, ვითარცა ყუავილი თივისა. განჰმა თივა იგი და ყუავილი მისი დასცვვა“⁴⁵, ხოლო სიტყუა ღმრთისა ჩუენისა“⁴⁶ ჰგიეს უკუნისამდე“⁴⁷.

„ხოლო ცრუმსა მისთვს ჰსჯულისდებისა მოციქულისა თქუენისა და სხუათა მჰსგავსთა მისთა წინასწარმეტყელებულ არს უფლისაგან ჩუენისა იესუ ქრისტემსა, რომელი არს უფალ და მეუფე“⁴⁸ და შემოქმედ წინასწარმეტყუელთა: „აღდგენ ცრუ წინასწარმეტყუელნი და აცთუნებდენ მრავალთა“⁴⁹ და „მრავალნი მოვიდოდიან სახელითა ჩემითა და იტყოდიან, ვითარმედ: „მე ვარ და მრავალთა აცთუნებდენ“⁵⁰. ამისთვს საძაგელ არს ჩუენდა, ვითარცა მაცთურისა და საღმრთოთა ჰსჯულთა გარდამაქცეველისა მახმედ თქუენისა ჰსჯულისდებათა შეწყნარებად მით, რომელ მისნი იგი

⁴³ შდრ. გალატ. 2, 20.

⁴⁴ შდრ. ქება 5, 2.

⁴⁵ დაჰსცვვა B.

⁴⁶ ჩუენისა -A.

⁴⁷ შდრ. ისაია 40, 6-9.

⁴⁸ მეუფე A.

ჰსჯულნი, რომელნი დაჰსდუნა თქუენდა და ჯადაგებათა მისთა დამტკიცებანი, უწყებულ ვართ ჭეშმარიტებითა ვითარმედ უცხო არიან ყოველთაგან ჭეშმარიტებითა დამტკიცებითა, ჳმათაგან და მოსწავებათა საწინასწარმეტყუელოთა და საღმრთოთა სახარებათა და სამოციქულოთაგან მოძღურებათა.

არა გუეშინის სატანჯუელთა მძვწარებისაგან, არცა განკუეთისაგან სულად და ჳორცად, რომელნი თქუენ ურწმუნოთა მიმართ მოგონებადცა საცვფრო არს. გურწამს მეტყუელისა მის მიმართ მოგონებადცა საცვფრო არს. გურწამს მეტყუელისა მის მიმართ ვითარმედ: „ნუ გეშინი მათგან, რომელთა მოჰსწყვდნენ ჳორცნი, ხოლო სულისა ვერ ჳელ-ეწიფების მოკლუად“⁵¹ და კუალად: „რომელმან აღმიაროს მე წინაშე კაცთა, მეცა აღვიარო იგი წინაშე მამისა ჩემისა ზევათასა“⁵² განმეშორებით ჩუენგან ყოველნი მეტყუელნი უსჯულოებისანი.

უცხო არიან ჩუენდა სიტყუანი თქუენნი, რამეთუ „ჩუენდა ერთ არს ღმერთ მამა, რომლისა მიმართ არს ყოველი და ჩუენ მისა მიმართ; და ერთ არს უფალო იესუ ქრისტე, რომლისა მიერ ყოველი და ჩუენ მის მიერ“⁵³. ესრეთ გურწამს, ესრეთ აღვიარებ და მოსვწყდებით სახელისთჳს ქრისტესისა, ვითარცა „ცხოვარნი კულადნი“⁵⁴.

ჰსმენელნი უკუნ-იქცეს უღმრთონი სირცხვლეულნი და მათ თანა სირცხვლეულ უკუნქცეულ ეშმაკიცა. ამაღლდა სიმტკიცე მოწამეთა, განძლიერდა ძლევა ქრისტეს მარტვლთა, შეიმუსრნეს ყოველნი ღონენი საეშმაკონი, მახენი მტერისანი უქმ იქმნნეს, შეიწყნარნა ზიარნი ვნებისა თჳსისანი მოწამენი

⁴⁹ მატ. 24,11.

⁵⁰ მარკ. 13,6.

⁵¹ მატ. 10,28.

⁵² შდრ. ლიკ. 12,8.

⁵³ 1 კორ. 8, 6.

⁵⁴ ფსალ. 43,22.

თვსნი სიტყუამან ღმერთთმთავარმან თვს შორის და თვთ დაადგრა შორის თვსთა.

უკანასკნელ მტერი სხუასა ღონესა მოაგონებს მსახურთა თვსთა, აღაბორგებს გონებასა მურუანისსა წმიდათა ზედა ქრისტესთა, რამეთუ ბრძანა თავდაღმა მოკიდებამ სიმაღლით წმიდათა და უწყალოდ კუერთხებითა გუემამ.

მოითმენდეს წმიდანი იგი, „მოელოდეს ნეტარსა მას სასოებასა და გამოჩინებასა დიდებისა დიდისა ღმრთისა და მაცხოვრისა ჩუენისა იესუ ქრისტესსა“⁵⁵, ჰრწმენაყე აღმოქმელისა მის მიმართ, „რომელმან ჰსძღოს, მივჰსცე მას დაჯდომამ ჩემ თანა საყდარსა ჩემსა, ვითარცა მე ვჰსძღე მას დაჯდომამ ჩემ თანა საყდარსა ჩემსა, ვითარცა მე ვჰსძღე და დავჰსჯედ მამისა ჩემისა თანა საყდარსა მისსა“⁵⁶.

მერმელა განიშზადებოდა მძლავრისაგან „სასმელი უფლისა შესმვად“⁵⁷ წმიდათა მიმართ, რამეთუ შეუკრნეს ჳელნი და ფერჳნი და მოაბნეს ქედთა მათთა ზედა ლოდნი მძიმენი და შთაყარნეს⁵⁸ მდინარესა შინა ფასოს, რომელსა ჩუენ ენისამებრ⁵⁹ ჩუენისა ზედწოდებულ ვჰყოფთ რიონად, რამეთუ ქალაქსა შინა ქუთათისს აღასრულეს წმიდათა მათ ჰსრბამ მარტვლობისა თვსისა.

ხოლო ოდეს-იგი შეჰკრვიდეს წმიდათა მათ და ლოდთა ქედთა მათთა ზედა წმიდათა მოაბემდეს, ღაღადჰყუეს უფლისად მეტყუელთა: „გმადლობთ შენ, უფალო იესუ ქრისტე, ძეო და სიტყუაო მამისაო, რამეთუ ისმინენ თხოვანი ჩუენნი და ღირს-გუყუენ ჩუენ სიკუდილად სახელისათვს შენისა.

⁵⁵ ტიტე 2,13.

⁵⁶ აპოკალ. 3,21.

⁵⁷ შდრ. მატთ. 20,23.

⁵⁸ შთაჰყარნეს B.

⁵⁹ ენისამებრ B.

აწცა შეისმინე ჩუენ მონათა შენთა, მეუფეო და, რომელნიცა გუხადოდენ სახელითა შენითა, მიეც შენდობაჲ ბრალთა და ჰყუენ ასონი ჩუენნი მკურნალ ყოველთა სენთა და უძლურებათა დიდებად ყოვლად საგალობელისა სახელისა შენისა“. და მერმელა გამოჰხატეს თვს ზედა ცხოველისმყოფელისა სასწაული ჯუარისა და შთაყრილთა მდინარესა შინა ჳმა ჰყუეს: „უფალო იესუ ქრისტე, კელთა შენთა შევკედრებთ სულთა ჩუენთა, ამინ“.

იტყვან ვნებათა ამათ წმიდათასა მომთხრობელნი, ვითარმედ „მოვიდაო ჳმაჲ ზეცით, აღმასრულებელი თხოვათა მათთა სასმენელად ყოველთა, რომლისა მსმენელნი⁶⁰ შიშნულნი ივლტოდეს მტარულნი“.

„საკვრელებდა კიდობანი იგი წამებისა იორდანესა შინა, რამეთუ განვლასა კიდობნისასა ზემო კერძოჲ შეჰყინდა იორდანისა“. უსაკვრუელესებენ წმიდანი წყალთა შორის რამეთუ სუეტნი ნათლისანი სხეულთა მათთა ზედა წმიდათა წყალთა შინა გამობრწყინდებიან და ღამესა ბნელსა განანათლებენ და იმიერ და ამიერ მდინარისა ყოველთა განაბრწყინუებენ. საკვრუელებით საკრუელნი კელთა და ფერჳთაგან და ლოდნი ქედთაგან წმიდათა განიჳსნებიან და მდინარე რიონი ზედა ეპიფანიისა თვსისა სხეულთა წმიდათასა დაუნთქმელად იტვრთავნ.

შუენიერ ორნი იგი ფიცარნი ჰსჯულისანი და კუერთხი მდებარე კიდობანსა შინა ოქრომსასა, გარნა უშუენიერეს ორნი იგი სხეულნი წმიდათანი წერილ წყლულებათაგან იესუსთა და აღყუავებულ მდინარესა შინა, პატიოსან მანანა ტაკუკსა შინა ოქრომსასა, უპატიოსნეს სისხლი წმიდათა, რომლი დაითხია ქალაქსა შინა სამეფოსა ქართუელთასა და მით ოქრომსა უბრწყინუალეს იჳმნა ქალაქი იგი.

„აღიღეს ლევიტელთა იორდანისაგან ქუანი ჩუენებად

⁶⁰ მდრ. ისუ ნავე 3,13-16.

შემდგომად საკვრულებათა⁶¹, დაისხნეს ბუალნი წმიდათანი დღითიდღე მოვსენებად საკვრულებათა ქრისტესთა.

ესრეთ უკუე შემკულ არს მოწამეთა მიერ აღთქმად ახალი, რამეთუ სისხლი იგი მათ მითუალულ მსხუერპლ ღმრთისა მიერ და ჩუენ კაცთათჳს საკვრულ წინდ ღმრთისა მიმართ.

ირისებრ ჭრელებს ისხლი მათი, რომელი მშვლდ არს საჭურუელ წმიდა ურჩთადმი ეკკლესიისათა, ხოლო ჩუენდა ღმრთისა მიმართ ნიშად მშვდობისა.

საჭურუელ წმიდა და სამოსელ ეკკლესიისა სისხლი მათი, ჯაჭუ და მახვლ უღმრთოთა მიმართ და ჩუენდა პორფირ განმაშუენებელ.

იფქლებენ მოწამენი ქრისტესნი, დათესილნი მდინარესა ზედა ჰრწყულნი პირად-პირადითა ვნებითა და მომკილნი მარგლითა წმიდისა სიკუდილისათა და ვითარცა ძნეულნი აღკიდებულნი ბეჭთა ზედა კაცთაგან კეთილმსახურთა, რომელთაცა ესმათ ჳმად სუეტიტ გამო ცეცხლისათ, რათა აღიხუნენ იგინი მდინარისაგან დატვირთულნი, წარიღონ აღმოსავალ კერძო და სადაცა განთენეს, დაჰკრძალონ მუნ, რამეთუ მუნ განჩინებულ არსო უფლისა მიერ დაკრძალუად, გამოგუზრდიან ჩუენ ოხათა თვსთა მიერ ურხცუენელთა ღმრთისა მიმართ.

საკვრულებენ წმიდანი ესე, ვითარმედ ნათელთა ბრწყინ-ულეთა და განუცდელთა სხეულთა მათთა ზედა დადგომითა შუასა შინა მდინარისასა დაუნთქმელად, მდინარისა მიერ პყრობითა ნათლისა მისგან საკვრველისა მათ ზედა დადგ-რომილისა კეთილმსახურთა მიმართ კაცთა დამალულთა მწოდებელითა ჳმითა, რათა აღიღონ და წარიღონ დაფლუად სხეულნი წმიდათანი.

ხოლო პირად-პირადთა ნიშთა საკვრულებათა ადინებენ რომელნიცა სარწმუნოებით მთხოველთა აღსრულებითა თხოვათათა განცხადებულებენ დღითი-დღე.

⁶¹ შდრ. ისუ ნავე საკვრულებათა 4, 8.

ესმა რა კაცთა მათ კეთილმსახურთა ჳმამ იგი, რათა „აღიღონ სხეულნი წმიდათანი და წარიღონ აღმოსავალ კერძო და სადაცა განთენნეს, დაჰსხნენ მუნ განჩნებისაებრ უფლისა“, განკვრუებით მადიდებელნი ღმრთისანი მიეხალნეს შიშით და ძრწოლით და აღმხმელთა წარიღეს ბრძანებისაებრ და ოდეს განთენა, მისრულნი თავსა ზედა კლდისასა, სადა-იგი ჰსდის⁶² მახლობელ მდინარე წყალ-წითელი ქალაქსა გამოდებულსა და აღოკრებულსა უღმრთოისა მურუანის მიერ, ჰპოვეს ეკკლესიაჲ დარღუელი და მუნ დაჰსხნეს სხეულნი წმიდათანი.

ხოლო დაფარულებასა წმიდათა ნაწილთასა იტყვან მომთხრობელნი დროდმდე მეფობისა იმერთა ზედა ბაგრატ დიდისათა, რომელმანცა განაახლა ეკკლესიაჲ იგი და შეჰქმნა სამარტვლეჲ წმიდათა მათ კუბოჲ შუენიერი და დაჰსხნა მას შინა ნაწილნი იგი წმიდათანი და ჰყო ადგილი იგი მონასტერ ზოგად ცხოვრებულთა.

და თქუნენ წმიდანო და საკვრველნო დავით და კონსტანტინე, ჩემდა პატიოსანნო მკედარნო და მოწამენო ჳემარი ტებისანო, ყოვლად შუენნიერნო შინაგნით და გარეგნით.

სათნოებათა მიერ და სიკეთეთა, სურვილით შემსხმელსა ყოვლად წმიდათა ვნებათა თქუნეთასა მცევდ ყოველთაგან წინააღმდგომთა კეთილისათა და სიტყვთა შემსხმელი წმიდათა ვნებათა თქუნეთასა მცევდ ყოველთაგან წინააღმდგომთა კეთილისათა და სიტყვთა შემსხმელი წმიდათა ვნებათა თქუნეთა მიზიარეთ.

ხოლო დღესა მას უფლისასა უღონო სიტყვს-მიცემისაგან მჰსაჯულისა მიმართ წმიდისა და მართლისა ოხითა წმიდითა თქუნითა ბრალთაგან თავისუფალ მყავთ და „დამამტკიცეთ მე ყოვლითა საქმითა კეთილითა ყოვად ნებაჲ მისი, რომელმან ჰყვის სათნოებაჲ მისი ჩუენ შორის წინაშე მისსა ქრისტე იესუს მიერ, რომლისა არს დიდება უკუნიითი უკუნისამდე, ამინ“⁶³.

⁶² ჰსდის A.

⁶³ შდრ. ებრ. 13, 21.

საძიებელი Index

- აბასთუმანი 87
 აბასი 97
 აბასიანები 97
 აბასიანთა სახალიფო 91
 აბაშები/აბაშთა ნათესავი 24, 35, 64, 94
 აბაშეთი 94
 აბაშად (მდინარე) 64
 აბდ-ალ-მალიქი 95
 აბისინიელები 24
 აბულაძე ი. 98
 აგარიანები 70, 71
 ავლარის წარწერა 29
 ავღანეთი 94
 აღავერდის ოთხთავი 29
 აღასანია გ. 79, 97
 აღვანია 158
 ალი 57
 ამირა მუჰლი 60, 61, 91, 163
 ანაკოფია 19, 36, 65
 ანდრია // მოციქული//პირველწოდებული 46, 88, 89, 91
 ანდრონიკაშვილი მ. 87, 98
 ანთელავა ი. 93, 98
 ანტიოქე სტრატეგი 7, 8, 9, 79
 ანტიოქიის პატრიარქი 88
 ანტიოხოს ეპიფანოსი 161
 ანტონი - კათოლიკოს-პატრიარქი 6, 148
 არაბები 12, 13, 15, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 30, 78, 84, 85, 86, 87, 91, 94
 არაბეთი 12, 42, 53, 55, 61, 62
 არავია 159, 160
 არგუეთი 4, 31, 32, 39, 40, 46, 49, 51, 76, 77, 88, 148, 156
 არსენ ვაჩეხ ბე 13
 არსენის მონასტერი 85
 არქიეპოსკოპოსი 92, 93
 არჩილი 15, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 27, 30, 36, 65, 77, 94, 146
 აფრიკა 18
 აფხაზები 26, 27, 34, 45, 63, 93, 94, 95
 აფხაზეთი 27, 35, 46, 64, 92, 93, 94
 აფხაზთა მეფე 28
 აქიტობელი 65
 ბაბილოვნელები 41, 80
 ბაბილონი 80
 ბაგრატ/ბაგრატ IV/14, 22, 26, 27, 28, 29, 30, 74, 97, 145, 169
 ბერაძე თ. 8, 23, 145, 146
 ბერძნები/ბერძნული 5, 6, 9, 11, 12, 15, 16, 20, 41, 43, 75, 77, 78, 88, 92,, 93, 94, 158
 ბიზანტია 5, 8, 9, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 22, 24, 25, 27, 29, 30, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 93
 ბიკვინთა 94, 95
 ბოდბე 27
 ბოდისი 27
 ბოსფორი 94
 ბროსე მ. 28
 ბუსირი 97,
 გაბაშვილი ვ. 21, 90, 91, 97
 გაბიძაშვილი ე. 12, 13, 28, 37, 97, 98, 100
 გაგომიძე გ. 28, 97
 გეორგია 158
 გიორგი ხუცესმონაზონი 88
 გიორგი მთაწმინდელი 10, 88
 გოლგოთა 80
 დავით - არგვეთის მთავარი 5-14, 18-20, 25, 26, 31, 40, 46, 47, 49, 52, 55, 57, 71, 72, 74-77, 79, 82-84, 87-96, 148, 155, 158, 160, 161, 169
 დავითი - ქრეულთა მეფე და წინასწარმეტყველი 49, 89, 90
 დავითიან-ბაგრატოვანი 148
 დარიალი 87

- დარჩილი 14, 15, 19, 20, 21, 22, 23, 26,
 27, 30, 36, 77, 95
 დასავლეთ საქართველო 7, 87,
 93, 94, 95
 დასავლეთის თურქები 81, 82
 დასავლურ-თურქული საზავანო 81
 დიდი სჯულის კანონი 89, 145
 დიოფიზიტობა 78
 დოგმატიკონი 7, 12
 დონი (მდინარე) 81
 ებრაელები 80, 89, 90
 ეგრისი 20, 31, 92, 93, 146
 ეგვპტე//ეგვიპტე 11, 42, 43, 86, 97
 ელენე 20
 ერაკლე - იხ. ჰერაკლე
 ეფრემ მცირე 89, 145
 ექვთიმე მთაწმინდელი 88
 ვახტანგ გორგასალი 5, 14, 15, 19, 20,
 21, 22, 23, 24, 26, 27, 30, 32, 36, 40, 65,
 75, 77, 94, 95
 ვესპასიანე ფლავიუსი 80
 ვოლგა (მდინარე) 81
 ზაქარია - იერუსალიმის პატრი-
 არქი 9, 10, 41, 42, 80, 83, 84
 ზემოე საქართულო 148
 ზოროასტრული რელიგია 25
 თბილისი 87
 თეოფანე აღმსარებელი 10, 82, 84
 თურქები//თურქული 81, 82, 145
 თურქთა ხაკანი 11, 82
 თურქია 87
 იბერია//იბერიელები 88
 იერუსალიმი//იეროსალიმი 7, 8, 9,
 10, 17, 18, 41, 79, 80, 83, 84, 156
 იერუსალიმის ჯვრის მონასტერი 29
 იესუ ქრისტე 36, 67, 69, 75, 161,
 164, 165, 166, 167
 ივერია 158
 ილარიონ ქართუელი 88
 ინგოროყვა 3, 7, 13, 145
 ინდოეთი 24
 იოანე// იოანე კვიპრელი 43, 86
 იორდანე 167
 ირაკლი კეისარი - იხ. ჰერაკლე
 ირანი 94, 145
 ისე - იესუ 56
 ისეს წიგნი - სახარება 57
 იუდეველები 80, 90
 იულიუს აფრიკანელი 16
 კავად შიროი 10
 კავადი 82
 კავკასია 80, 81, 82, 158
 კაკაბაძე ს. 6, 92
 კეკელიძე კ. 5, 7, 9, 12, 13, 88, 89, 145
 კიკნაძე გ. 6, 38, 146
 კიმენი//კიმენური 6, 7, 13, 14, 85,
 92, 145
 კოზმან და დამიანეს ტაძარი 35,
 66, 97
 კომანი 11, 80
 კომანთა ქუეყანა 11, 42, 80
 კონსტანტინე III 85
 კონსტანტინე//კონსტანტინე -
 არგვეთელი მთავარი 5, 6, 7, 8,
 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17,
 18, 19, 20, 21, 22, 25, 26, 27, 28,
 29, 30, 31, 32, 33, 34, 37, 38, 39,
 41, 42, 45, 46, 47, 52, 58, 65, 71,
 72, 74, 75, 77, 79, 82, 83, 87, 88,
 89, 90, 92, 94, 95, 148
 კონსტანტინოპოლი 42, 65, 96
 კტეზიფონი 17, 82
 კუზანი 81
 კულაკოვსკი იუ. 9
 კურანი იხ. ყურანი
 კურაპალატი 29
 კუხეთის ზოდისი 28
 კვპრე 43, 86
 ლაზიკა 20, 92
 ლევიტელები 167

- ლეონ ისავროდ /ლეონ III ისავრიე-
 ლი 15, 18, 20, 26, 75, 77, 78, 84
 ლეონი 20
 ლეონტი მროველი 22, 23, 30, 145
 ლეჩხუმი 85
 ლიხი 156, 158
 მათე 80
 მარი 5, 8, 9
 მარიამი 56
 მასლამა იზნ აბდალ-მალიქი 22
 მაქსიმე // მაქსიმე აღმსარებელი
 43, 85, 86
 მახლობელი აღმოსავლეთი 18, 147
 მახმედი 158, 159, 164
 მახმედის ჰსჯული 164
 მეგრელთა ქუეყანა 35, 64, 93
 მერვან II - ხალიფა 86
 მერვან იზნ მუჰამედი 20, 86, 87, 96, 97
 მერვანიანთა შტო 86
 მეტაფრასი//მეტაფრასული 5, 6,
 7, 14, 29, 146
 მეტრეველი ე. 29, 145
 მირ 15, 20, 21, 22, 23, 26, 27, 30,
 36, 77, 95, 146
 მირდატი 14, 20, 22, 26, 95
 მოგვი 25, 34, 90, 160, 163
 მოდისტო - იერუსალიმის
 პატრიარქი 9, 10, 84
 მოვსეს კალანკატუაცი 82
 მონოთეელიტობა 18, 78, 79, 85, 86
 მოქცევაჲ ქართლისაჲ 10, 83
 მოწამეთას ტამარი 27, 29, 97
 მოწამეთას საწინამძღვრო ჯვარი
 29, 146
 მუამედ 44
 მურვან აბულ-კასიმი - სპარსთა
 მეფე 5, 40, 44
 მურვან ყრუ 7, 19-24, 26, 30, 31, 44, 50,
 52, 60, 64, 65, 77, 86, 87, 94, 96, 97
 მურუან 158, 163, 166, 169
 მუჰამედ/მუჰმედ 5, 11, 12, 18, 19, 31, 40,
 42, 43, 44, 51-59, 61, 62, 84
 მხეცი 28
 ნაბუქოდონოსორ II - 80
 ნერონი (რომის იმპერატორი) 80
 ნიკეა (ქალაქი) 85
 ნიკიფორე პატრიარქი 81, 82
 ნინო 28, 46, 88
 ნოველისიმოსი 29, 145
 ნოქალაქევი 92
 ომაიანთა დინასტია 86, 96
 ოძრჯე (ციხე-ქალაქი) 27, 32, 45, 87
 ოძრხის საერისთავო 87
 პალატი 91
 პალესტინა 43
 პაჭანიკები 81
 პეტრე ქართუელი 88
 პილატე პონტიელი 161
 პიტოტა 36, 64, 94, 95
 პიტიუნტი 94,
 პიტიუნტი-ბიჭვინთა 94
 პოლოვცი 80
 რანი 158
 რიონი 6, 35, 63, 75, 92, 93, 97, 167
 რუის-ურზნისის კრება 89
 საბა წმინდის მონასტერი 9
 საბერძნეთი 32, 42, 44
 საბინინი მ. 5, 88, 146
 სამცხე 32, 44, 48, 49
 სანაბე მ. 7, 8, 20, 23, 24, 30, 85, 145, 146
 სარკინოზობა 44
 სასომხითი 43
 საქართველო 5, 10, 20, 21, 25, 26, 27,
 79, 87, 88, 89, 1, 93, 94, 145, 146, 147
 საყვარელიძე თ. 28, 29, 146
 სეფასტოსი 29
 სენაკის რაიონი 92
 სვინაქსარი/სვინაქსარული 5, 6, 15, 16,
 20, 38, 43, 48-54, 57-61, 63, 66-76, 146
 სიმონ/სვიმონ კანანელი 46, 88, 91
 სინის ქუეყანა 84
 სისტანი 94

- სომხეთი 158
 სოფრომ ერუშნელი 28
 სოხუმი (ქალაქი) 94, 95
 სპაისპეტი 55
 სპარსეთი 8, 9, 11, 12, 17, 20, 22, 23, 24, 25, 28, 30, 31, 33, 34, 41, 42, 53, 55, 60, 61, 78, 79, 82, 83, 86, 87, 91, 94
 სპარსი/სპარსელები 4, 6, 9, 10, 11, 16, 17, 18, 20, 22, 23, 24, 26, 29, 31, 32, 33, 39, 40, 41, 42, 43, 49, 55, 59, 78, 81, 82, 85, 86, 89, 90, 91, 93, 111, 115
 სტეფანოზ II 22
 სტეფანოზ III 22, 23, 30
 სპასპეტი 90, 160
 სპასალარი 55, 90
 სულამიანი (ხალიფა) 96
 სუმბატ დავითის-ძე 10
 სხიმარი 85
 ტიტუსი 80
 უთმინი 73
 უძრკე - იხ. ოძრკე
 ფასონი 6, 35, 63, 92, 93
 ფალავა 87
 ქავთარია მ. 147, 146, 148
 ქალკედონი//ქალკედონური 78, 79, 96
 ქართველთა ცხოვრება 7, 8, 22, 23, 30, 81, 83, 92, 94
 ქართლის ცხოვრება 146
 ქართველი 5, 11, 15, 19, 20, 32, 36, 40, 46, 63, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 87, 88, 89, 145
 ქართლი 30, 158
 ქართლის მეფე 19
 ქასრე 83
 ქელი 28
 ქრისტე 15, 16, 17, 20, 26, 28, 32, 36, 41, 45, 46, 49, 51, 56, 57, 58, 59, 62, 63, 67, 69, 72, 75, 77, 80, 88, 91, 92, 151-162, 164-169
 ქრისტეანი//ქრისტიანი 78, 79, 83, 85, 90, 156, 161,
 ქრისტეანობა//ქრისტიანობა 88, 94, 155
 ქუთათისი 76, 77, 166,
 ქურთები 94
 ქუშანები 94
 ლულალისის წარწერა 29
 ყივჩაყნი 11, 42, 80, 81, 82
 ყუზანი 81
 ყურანი 56, 57, 84
 ყურეშიტების ტომი 86
 შაჰ-ბარაზი 10
 ცაგარელი ა. 29
 ცაგერი 85
 ცისკარიშვილი ვ. 29, 147
 ციხე-გოჯი 92
 ცხენისწყალი 64, 93
 ცხუმი 64, 94, 95
 წყალწითელი 36, 73, 97
 ჭყონდიდი 35, 64, 93
 ჭყონდიდის ეპარქია 35, 64, 93
 ხაზარები 81, 82, 87
 ხატმებრძოლეობა 18, 70, 84,
 ხამიმიანთა საგვარეულო 86
 ხელკიდონი 65, 96,
 ხოსრო// ხოსრო II ფარვიზი - 9, 10, 17, 78, 79, 82, 83
 ჯავახიშვილი ივ. 29, 88, 147
 ჯაფარიძე გ. 91, 96, 97, 147
 ჯიხანქუჯი 35, 64, 92,
 ჯუანშერი 7, 23, 83
 ჰერაკლე 8, 9, 10, 11, 14, 17, 18, 31, 41, 42, 43, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 145
 ჰრომნი 41, 80,
 ჰურიები 56

Index

- Abash 114,135,136
- Abasha - river 135,136
- Abkhazeti 116, 135
- Africa 108
- Akitobel 137
- Alaverdi gospel 118
- Ali 130
- Amir Mumli 132, 133
- Anakophia 109, 116, 136
- Andria 125
- Antiochus Strategos 99, 101, 102
- Anton - Patriarch of Georgia 99
- Arab Khalifat 112
- Arab/ Arabic 101, 110, 112, 113, 120
- Arabia 103, 123, 127, 129, 133
- Archil 107, 110, 111, 113, 114, 116, 120
- Argveti 98, 105, 110, 113, 115, 117, 118, 120, 122, 125,126,127
- Argvetian Princes 112
- Armenia/ Armenian 102, 103, 124
- Arsen – the son of Vache 100, 104
- Augur 115, 133
- Avlari inscription 119
- Babylonians 123
- Bagrat - King 105, 113, 117, 118, 119, 120, 143
- Bakradze D. 118
- Beradze T. 100, 113
- Bodbe monastery 118
- Bodisi 118
- Brose M. 118
- Brute 118
- Byzantine 101, 102, 103, 106, 107, 108, 109,110, 111, 114, 118, 119, 120
- Byzantium 108,109
- Capture of Jerusalem 99, 101, 102, 122
- Chalcedon 138
- Chkondidi 136
- Christ 106, 107, 108, 111, 123, 124,126,130, 131, 132
- Christian 101, 102, 104, 108, 112, 129, 124, 126, 127
- Christianiti 125, 130
- Jikhan Quji - city 136
- Constantinople 103, 104, 123, 138, 139
- Conversion of Kartli 102
- Country of the Greeks 103
- Ctesiphon 108
- Cuman 102, 103, 123
- Cyprus 123
- Darchil 105, 107, 110, 111, 112, 115, 116, 117, 120, 137
- Davit – the king of Jewish People 126
- Davit/ Saint Davit 98, 100, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 115, 116, 117, 118, 119, 120,121,122, 123, 124, 125, 126, 127, 129, 131, 132, 134, 140, 141, 143,
- Dogmaticon 104
- Egrisi 110, 120
- Egypt 103, 123
- Extensive (original) redaction
- Fire worship 131
- Firewood servants 125, 127
- Gabashvili V. 112
- Gabidzashvili En. 99, 105, 119
- Gagoshidze G. 119
- Georgian 98,99,101, 102, 103, 104,107,

- 112, 114, 115, 116, 118, 121
 Georgian Chronicles 99, 100, 113, 120
 Georgian Kingdom 98
 Ghulalisi inscription 119
 Giorgi Mtatsmindeli 103, 104
 Greek 99, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 111, 116, 118, 122, 123, 144
 Hakan 102, 103
 Hakan of the Turks 103
 Helen - Greek wife of Vakhtang Gorgasali 111
 Heraclius - Emperor 101, 102, 103
 Hereti Bodbe 118
 Iconoclasm 109
 India 115
 Ingorokva P. 100, 105
 Irakli 102
 Ise 130
 Ise's book 131
 Jerusalem
 99, 100, 101, 102, 103, 108, 109, 119, 122, 123
 Jerusalem Jvari monastery 119
 Jesus Christ 144
 Jews 131
 Johan merciful 123
 Juansher 115
 Kakabadze S. 99
 Keimenon redaction 99, 105
 Kekelidze K. 99, 100, 101, 104, 105
 Khosrow - King of Persia
 101, 102, 121, 123
 Kiknadze G. 99, 121
 King Bagrat the IV 105, 118
 King of Abkhazians 118
 Heraclius - king of the Greeks 102, 123
 King of the Kipchaks 102, 123
 Kipchak 102, 103, 123
 Koran 130, 131
 Kostantin 107
 Kulakovski Yu. 101
 Kurapalates 119
 Land of the Megrelians 136
 Land of the Megrelians and Abkhazians 136
 Lavra (monastery) of St. Saba 101
 Lazica 110
 Leon - Vakhtang Gorgasali's son 111
 Leon Isaurian 106, 109, 110, 111, 116, 144
 Leonti Mroveli 113, 120
 Maggoty 115
 Magus 115, 129, 133
 Mariam 130
 Marr N. 101, 102
 Marwan ibn Muhammad 109, 110, 114
 Maslama ibn Abd-al-Malik 113
 Maxim 123
 Metaphrastian redaction 99, 119
 Metreveli E. 119
 Midrat/Mir 113
 Mir 107, 111, 113, 114, 116, 117, 120, 137
 Modesto 101, 102
 Monastery of Kozman and Dami-
 ane 135, 138
 Monothelitism 109
 Motsameta Monastery 105, 119
 Muhammad 109
 Muhmad/Muhmad Prophet 98, 103,
 109, 122, 123, 126, 127, 128, 129, 131,
 133, 139
 Murwan Al-Qasim 98, 122
 Murwan Qru 122
 Murwan the Deaf 98, 100, 109, 110,
 112, 113, 114, 115, 116, 120, 121, 122,
 124, 126, 133, 135, 137, 143

Nino 118,125
 Ninotsminda 118
 North country 98,122
 Novelisimos 118,119
 Odzrkhe - city 124
 Orthodox/Orthodoxy 106,108,109
 Palestine 123
 Patriarch Zachariah 101,102,123
 Persia/Persian 98,99,100,101,102,103,105,
 108,109,110,111,112,113,114,115,117,118,
 120,122,123,124,126,127,129,130,131,133,
 134,137
 Pitiotia 137
 Qveli 118
 Roman 107,123
 Sabinin M. 98
 Saint Nino 118
 Sakvarelidze T. 118,119
 Samtskhe/ Samtskhe area 124,126
 Sanadze M. 100,111,113,114,120,147
 Sevastos 119
 Seventh Ecumenical Council 109
 Shah Khosrow II (Khosrow Parviz) 108
 Shah-baraz 102
 Siege of Constantinople 103,104
 Sinai 103,104,123
 Sixth Ecumenical Council 109
 Sophrom Erushneli 118
 Stephanos the III 113,120
 Stephanos the II 113
 Sumbat Davitis-Dze 102
 Simon Kananeli 125
 Synaxarion redaction 98,99,106,107,
 108,111
 Syrian 103
 Theophanes the Confessor 102
 True Cross 99,100,101,102,108,123
 Tsagareli E. 119
 Tsiskarishvili V. 119
 Tskaltsiteli – city, fortress 142
 Tskhenitskali 136,137
 Tskhumi 137
 Vakhtang Gorgasali 98,105,106,107,
 110,111,113,114,115,116,117,120,
 122,137,144,147
 Zoroastrian/Zoroastrianism 115